

SŁOWNIK PISARZY ŚLĄSKICH

Tom 4

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU ŚLĄSKIEGO * KATOWICE 2013

S Ł O W N I K
PISARZY ŚLĄSKICH

Tom 4

NR 3040

S Ł O W N I K PISARZY ŚLĄSKICH

Tom 4

pod redakcją
JACKA LYSZCZYNY i DARIUSZA ROTTA

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2013

Redaktor serii: Historia Literatury Polskiej
MAREK PIECHOTA

Recenzent
JOACHIM GLENSK

Publikacja będzie dostępna — po wyczerpaniu nakładu — w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

WSTĘP

Przekazujemy w ręce czytelników już czwarty tom — będący kontynuacją ukazujących się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego od roku 2005 kolejnych części — *Słownika pisarzy śląskich. Słownik...*, wydawany w systemie holenderskim i w zamierzeniu inicjatorów oraz autorów przygotowywany jako edycja wielotomowa, zawiera biogramy postaci, które współtworzyły od czasów najdawniejszych dzieje literatury śląskiej. Przyjęto w nim zasadę prezentacji biogramów twórców już nieżyjących, także tych, których związki ze Śląskiem były tylko czasowe, niemniej jednak — jak np. w przypadku Zofii Kossak — wyraźne i ważne w całokształcie dorobku twórczego pisarza.

Umożliwić ma to także ukazanie wielokulturowości i wielojęzyczności śląskich twórców literatury, prezentując i porządkując aktualny stan wiedzy. Publikacja ta stanowi więc w dorobku badań śląskoznawczych pozycję nową, przewartościowującą i weryfikującą wielokrotnie powtarzane stereotypy oraz stanowiącą wskazówkę i zachętę do dalszych badań umożliwiających powstanie metodologicznie nowoczesnej syntezy literatury śląskiej.

Słownik pisarzy śląskich spełnia dwie podstawowe funkcje — jest rodzajem przewodnika faktograficznego i bibliograficznego dla humanistów uniwersyteckich różnych specjalizacji oraz może stanowić pomoc dydaktyczną na poziomie szkolnictwa średniego, ułatwiając realizację założeń programowych związanych z edukacją regionalną — dziedzictwem kulturowym regionu, będącym jednym z najistotniejszych czynników, od których zależy zachowanie tożsamości narodowej w jednoczącej się Europie.

Pomocą dla wszystkich korzystających ze słownika powinien być także umieszczony tu spis alfabetyczny haseł ze wszystkich czterech tomów, ułatwiający dotarcie do poszukiwanych biogramów.

Jacek Lyszczyzna, Dariusz Rott

BALDHOVEN GEORG MARTIN VON, Martini lub Martinus Baldhoten George, Georgius Martinus Baldhofenius (1578—1615), śląski szlachcic, prawnik i poeta nowołaciński z przełomu XVI i XVII w., wybitny humanista, pisarz, wydawca poezji Joanny Elisabeth Westonii oraz autor *Katalogu uczonych kobiet i dziewcząt* (*Catalogus doctarum virginum et feminarum*), wymieniany wśród intelektualistów i twórców praskiego dworu Rudolfa II obok Christopha Colera, Petera Kirsteniusa, Caspara Dornaviusa, Andreasa Calagiusa, Baltasara Exnera, Hieronima Arconatusa (Bognera) i Salomona Frencela von Friedenthal.

Urodził prawdopodobnie się 27 marca 1578 r. w Żaganiu, gdzie jego ojciec Bernhard był burmistrzem. Mógł być powiązany także z Budziszynem. Znane są następujące dzieła Georgiusa Martinusa: *Gelomela Martina* (Francofurti ad Oderam 1600); (Vratislaviae 1615); *Carminum varium Libri II.* (Budissini 1601); *Parthenῶν* (*Parthenicon*) *Elisabethae Johannaе Westhoniae Anglaе*, Libri III. (Pragae 1602); *Catalogus doctarum virginum et feminarum* (Pragae 1602); *Conciliationes omnium antinomiarum in institutionibus, cum Apologia calumniis Anton. Gothofredi opposita* (Marpurgi Hessorum 1609); *In Serenissimum Sidus Austriacum pro auspiciatissimo in Urbem Vratislaviam ingressu Serenissimi [...] Matthiae II. Regis Hungariae et Bohemiae [...]* (Vratislaviae 1611).

Christian Gottlieb Jöcher wymienia go w *Allgemeines Gelehrtenlexicon* jako śląskiego poetę o nazwisku Martini lub Martinus Baldhoten i autora przede wszystkim *Conciliationes*, choć wspomina także *Carminum confusaneorum libros 2*, *Gelomela Martina* i redakcję wierszy Westonii. Natomiast Johan Heinrich Zedler w wydany dwanaście lat wcześniej leksykonie biograficznym na podstawie zbiorów Biblioteki Barberinich podaje nieco inny i szerszy tytuł *Conciliationes: Contraria non contraria, sive Conciliatio antinomiarum in institutibus imperii una cum parergis de sta-*

tu imperii, nobilitate haereditaria, origine iuris et de modo decidendi quaestiones iuris feudalis (prawdopodobnie chodzi o pierwsze wydanie z 1607 r.). Zedler przytacza także dwa inne dzieła Martina, określanego tu Martinius Georg: *Iustinianus sive declaratio iuris in institutibus* (Marpurgi 1610) oraz *De potestate imperatoris legibus soluta* (Francofurti 1614).

Georgius Martinus Baldhofenius, jak sam podpisywał się twórca, wymieniany jest dziś obok Melissusa i Utenhove jako jeden z niewielu mężczyzn tamtej epoki przychylnych kształceniu kobiet. Nowołacińską poetkę Joannę Elisabeth Westonię uznaje się zaś za jego wybitną protegowaną, o której istnieniu inni wybitni humaniści europejscy dowiedzieli się właśnie od von Baldhove. G. Martin poprosił Westonię o napisanie epithalamium na wesele jego siostry Margarehty, tym samym ustępując kobiecie zaszczytnych praw wyznaczonych mu przez tradycję (autorami utworów weselnych dla panny młodej mógł być wówczas ojciec lub brat). On także w 1602 r. zebrał jej rozproszone wiersze i wydał je własnym sumptem, a inspirowany osobowością młodej nowołacińskiej poetki opracował *Katalog uczonych kobiet i dziewcząt*, który uwieńczony jest krótkim biogramem Westonii. Biorąc pod uwagę prekursorskie dokonania literackie Boccaccia, który postrzegał kobiety przez pryzmat *claritatis*, dziełko-apologię małżeństwa autorstwa ewangelickiego teologa Johanna Frederica (Ireneusza) z 1544 r. oraz dzieło Francuza Pierre'a de Bourdeilles (Brantôme'a) „o paniach swawolnych”, a także inne lokalne traktaty poświęcone wówczas kobietom, jak np. popierający wyłącznie domową pracę kobiet traktat Jana Kocina z Kocinétu (1543—1610), należy uznać utwór Martina za wyjątkowy. Także porównanie do powstałego wówczas *Zwierściadelka panienek chrystyjańskich* Marcina Czechowica z roku 1582 oraz *Spraw abo historyji znacznych niewiast* Erazma Otwinowskiego (wierszowany katalog pobożnych i niepobożnych niewiast), a nawet *Wzoru pań mężnych* Jana Kochanowskiego ukazuje dzieło Martina jako odważne podjęcie nowego kryterium: edukacji, wiedzy i uczoności jako wartości określających kobiety. Dotąd najbardziej zaszczytnym wzorcem w opisie kobiety pozostawał wzorzec *virago*, przetworzony motyw biblijnej kobiety mężnej (*mulier fortis*), który zastosował Jan Kochanowski, odwracając wzorzec rycerski i chwalać kobietę najpierw za odwagę, a potem za pobożność. Natomiast u Martina nadrzędne jest uznanie dla intelektu niewiast, w dodatku rozpatrywanego autonomicznie (czyli np. nie w połączeniu z erotyzmem jak u Brantôme'a) i dlatego wydaje się

śluszne, by wreszcie bardziej docenić wkład śląskiego humanisty Georgiusa Martinusa Baldhofeniusa w *querelle des femmes*.

Gerogius Martinus Baldhofenius zmarł w roku 1615 w wieku 37 lat. Johann Heinrich Cunradi poświęcił mu epigram, który można przetłumaczyć następująco:

Nieprzejdnana Temida wyciąga cię z pięknych łąk poezji
 Uczy cię Zimnodźwieczna jak być jej Febem. Niech i tak będzie...
 (Esto! Themis Clariis te subtrahat ardua campis,
 Esse suum Phoebum te, Gelo-Mela docet).

Bibliografia

M.G. a Balthoven: *Catalogus doctarum virginum et feminarum*. Appendix of *Parthenicon Elisabethae Westoniae*. Praegae 1606; C.T. Schindler: *Johani Henrici Cunradi, Casparis Filii Cunradi Silesia togata, sive Silesiorum doctrina et virtutibus clarissimorum elogia, singulis distichis comprehensa, quibus dies omnium natales et emortuales, officiorumque ab ipsis gestorum Tituli subiunguntur*. Lignicii 1706; J.H. Zedler: *Grosses vollständiges Universal-Lexicon*. Bd. 19. Halle—Leipzig 1739, s. 1852; Ch.G. Jöcher: *Allgemeines Gelehrtenlexicon*. Bd. 3. Leipzig 1751, s. 228; J. Stevenson: *Women and classical education in the early modern period*. In: *Pedagogy and power rhetorics of classical learning*. Ed. L.T. Yun. Cambridge 1998, s. 83—109; E. Trunz: *Wissenschaft und Kunst im Kreise Rudolfs II. 1576—1612*. Neumünster 1998; P. Oszczański: *Silesians at the Court of the Emperor Rudolf II*. „*Studia Rudolphina*. Bulletin Centra pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II. Bulletin of the Research Center for Visual Arts and Culture in the Age of Rudolph II” 2004, s. 3—16; B. Gaj: *Martin G. z Baldhofen*. W: *Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*. Schlesier von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart. Red. J. Rostropowicz. T. 1. Łubowice—Opole 2005, s. 152—153; B. Gaj: *Ślązaczka. Pomiędzy rustica grossa i Pallas Silesiae — portret kobiety w literaturze łacińskiego Śląska*. Opole 2010.

Beata Gaj

BEDNORZ ZBYSZKO (1913—2010), pseudonimy B., Józek, (z.b.), Zb., Zby, (Zby), pisarz, poeta, eseista, działacz kulturalny, krytyk literacki.

Zbyszko Bednorz urodził się 11 października 1913 r. w Skalmierzycach niedaleko Ostrowa Wielkopolskiego. Był trzecim dzieckiem działacza narodowego na Śląsku Józefa Bednorza i Mariany Woźniak. Na przełomie 1920 i 1921 r. rodzina Bednorzów

opuściła Skalmierzyce i przeniosła się na Śląsk do Królewskiej Huty (obecnie Chorzów). Zbyszko Bednorz ukończył gimnazjum matematyczno-przyrodnicze w Chorzowie Mieście, a następnie przeniósł się na uniwersytet w Poznaniu, gdzie w czerwcu 1939 r. obronił magisterium poświęcone dramatom Leopolda Staffa. Jego debiutancki wiersz pt. *Lęk* ukazał się w 1936 r. w „Głosie” (nr 11).

W roku 1938 został redaktorem ukazującego się w Katowicach tygodnika „Powstaniec”. Na jego łamach publikował artykuły z zakresu literatury polskiej na Śląsku oraz własne wiersze. Debiutował w numerze drugim (z 3 stycznia 1938) felietonem *Nabierzsz w płuca wiatrów mroźnych*. Najwięcej jego artykułów ukazało się w rubrykach „Kultura, oświata i etnografia”, oraz „Kronika kulturalna”. Ostatni, dotyczący twórczości Juliusza Słowackiego, ukazał się 3 września 1939 r. Bednorz, od pierwszych chwil po zajęciu Katowic przez wojska niemieckie, był poszukiwany przez gestapo. Ostrzeżony uciekł przez Czeladź do Cykarzewa, a stamtąd do Kuźnicy nad Listwarą, gdzie dzięki pomocy ks. Mariana Sztuki (kolegi z czasów nauki w gimnazjum), został nauczycielem domowym w rodzinie młynarskiej Zofii i Bolesława Tasarzów.

Zimą 1940 r. Bednorz udał się do Warszawy, gdzie pracował m.in. w domu opieki społecznej i w Hurtowni Aptekarzy Polskich. Na początku roku 1941 (w styczniu lub lutym) poznał dr. Alojzego Targę (ps. Marcin). Dzięki jego pomocy wszedł w skład Delegatury Rządu Polskiego na Kraj. Pod pseudonimem „Józek” pracował jako szef działu śląskiego Sekcji Zachodniej Departamentu Informacji i Prasy. Związany był także z organizacją konspiracyjną Ojczyzna. W 1942 r. został redaktorem naczelnym konspiracyjnego pisma dla Śląska „Zachodnia Straż Rzeczypospolitej” oraz dodatku satyrycznego „Luźna kartka”. Współpracował z wieloma wybitnymi osobami m.in. prof. Zygmuntem Wojciechowskim, dr. Stefanią Mazurek, prof. Kazimierzem Popiołkiem, Janem Ligenzą, ks. bp. Stanisławem Adamskim, Janem z Bogumiłą Kuglinem i Józefem Ryszką. Aż do wybuchu powstania warszawskiego był także wykładowcą w Tajnym Pedagogium Ziem Zachodnich w Warszawie.

W roku 1943 ukazała się jego książka *Śląsk wierny Ojczyźnie* wydana przez Tajne Wojskowe Zakłady Wydawnicze w Warszawie. Jej nakład w większości przerzucono na Śląsk, gdzie spotkała się z bardzo dobrym przyjęciem. W czasie powstania warszawskiego na polecenie Edmunda Męclewskiego napisał *Apel powstańczej*

Warszawy do Polaków Ziemi Zachodnich. Wygłosił go 24 sierpnia 1944 r. o godz. 14:30 w radiu powstańczym Błyskawica. Po upadku powstania Zbyszko Bednorz trafił do obozu w Ursusie, skąd został wywieziony do obozu pracy w Spellen nad Renem. Po ucieczce z obozu powrócił do Generalnej Guberni i ponownie podjął pracę w Delegaturze. 26 grudnia 1944 r. w małym kościółku w Gorzkowicach wziął ślub z Różą Wróbel z Chorzowa (łącznie z „Izą”). Państwo młodzi występowali pod fałszywymi nazwiskami, a akt ślubu z prawdziwymi danymi został zakopany w ogrodzie. Na Śląsk państwo Bednorzowie powrócili przedwiośnią 1945 r. i zamieszkali w Chorzowie Mieście, gdzie 16 października przyszedł na świat ich syn Włodzimierz.

Po wojnie Bednorz rozpoczął pracę naukową, literacką i publicystyczną. Był redaktorem Polskiego Radia, działał w Związku Literatów Polskich w Katowicach, współpracował z katowickim Wydawnictwem św. Jacka oraz takimi czasopismami, jak: „Gość Niedzielny”, „Odra”, „Tygodnik Powszechny” i „Tygodnik Warszawski”. 25 grudnia 1945 r. ukazała się jego książka poświęcona ojcu *Glossy śląskie* ([Katowice] 1945). W roku 1946 w Warszawie opublikował cykl reportaży *Od Opola do Wrocławia*, a także poemat poświęcony walkom o Górę św. Anny w czasie III powstania śląskiego *Strofy serdeczne* (Katowice 1946).

1 marca 1949 r. na rogu ul. Dąbrowskiego w Katowicach Zbyszko Bednorz został aresztowany. Dobę przesiedział w wojewódzkim urzędzie bezpieczeństwa. Rano przewieziony został do Warszawy i osadzony w więzieniu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego przy ul. Koszykowej, następnie został przeniesiony na ul. Rakowiecką, w końcu trafił do więzienia we Wronkach. W tym samym miesiącu ukazała się w Wydawnictwie św. Jacka w Katowicach kolejna książka Bednorza *Chrystus królem rodziny*, która jednak nie trafiła do księgarni. 3 sierpnia 1950 r. został skazany na 15 lat więzienia za przynależność do Delegatury Rządu na Kraj i Ojczyzny. W efekcie starań żony oraz środowiska literackiego (m.in. Zdzisława Hierowskiego, Gustawa Morcinka, Wilhelma Szewczyka, Jana Baranowicza), biskupa katowickiego Herberta Bednorza, a przede wszystkim przewodniczącego PAX Bolesława Piaseckiego, Bednorz został „warunkowo zwolniony” pod koniec roku 1951 i 20 października powrócił do Katowic. 14 grudnia 1952 r. na świat przyszła córka Bednorzów — Marzena, a w roku 1953 ukazała się jego debiutancka powieść *Dzieci i bagaże* (Warszawa 1953) poruszająca najboleśniej sprawy wojennego Śląska.

W 1954 r. Zbyszko Bednorz przeniósł się z rodziną do Opola i ponownie podjął pracę redakcyjno-pisarską. Pisał artykuły do „Katolika” i „Słowa Powszechnego”, a także redagował dodatek dla katolików opolskich „Słowo na Śląsku”. W roku 1955 wydał cykl sześciu opowiadań o problemie możliwości pojednania polsko-niemieckiego *Będzie bratem* (Warszawa 1955). W latach 1956—1959 współpracował z poznańskim Wydawnictwem „Pallotinum”, gdzie pełnił funkcję kierownika literackiego. Od roku 1958 organizował i uczestniczył w zjazdach pisarzy ziem zachodnich oraz prezesował Związkowi Literatów Polskich w Opolu. W tym samym roku opublikował powieść *Ręce wzniesione* (Poznań [1958]) — biografię ks. Alojzego Majewskiego, założyciela polskiej prowincji pallotyńów. W roku 1960 podjął pracę archiwisty i bibliotekarza w Instytucie Śląskim w Opolu oraz opublikował niewielką, poświęconą „śląskiemu Kolumbowi”, książeczkę *Szczepon, czyli rzecz o Józefie Ryszce* (Katowice 1960). Dwa lata później wydał *Urok mowy wyzwolonej. Esej o współczesnym piśarstwie ludowym na Opolszczyźnie* (Opole 1962), poświęcony współczesnym ludowym pisarzom opolskim, a w roku 1963 powieść-pamiętnik *Imię domu wschodzącego* (Warszawa 1963). W roku 1965 Zbyszko Bednorz obronił na Uniwersytecie Wrocławskim rozprawę doktorską *Literatura ludowa współczesnej Opolszczyzny. (Omówienie i wybór tekstów)* i otrzymał stopień doktora nauk humanistycznych. Podobną tematykę jak w *Uroku mowy wyzwolonej* podjął Bednorz w *Ludowym żniwie literackim* (Wrocław 1966) oraz *Słowie w stronę Rzeki. Szkicu o Odrze w literaturze polskiej* (Opole 1968). W roku 1971 Bednorz wydał powieść opisującą ostatnie dni życia papieża Jana XXIII, zatytułowaną *Z Janem* (Warszawa 1971), oraz książkę *Nad rocznikami dawnych gazet śląskich. Studium z polskiego życia literacko-kulturalnego przełomu XIX i XX wieku* (Wrocław 1971). Na początku lat siedemdziesiątych wspólnie z kompozytorem Edwardem Burym napisał tryptyk *Ofiara i chwała* oraz dwie pieśni ku czci Maksymiliana Kolbego. Prapremiera tryptyku miała miejsce w Niepokalanowie 28 maja 1972 r. Partie solowe zaśpiewał Bernard Ładysz. W roku 1973, na prośbę organizatorów festiwalu Sacrosong (w którym chętnie uczestniczył od początku lat siedemdziesiątych), napisał *Pieśń o św. Sebastianie* śpiewaną do dziś w opolskim kościele św. Sebastiana z okazji styczniowego odpustu. Po otrzymaniu stanowiska docenta (w 1975 r.) objął kierownictwo Pracowni Historii Kultury Polskiej na Śląsku w Instytucie Śląskim. Został również członkiem Komisji Historycz-

no-Literackiej PAN w Katowicach oraz Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Rok 1978 przyniósł kolejne pozycje książkowe Bednorza: *Dyszlem i parą. Z dziejów polskiej literatury podróżniczej na Śląsku* (Opole 1978) — będąca konsekwencją jego studiów nad literaturą śląską, oraz zbiór opowiadań nawiązujących do przeżyć w okupowanej Warszawie *Na Zapiecku trzy okna* (Warszawa 1978). W tym samym roku w katedrze w Częstochowie z okazji kolejnego Sacrosongu miało miejsce prawykonanie mszy Zbyszko Bednorza *Słowo w Chrystusie objawione. Msza święta o Objawieniu Bożym*. Autorką muzyki była Grażyna Pstrokońska-Navratil. Z okazji II pielgrzymki do Polski Jana Pawła II w roku 1983, w czasie głównej mszy świętej na Jasnej Górze została wykonana pieśń Bednorza *O Jasnogórski Obrazie*, do której muzykę skomponował paulin o. Wawrzyniec Kościelecki. W roku 1985 na Sacrosongu Bednorz otrzymał I nagrodę za mszę żałobną *Do Ciebie przyjdzie każdy człowiek* (muz. ks. J. Pryputniewicz). Rok 1987 przyniósł dobrze przyjętą przez krytykę książkę o charakterze dokumentalno-literackim *Lata krecie i orłowe* (Warszawa 1987) poświęconą działalności Bednorza w organizacjach konspiracyjnych. W roku 1993 Księgarnia św. Jacka w Katowicach wydała książkę Bednorza *Do wyjaśnienia* opisującą jego przeżycia z czasów stalinowskich. W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych publikował swoje teksty m.in. w „Zorzy”, „Tygodniku Powszechnym”, „Wczoraj, Dziś, Jutro”, „Stronach” i „Wiadomościach Dekanalnych”. W roku 2000 opublikował w Opolu kolejną książkę biograficzną *Gniazdo wędrujące*, oraz zbiór wierszy religijnych i okolicznościowych *Wśród dróg moich do Ciebie* (Opole 2000), a w 2005 roku we Wrocławiu opublikował *Rymy serca i pamięci: (wiersze religijne, powinszowania, życzenia)*. Ostatnia książka Bednorza *Pielgrzymowanie nasze niepojęte* ukazała się w roku 2008 w Katowicach. W pierwszych latach XXI wieku publikował Bednorz swoje artykuły na łamach miesięcznika „Śląsk”. Zbyszko Bednorz otrzymał wiele nagród i wyróżnień m.in.: w 1945 r. — nagroda Polskiego Związku Zachodniego za najlepszą pracę o ziemiach odzyskanych; 1961 r. — nagroda literacka Wojewódzkiej Rady Narodowej w Opolu; 1978 r. — nagroda literacka Prezydenta Miasta Opola i ogólnopolska Nagroda im. Włodzimierza Pietrzaka; 1985 r. — Śląska Nagroda im. Juliusza Ligonia i nagroda „Sacrosong 85” Kraków—Mistrzejowice; 1988 r. — Nagroda im. ks. Aleksandra Skowrońskiego, nagroda miesięcznika „Opole”, nagroda im. Karola Miarki; 1993 r. — Nagroda Artystyczna Wojewody Opolskiego za książkę

Pielgrzymowanie nasze niepojęte, 1998 r. — Nagroda im. Marka Jodłowskiego; 2004 r. — tytuł Honorowego Obywatela Województwa Opolskiego; 2008 r. — tytuł Honorowego Profesora Uniwersytetu Opolskiego. Odznaczenia: 1975 r. — Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski; 1987 — odznaka „Rodła”; 1988 — Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski. Zbyszko Bednorz zmarł 28 listopada 2010 r.

Bibliografia

Sercem i piórem czyli Rzecz o życiu i twórczości Zbyszko Bednorza. Red. S. Sochacka. Opole 1991; *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury: słownik biobibliograficzny* T. 1: A—B. Red. J. Czachowska i A. Szalagan. Warszawa 1994; L.M. Bartecki: *Polscy pisarze współcześni 1939—1991. Leksykon*. Warszawa 1995; K. Heska-Kwaśniewicz: *Zbyszko Bednorz*. Opole 1997; *Zbyszko Bednorz: na drogach pisarskiego powołania: studia i szkice*. Red. W. Hendzel. Opole 1998; M. Olfans: *Wśród dróg moich do Ciebie*. „Kwartalnik Opolski” 2000, nr 2/4; Z. Bednorz, K. Heska-Kwaśniewicz: *Życie składa się ze szczegółów*. „Śląsk” 2002, nr 3.

Mateusz Ściążko

BLASCHKE JULIUS (1866—1922), historyk, pedagog, historyograf Głogowa i ziemi głogowskiej. Urodził się 21 marca w Kostomłotach koło Środy Śląskiej. W latach 1880—1886 studiował w Königlische Katholische Lehrerseminar (Królewskim Katolickim Seminarium Nauczycielskim) we Wrocławiu oraz uczęszczał do Akademische Institut für Kirchenmusik (Akademickiego Instytutu Muzyki Kościelnej). Po czym objął posadę nauczyciela w katolickiej szkole w Poniatowie koło Wałbrzycha (obecnie jego dzielnica). Klasa, którą się opiekował, liczyła 80 uczniów. Następnie przeniósł się do Trzcinicy Wielkiej koło Wołowa i w 1888 r. zdał drugi egzamin nauczycielski. Od 1 stycznia 1890 r. Blaschke został zatrudniony w Szkole Ludowej (Volksschule) w Głogowie przy Gryphiusstrasse (obecnie ul. Karola Miarki). Pracował w niej 32 lata (tj. do końca życia), a jednocześnie był zatrudniony jako organista przy kościele parafialnym św. Mikołaja w Głogowie. Ponadto w latach 1900—1909 był nauczycielem rysunku w gimnazjum katolickim. W maju 1900 r. poślubił Annę Henke pochodzącą ze Wschowy. Z ich związku przyszło na świat 5 dzieci (syn Franz oraz 4 córki: Anna, Hedwiga, Antonia i Angela).

Na dorobek naukowy i pisarski Blaschkego składają się liczne prace i przyczynki z historii, historii kultury i historiografii Głogowa. W swych pracach starał się zachować historyczny obiektywizm, pisząc zarówno o słowiańskich i piastowskich dziejach swojego miasta, jak i późniejszym, niemieckim okresie. Jest on także autorem wielu artykułów oraz większych publikacji przybliżających przeszłość Głogowa. W 1906 r. ukazała się książka jego autorstwa *Die Belagerung Glogaus im Jahre 1806* opisująca oblężenie i zdobycie miasta przez wojska napoleońskie.

Przez 10 lat Blaschke pracował nad swoim najważniejszym dziełem *Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*, które ukazało się drukiem w 1913 r. w wydawnictwie Oskara Hellmanna w Głogowie. We wstępie do książki autor wyliczył wykorzystany do niej materiał źródłowy (m.in. głogowską prasę lokalną z okresu ponad 100 lat, w tym 144 tomów „Schlesische Provinzial-Blätter”, 45 tomów „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” oraz 33 „Verwaltungsberichte des Magistrats”. Po blisko 70 latach z inicjatywy Glogauer Heimatbund wydano jej reprint (Hannover 1982). Książka Blaschkego była drugą, po pracy Ferdinanda Minsberga: *Geschichte der Stadt und Festung Gross Glogau* (Glogau 1853), monografią miasta, omawiającą jego dzieje od czasów prehistorycznych do początków XX w. Do dziś stanowi ważne źródło informacji o dziejach Głogowa i ziemi głogowskiej.

Blaschke jest również autorem książki dotyczącej dziejów podgłogowskiej wsi Serby: *Hundert Jahre Zerbau. Geschichtsblätter zur 100-jährigen Erinnerung an die Neugründung des Dorfes* (Glogau 1915). Poza pracami historycznymi Blaschke tworzył również utwory muzyczne (m.in. w 1903 r. wydano: *Die Barmherzige Schwester. Lied für eine Singstimme mit Piano-fortebegleitung* [op. 9] oraz *Die Barmherzige Schwester: Lied für 1 Singstimme mit Pianofortebegleitung*), które traktował jako swoją działalność uboczną.

Blaschke zmarł w Głogowie 21 stycznia 1922 r. na dziedzińcu szkolnym. Miał wtedy zaledwie 56 lat. W kilka lat po jego śmierci władze miejskie Głogowa przemianowały jedną z wychodzących z Rynku ulic — Polnische Straße (ul. Polska) na Blaschkestraße, upamiętniając w ten sposób tego zasłużonego głogowskiego historyka.

Bibliografia

J. Chutkowski: *Głogów — informator historyczny*. Głogów 1992; *Das war Glogau. Stadt und Land an der Oder 1913—1945*. Hannover 1991, s. 186, 385, 390; A. Malinowski: *Blaschke Julius*. W: *Encyklopedia ziemi głogowskiej*, z. 28. Red. J. Chutkowski [i in.]. Głogów 1995, s. 3—4; K. Schneider: *Gedanken zum Interesse an der Geschichte Glogaus*. „Neuer Glogauer Anzeiger” 2003, Nr. 7 (50), s. 1; J. Chutkowski: *Głogów w XX wieku. Zarys monograficzny*. Głogów 2004, s. 56; G. Dankert: *Vor 85 Jahren, am 23. Januar 1922, starb Julius Blaschke. Der Verfasser der „Geschichte der Stadt Glogau und des Glogauer Landes*. „Neuer Glogauer Anzeiger” 2007, Nr. 1 (54), s. 1; A. Musiał: *Zarys historii Szkoły Podstawowej w Wałbrzychu-Poniatowie. Zdjęciem i słowem*. Wałbrzych-Poniatów 2010.

Marek Robert Górniak

CALAGIUS ANDREAS (1549—1609), poeta, dramatopisarz, filolog, nauczyciel, polihistor. Calagius znany przede wszystkim jako profesor w Gimnazjum św. Marii Magdaleny we Wrocławiu urodził się 30 listopada 1549, zmarł 21 grudnia 1609. Matką jego była Magdalena z Sauromannów, ojcem zaś Vit Calagius, zmarły w 1585 r. w wieku 70 lat. Calagius był uczniem w Gimnazjum św. Elżbiety we Wrocławiu, w latach 1568—1574 (z pewnymi przerwami) studiował w Wittenberdze, później uzyskał tam stopień magistra. W roku 1574 dzięki Janowi Tomickiemu, kasztelanowi gnieźnieńskiemu, poznanemu prawdopodobnie w Wittenberdze, otrzymał posadę w Wieruszowej, małym miasteczku wielkopolskim nad rzeką Prosną. Jak podawał Andreas Wengerscius, był nawet rektorem tamtejszej szkoły. Następnie przeniósł się do Widawy, siedziby szlacheckiego rodu Wężyków Widawskich. Pełnił tam funkcję nauczyciela synów Piotra Węzyka Widawskiego — Piotra i Macieja oraz braci Jana i Walentego — Wężyków z innej linii. W czasie pobytu w Polsce uczniami jego byli także Jan Kierziński, późniejszy sędzia ziemski sieradzki, oraz trzech synowie Jana Tomickiego. W roku 1576 Calagius opuścił Polskę — wiersz pożegnalny *Polonis valedicit* opatrzonej jest datą 10 października. Wrócił na Śląsk, otrzymawszy posadę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, ale nadal utrzymywał przyjazne stosunki z wieloma Polakami. W roku 1579 został preceptorem w szkole św. Elżbiety, ale z tego urzędu został odsunięty już w 1586 r. z powodu podejrzenia o kryptokalwinizm. Na tej podstawie można przypuszczać, że Calagius już wtedy należał do kręgu Cratonowsko-Monauowego, to znaczy kręgu uczonych związanych z Janem Cratonem i Jakubem Monauem lub też pozostawał pod jego wpływem. Wynikałoby z tego, że należał do niego znacznie wcześniej niż doktor Caspar Cunradus, który dołączył do niego dopiero w ostatnich latach życia Monaua,

zmarłego w 1603 roku. Po odejściu ze szkoły Elżbietańskiej, przeszedł ponownie do Gimnazjum św. Magdaleny, gdzie pełnił funkcję profesora publicznego. Wiadomo też, że Calagius był rektorem szkoły we Wschowie w 1594 r., w Sycowie w 1601 r. oraz pierwszym rektorem gimnazjum kłodzkiego w latach 1605–1607. W roku 1581 Calagius ożenił się z patrycjuszką wrocławską Martą Schreinerówną, miał z nią syna Andreasa.

Wiadomo, że od młodych lat był bliskim przyjacielem Hieronima Arconatusa, znanego poety śląskiego. Za panowania Rudolfa II został cesarskim poetą uwieńczonym. Trudno orzec, kiedy to dokładnie było, wiadomo, że starał się o laur poetycki w Pradze w roku 1589, a w 1597 widnieje w publikacji u Georgiusa Baumana już jako *poeta laureatus caesareus*. Utrzymywał się głównie z pracy literackiej i nauczania młodzieży arystokratycznej. Gdy to nie wystarczało, podejmował pracę poza Wrocławiem: we Wschowie (1594), Sycowie u Dohnów (1601), Kłodzku (1605–1607), gdzie objął urząd rektora tamtejszej szkoły. W pewnych okresach Calagius był wspierany przez radę miejską we Wrocławiu, to ona fundowała mu stypendium na studia w Wittenberdze, gdzie mógł szlifować swoje umiejętności poetyckie. Płacono mu także za zamówione utwory, ale niewielkie sumy, np. za pieśń o Wrocławiu, napisaną w 1575 r., dostał 2 marki 8 groszy, a honorarium za leksykon *Duo epithetorum tomi* (Vratislaviae 1590) wynosiło 33 marki i 24 grosze. W czasie swojej podróży do Pragi miał przy sobie tylko 5 marek i 20 groszy na utrzymanie siebie i syna. Bieda była jego nieodłącznym towarzyszem, wspominał więc o niej niejednokrotnie w swoich epigramatach, np.:

*Res ditent damnentq[ue] alium
sua crimina, me mens:
Integra, simplicitas, pauperie-
sq[ue] iuvent¹.*

Rzeczy mogą ozdabiać i szkodzić zarazem:
Jednego człowieka chronią jego występki, mnie wspiera umysł czysty, uczciwość i bieda.

Nie dziwi zatem motto poety: *ardua conatur virtus*. W sytuacjach kryzysowych, gdy nie miał żadnej posady i utrzymywał się tylko z pisania wierszy, szukał opieki możliwych mecenasów. Pisał okolicznościowe panegiriki na zamówienie, najczęściej opiewając wesela i pogrzeby wpływowych patrycjuszy i ich bliskich. Potrzeba

¹ A. Calagius: *Epigrammatum centuriae sex*. Francofurti ad Oderam 1602, s. 124.

zmusiła go do częstego uprawiania tej poezji niskiego lotu, ale stać go było z pewnością na więcej. Dowodem na to jest *Biblida*, czyli biblijny Pięcioksiąg oddany heksametrem w dziesięciu księgach (pisany i publikowany w latach 1595—1600) wzorowany na *Metamorfozach* Owidiusza. Andreas Calagius jest ponadto autorem kilku podręczników szkolnych z zakresu filologii, które były używane w luteraniskich szkołach, głównie w Prusach Królewskich. Istotnym osiągnięciem Calagiusa jest również przekład dwóch klasycznych dramatów Frischlina pt. *Rebecca* i *Susanna* z języka łacińskiego na język niemiecki, także w formie metrycznej. Był na tym polu jeszcze poprzednikiem Martina Opitza. Pierwszą sztukę wystawił przed najwyższym dostojnikiem rady cesarskiej — Aleksandrem von Eckiem i jego małżonką. Sam Calagius mówił, iż sięgnął po te dramaty, mając w pamięci szczęśliwe wspomnienia szkolnych sztuk, gdy we Wrocławiu wystawiano Terencjusza. Grał w szkolnych przedstawieniach jeszcze jako uczeń Martina Helwiga w szkole św. Magdaleny i Andrzeja Winklera przy Teatrze św. Elżbiety. Także Michael Neander, uczeń luteraniskiej szkoły w Żarach, przyznaje, że wystawiali z Calagiusem dramaty we Wrocławiu i w innych śląskich miastach, niektóre były z pewnością autorstwa samego Calagiusa. Co ciekawe, w jego szkolnych sztukach dostrzegalne były wyraźne sympatie plebejskie, niewykluczone, że miało to związek z trudną sytuacją materialną poety. Czyżby te utwory były właśnie bezpośrednią przyczyną odwołania go ze szkoły św. Elżbiety? Nie wiadomo. W każdym razie twórczość, jaką pozostawił po sobie Calagius, jest bardzo różnorodna zarówno pod względem tematyki, formy, jak i ciężaru gatunkowego. Znajdą się tu zapewne pełne sztuczności i dworskiej przesady pospolite epitalamia i epicedia pisane na zamówienie, są też wierszyki kunsztowne pod względem formy, lecz pozbawione głębszej treści, ale nie brak również utworów interesujących, odznaczających się wysokim poziomem artystycznym, urzekających pięknem i lekkością języka czystej poezji klasycznej, wiele z nich zasługuje zaś po prostu na uwagę, jako nieocenione dziś źródło wiedzy o autorze i ludziach, z którymi miał styczność.

Parafraza Ps. 1—60 (Wulg. Ps. 1—59), napisana przez Calagiusa w latach 1607—1609, jest dziełem niedokończonym, pracę przerwała jego śmierć. Nie ulega wątpliwości, że Calagius, zainspirowany parafrazą *Psalterza* Caspara Cunradusa, wydawanego także na początku w cyklach po dziesięć (w latach 1602—1606), pokusił się o stworzenie analogicznego dzieła. Naśladować wiernie

formę metryczną swojego poprzednika, spróbował biblijną lirykę wyrazić w inny sposób. Podjęcie tego zadania wymagało dużych umiejętności językowych, doskonałej znajomości prozodii i świadomości poetyckiej w takim interpretowaniu pierwowzoru, by to samo nie było tym samym. Utwór Calagiusa to kolejny przykład parafrazy kunsztownej nastawionej na emulację. Miała przy tym zapewne stanowić materiał dydaktyczny w szkołach protestanckich. Czy rzeczywiście została wykorzystana w nauczaniu łaciny i jak została odebrana przez wrocławskich uczonych i poetów, którzy takiej twórczości mieli już wtedy pod dostatkiem, trudno dzisiaj stwierdzić. Wydaje się mało prawdopodobne, by Calagius bez niczyjej namowy i konkretnego zapotrzebowania podejmował się tego wyzwania, choć on sam w liście dedykacyjnym do swojego mecenasa Mikołaja Haunoldta, sekretarza cesarskiego na dworze wiedeńskim, pisał, że nie skłoniła go chęć rywalizacji, lecz własne przeżycia duchowe doświadczane wspólnie z biblijnym psalmistą. Raczej należy przypuszczać, że pisał na potrzeby szkoły św. Magdaleny, w której wykładał, podczas gdy parafrazy Cunradusa mogły być wykorzystywane jako lektura w „konkurencyjnym” gimnazjum Elżbietańskim. Nie zmienia to jednak faktu, że oba dzieła cechują się podobnym poziomem literackim, mają podobny charakter i bliźniaczą formę.

Bibliografia

Głównym źródłem wiedzy o życiu A. Calagiusa są jego *Natales* i *Epigrammata*; J.H. Cunradus: *Silesia togata*. Ed. C.Th. Schindlerus. Liegnitz 1706, s. 35; K.J. Ch.G. Jöcher: *Allgemeines Gelehrten Lexicon*. Leipzig 1750, I — 1554; J.S. Johnius: *Parnassi Silesiaci, cent. I*, s. 43—46; F.A. Gillet: *Crato von Crafftheim und seine Freunde*. Bd. 1—2. Frankfurt am Main 1860; H.H. Palm: *Calagius Andreas*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 4 (1876). Leipzig 1876, s. 691—692; K. Estreicher: *Bibliografia polska*. Cz. 3, T. 3. Kraków 1896, s. 8—12; H. Heckel: *Geschichte der deutschen Literatur in Schlesien*. Bd. 1: *Von den Anfängen bis zum Ausgang dem Barok*. Breslau 1929, s. 146—147, 149, 183; W. Ogrodziński: *Calagius Andrzej*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 3. Kraków 1937, s. 189—190; S. Tyniec: *Z życia patrycjatu wrocławskiego w dobie renesansu*. „Sobótka” 1953, s. 101—123; A. Wengerscius: *Libri quattuor Slavoniae Reformatae*. [Amsterdam 1679]. Wyd. J. Tazbir. Warszawa 1973, s. 117; H. Barycz: *Andrzeja Calagiusa polskie epizody i spotkania*. W: Idem: *Śląsk w polskiej kulturze umysłowej*. Katowice 1979; M.P. Fleischer: *Späthumanismus in Schlesien*. München 1984, s. 107—108; J. Szturc: *Calagius Andrzej*. W: *Ewangelicy w Polsce*. *Słownik biograficzny XVI—XX w.* Bielsko-Biała 1998, s. 47; I. Bogumił: *Struktura wypowiedzi literackiej w szesnastowiecznych utworach o ogrodzie albo*

Franciszka Rhodego i Andrzeja Calagiusa poetyckie wyobrażenia. W: *Fortunniej-szy był język, bo i ten dziś miły. Colloquium neolatinum IV*. Red. I. Bogumił, Z. Głombiowska. Gdańsk 2010, s. 229–243; A. Modlińska-Piekarz: *Votum Davidicum. Poetyckie parafrazy psalmów w języku łacińskim w XVI i XVII wieku*. Lublin 2010.

Cała twórczość Calagiusa w internetowym katalogu Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej: <http://mak.bn.org.pl/w4.htm>. Link: Druki XVI–XVIII w. Katalog mikrofilmów. Hasło osobowe: Calagius Andreas.

Angelika Modlińska-Piekarz

CUNRADUS CASPAR [CUNRADI KASPAR, CUNRAD CASPAR]

z Wrocławia (1571–1633), poeta, filolog, filozof, nauczyciel, medyk i fizyk miejski we Wrocławiu. Urodził się 9 października 1571 r. we Wrocławiu, jego matką była Anna Cunradus (z domu Scharffia), ojcem zaś Zygmunt Cunradus. Caspar Cunradus od młodości oddany był nauce. Studiował we Frankfurcie nad Odrą, w Wittenberdze, Lipsku, Bazylei, Heidelbergu; magistrem sztuk wyzwolonych został w 1595 r. W 1601 r. otrzymał godność cesarskiego poety uwieńczonego, zaś w 1604 r. w Bazylei tytuł doktora filozofii i medycyny. Pracował jako nauczyciel domowy, medyk miejski i fizyk we Wrocławiu, prawdopodobnie za bogatą twórczość literacką został nobilitowany do godności szlacheckiej przez cesarza Ferdynanda II. 15 maja 1607 r. Cunradus zawarł małżeństwo z szesnastoletnią wówczas Christianą Tilesią, córką Melchiora Tilesiusa, rektora gimnazjum w Brzegu. Christiana Tilesia Cunradina (ur. 2 września 1591 r. w Brzegu, zm. 25 września 1625 r. we Wrocławiu) była osobą wykształconą, pisała wiersze. Urodziła Cunradusowi 9 dzieci. Byli to: Christian (1608–1671), późniejszy poeta, medyk opawski i fizyk raciborski, Zygmunt (1609–1642) chirurg i medyk miejski, Jan Henryk (1612–1685) poeta, filolog, polihistor, Karol Fryderyk (1614–1669) medyk, aptekarz cieszyński, Jerzy Ernest (1616–1646) aptekarz i chirurg. Trudno dziś ustalić więcej informacji o dwóch innych synach Cunradusa i Christiany. Jeden z nich, Joachim Fryderyk, w 1634 r. opublikował epitafium ku czci ojca w tomiku wydany przez przyjaciół i rodzinę poety. Drugi to Gotfryd, o którym wiadomo jedynie, że zmarł 9 dni później niż ojciec, tj. 24 listopada 1633 r. i pozostawił żyjącego brata bliźniaka, co można wywnioskować na podstawie zawartych w tym samym tomiku dwóch epitafiów jemu poświęconych. Wiadomo też, iż dwójka dzieci Cun-

radusów zmarła jeszcze za życia ich matki Christiany. 13 października 1626 r. Caspar ożenił się ponownie z Barbarą Jacobaea, którą również przeżył (zmarła przed 1 listopada 1628 r.). Z Barbarą Jacobaea, wdową po kupcu wrocławskim Janie Kinner, miał jedną córkę, Barbarę Christianę, urodzoną we Wrocławiu w 1628 r., a która, na początku 1715 r. — jak dowodzą źródła — jeszcze żyła. Informację tę, zamieszczoną w rękopiśmiennej adnotacji w książce *Silesia Togata* autorstwa Jana Henryka Cunradusa (Legnica 1706), podał Jan Krzysztof Hartmann, syn córki Christiana Cunradusa (prawnuk Caspara Cunradusa). Jego trzecią żoną była Barbara Rumbaumia, córka Christopha Rumbaumiusa, poślubiona 22 stycznia 1630 r. Z tego małżeństwa urodził się syn Krzysztof, który był później kupcem i obywatelem Królewca, oraz córka Anna Magdalena, szlachcianka. Caspar Cunradus zmarł 15 listopada 1633 r. z powodu szalejącej we Wrocławiu epidemii dżumy. Śmiertelnej choroby nabawił się, wypełniając swoje lekarskie obowiązki. Kontynuatorem jego dzieła był syn Johann Heinrich. On również zdobył gruntowne wykształcenie — uczył się Gimnazjum św. Magdaleny we Wrocławiu, potem w gimnazjum w Brzegu, następnie w Elizabethanum i w Akademii Frankfurckiej. Na stałe osiadł w Legnicy w dobrach odziedziczonych po ojcu. Był członkiem rady księstwa cieszyńskiego, a następnie księstwa oleśnickiego. Zmarł 8 sierpnia 1685 r. w Legnicy. Znany jako autor bardzo głośnego i cennego dzieła *Silesia Togata*, które było kontynuacją niedokończonej przez ojca *Prosopographia melica*. Ale i Johann nie zdążył wydać *Silesii...*, zrobił to dopiero pośmiertnie jego przyjaciel Caspar Theophilus Schindler.

Caspar Cunradus jest autorem kilku tysięcy wierszy. Wśród nich znaczną część stanowią utwory okolicznościowe, napisane w związku z zaślubinami, urodzinami i śmiercią znanych osób, przyjaciół i postaci biorących żywy udział w życiu publicznym ówczesnego Wrocławia, zwłaszcza z grona wrocławskich patrycjuszy takich jak: Rehdigerowie, Haunoldtowie, Uthmannowie. Utwory publikował w latach 1598—1632, wydawał je samodzielnie bądź wspólnie z innymi autorami. Widać w nich związki z czołowymi humanistami Wrocławia: Janem Cratonem von Crafftheim, Mikołajem Heneliusem (był jego krewnym), Jakubem Monauem, Danielem Rindtfleischem Bucretiusem (1562—1621), Andreasem Calagiusem. Caspar Cunradus przyjaźnił się też z innymi znanymi śląskimi humanistami działającymi m.in. w Brzegu, Legnicy, Oleśnicy, Zgorzelcu. Zaliczyć można do nich m.in. jego teścia

Melchiora Tilesiusa, Caspara Dornaviusa, Melchiora Laubana. Do znajomych Cunradusa należeli też inni znani poeci tego okresu, jak np.: Ioannes ab Hoeckelshoven, Bartholomeus Benckius, Ioannes Timaeus, Christophorus Lindner, Tobias Aleutner, Henricus Clingerius, Balthasar Exnerus i Nicolaus Pelargus. Kontakty te zawdzięczał Cunradus przynależności do elitarnego (bo nadającego ton życiu kulturalnemu Wrocławia) literackiego kręgu zgrupowanego wokół Jakuba Monaua i Mikołaja III Rehdigera, do którego wszedł dzięki protekcji Mikołaja Heneliusa znanego jako autora *Breslographii* i *Silesiographii*. Wśród owych uczonych przeważało wyznanie kalwińskie, co jednak nie wpłynęło zasadniczo na ponadwyznaniowy, uniwersalny, typowo naukowy charakter uprawianej tam literatury. Tak było i w przypadku twórczości Caspara Cunradusa.

Najpopularniejszym dziełem Caspara Cunradusa jest poetycka parafraza psalmów w języku łacińskim. Psalmi skomponowane w bardzo różnorodnych miarach wierszowych, prawie każdy w innym układzie, z zastosowaniem różnych wariantów tych samych miar, różnym układzie stroficznym, różnej liczbie wersów. Autor stworzył w ten sposób 140 różnych kombinacji metrycznych. Parafraza psalmów wydawana była najpierw dekadami. Wydanie całego *Psalterza* ukazało się już rok później. Pełny tytuł utworu brzmi: *Psalmodiae Davidicae metaphrasis poetica, in qua singuli Psalmi singulari carminis genere sine omni elisione evolvuntur auctore Caspare Cunrado Vratislaviensi Phil. Et Med. Doctore ac poeta laureato caesario* (Olsnae Silesiorum Praelo Bössemes-seriano Anno 1607). Ponownie wydano ją w 1615 r. (także Olsnae Silesiorum oraz Francoforti ad Oderam). Cunradus był autorem parodii poezji Horacego: *Ad Horatii Flacci Melpomenen parodiarum heptas honori... Danielis Rindfleisch Bucretii [...]* (Lignicii, typis Nicolai Sartorii, 1605); *Ad Quinti Horatii odarum librum I. parodiae* (Olsnae Silesiorum 1609). Opublikował też pokaźną liczbę epigramatów.

Cunradus jest też autorem bardzo interesujących i wartościowych pod względem artystycznym utworów takich jak: *Threnodia seu de tristissimis saeculi huius calamitatibus carmen deperatum* (Lignici 1598); *Xenia* (Lignici 1602); *Annualium Evangeliorum paraphrasis latino — germanica* (Olsnae Silesiorum 1615); *Jacobi Monavii, viri claris., manes, ad... Daniel. Rindfleisch Bucretium, patritium et physicum Vratisl., memor. amor. honor. erg. script [...]* (Lignicii, typis Nicolai Sartorii, [post 20.07.1605]); *Expeditio argonautica, in... Gymnasio Bregeo, VIII. Eid. VIIIbr. a. MDCIIX., publi-*

ce recitata, quum iubente et volente... Jacobo Chimarrhaeo... lauream & insignia poetica conferret... iuveni... Johanni Heermannno... (Olsnae Silesiorum, typis Johannis Boessemesseri, 1609). Jest też autorem bardzo popularnego w tym czasie dzieła o treści biograficznej, złożonego z 3000 dystychów elegijnych, w których opisywał ważne postaci z kulturalnego życia Europy Zachodniej i Śląska, uwzględniając daty ich urodzin, śmierci, osiągnięte zaszczyty i tytuły: *Prosographiae melicae millenarius I—II* (Franofurti 1615); *Prosographiae melicae millenarius III* (Hanoviae 1621). Dzieła tego sam nie dokończył, zrobił to natomiast jego syn w *Silesia Togata*. Jest ponadto autorem popularnych wówczas anagramów, czyli utworów polegających na grze słów lub takim przekształceniu liter imienia i nazwiska adresata, że tworzą zdanie o jakimś wymyślnym znaczeniu lub zawołaniu.

Cunradus był m.in. wydawcą poezji słynnych wówczas humanistów Jana Lernutiusa, Jana Guilelma i Walentego Acidaliusa, jest też autorem dzieł o tematyce frazeologicznej. Wymienione utwory to tylko większa część jego bogatej spuścizny literackiej, pozostałą część stanowiły drobne utwory o charakterze panegirycznym. Ponadto nie zdażył wydać kilkunastu innych dzieł, które w rękopisach przechowywał jego syn. Niestety, trudno stwierdzić, czy coś z tych rękopisów zachowało się do naszych czasów.

Bibliografia

- J.P. Lotichius: *Bibliotheca poetica*. Pars 1—4. *Francofurti Sumptibus Lucae Jennisii*; Pars 3: *Germaniae et Belgii Poetae*, 1626, s. 201—203; J.H. Cunradus: *Silesia Togata*. Ed. C.Th. Schindlerus. Liegnitz 1706; J.S. Johnius: *Parnassi Silesiaci sive recensiois poetarum Silesiacorum quotquot vel in patria vel in alia etiam lingua musis litarunt centuria I*. *Wratislaviae Sumptu Michael. Rohrlachii, Bibliop.*, 1728, s. 53—54; J.H. Zedler: *Cunradi Caspar*. In: *Grosses vollständiges Universallexikon aller Wissenschaften und Künste*. Bd. 6. Leipzig 1733, Spalte 1850; E. Kelchner: *Cunradi Caspar*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 4 (1876). Leipzig 1876, s. 643—644; P. Pressel: *Cunradina Christiana*. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Bd. 4 (1876). Leipzig 1876, s. 644; K. Estreicher: *Bibliografia polska*. Cz. 3, T. 3. Kraków 1896, s. 461—462; S. Tyniec: *Z życia patrycjatu wrocławskiego w dobie renesansu*. „Sobótka” 1953, s. 101—123; M.P. Fleischer: *Späthumanismus in Schlesien*. München 1984, s. 109—111; M. Czarnecka: *Cunrad Caspar*. W: *Handschriften deutscher Autoren des Barock in den Beständen der Universitätsbibliothek in Wrocław*. Katalog. Wrocław 1995, s. 61—106; W. Killy: *Literaturlexikon: Autoren und Werke deutscher Sprache*. 15 Bde. München 1988—1991. Bd. 2, s. 486; M. Czarnecka: *Cunrad Christina*. W: *Encyklopedia Wrocławia*. Red. J. Harasimowicz. Wrocław 2000, s. 123; S. Fo-

laron: *Dostojnicy kościoła w dziele Caspara Cunradusa. Przesłanie akcjologiczne*. Częstochowa 2001; S. Folaron: *Etos profesora XVI wieku. Uniwersytet — człowiek*. Częstochowa 2003; B. Gaj: *Caspar Cunradus o kobietach z rodu Bukreadów. „Pieśń na urodziny” i inne wiersze*. W: *Fortunniejszy był język, bo i ten dziś miły. Colloquium neolatinum IV*. Red. I. Bogumił, Z. Głombiowska. Gdańsk 2010, s. 244—251; A. Modlińska-Piekarz: *Votum Davidicum. Poetyckie parafrazy psalmów w języku łacińskim w XVI i XVII wieku*. Lublin 2010, s. 351.

Całość twórczości ujęta w internetowej bazie danych: <http://mak.bn.org.pl/w4.htm>. Link: Druki XVI—XVIII w. Katalog mikrofilmów, hasło osobowe: Cunradi Caspar.

Angelika Modlińska-Piekarz

FABRICIUS RAUDENSIS SILESIUS LAURENTIUS (ok. 1516—ok. 1576). Na temat tego poety nie ma żadnych wiadomości biograficznych w polskiej literaturze naukowej, nie ma ich też w dostępnej literaturze obcej. Nie wspomina o nim ani Ioannes Henricus Cunradus w swojej *Silesia Togata*, ani Ioannes Sigismundus Iohnius w *Parnassi Silesiaci*. Przydomek „Raudensis Silesius” wskazuje, iż pochodził z jakiejś Rudy na Śląsku (być może z osady o nazwie Ruda, położonej koło Wrocławia, lub z miejscowości obecnie zwanej Rudą Śląską). Studiował w Królewcu, o czym świadczy utwór dedykacyjny do parafraz psalmicznych, poświęcony profesorom Akademii Królewieckiej — Dawidowi Voitowi, doktorowi teologii (późniejszemu profesorowi w Wittenberdze (zm. 1589) i Janowi Hoffmanowi, doktorowi sztuk wyzwolonych, określając ich mianem swoich patronów i nauczycieli. Owa dedykacja wskazuje, iż Fabricius musiał studiować tam prawdopodobnie pod koniec lat pięćdziesiątych lub na początku sześćdziesiątych XVI w., to jest w bliskim czasie publikacji parafraz psalmowych. Naukę rozpoczął prawdopodobnie w jednej ze szkół wrocławskich, być może w Gimnazjum św. Elżbiety lub Gimnazjum św. Magdaleny, które w XVI wieku były kuźnią poetów śląskich. O kilku ważnych szczegółach z jego życia można dowiedzieć się z elegii dedykowanej Adamowi Siberowi, sławnemu humaniście i poecie luteranickiemu, działającemu w otoczeniu Filipa Melanchtona, Georgiusa Fabriciusa i Jacoba Mylius. Elegia dedykowana Siberowi została opublikowana wraz z parafrazą *Pieśni nad Pieśniami* i *Trenów Jeremiasza* jego autorstwa. Fabricius deklaruje w niej, że pragnie zawrzeć z tym sławnym poetą przymierze przyjaźni, choć nie miał nigdy okazji poznania go osobiście. Wyznaje też nie bez pewnej dumy, że był studentem protestanckiego uniwersytetu w Wittenberdze, słuchał wykładów teologicznych oraz filologicznych z zakresu literatury klasycznej samego Filipa Melanchtona.

Na podstawie stwierdzenia, że nie miał okazji poznać sławnego poety oraz miejsca publikacji w Wittenberdze w renomowanej oficynie Jana Cratona jednego z pierwszych utworów poety — skierowanej do Mikołaja Rehdigera pieśni o Męce Pańskiej, można przypuszczać, że studia Fabriciusa w Wittenberdze przypadają na drugą połowę lat pięćdziesiątych, ponieważ Adam Siberus nie przebywał od roku 1540 w Wittenberdze, gdyż ożenił się i osiadł w Chemnitz, a od roku 1550 był rektorem szkoły w Grimmie, dokąd zresztą kierowana była elegia Fabriciusa. Dla Melanchtona (zm. 1560) Wittenberga była stałą siedzibą od 1520 r., w 1523/1524 był już rektorem tamtejszego uniwersytetu, bywał w nim często, choć jako czołowy działacz reformacyjny podróżował po całych Niemczech. Fabricius mógł zatem być rówieśnikiem Siberusa i swego sławnego imiennika Georgiusa Fabriciusa, urodzonych w roku 1516. Trudno stwierdzić, kiedy Fabricius opuścił Wittenbergę, ale musiał przebywać też na Śląsku, o czym może świadczyć fakt, że w tym samym roku co *Pieśń o Męce Pańskiej* Laurentius Fabricius publikuje też panegiryczne epitalamium, które na stronie tytułowej zawiera autograf poety z dedykacją dla Caspara Weiglera. Wspomniana parafraza *Pieśni nad Pieśniami* i *Treny Jeremiasza* z 1661 r. stanowi trzecią publikację spośród istniejących do dziś utworów poety. Powstała ona na wzór poezji Adama Siberusa, co potwierdza sam autor. Żaląc się na brak możliwości poznania niemieckiego poety, stwierdza bowiem, że rozczytując się w jego poezji, swoją parafrazę kantyków Salomona, jak nazywano *Pieśń nad Pieśniami* i *Treny Jeremiasza*, czyli *Księgę Lamentacji*, opracował, naśladując utwory sławnego luteranina, z których kantyki oddane były przez Niemca jedenastozgłoskowcem falecejskim, a treny wierszem archilochijskim, natomiast Ślązak w obu przypadkach zastosował dystych elegijny. Fabricius, podobnie jak Adam Siberus oraz większość luteraniskich autorów gustował w poezji opartej na wątkach biblijnych czerpanych zarówno ze Starego, jak i Nowego Testamentu. W tej samej publikacji zamieszczono również krótki utwór *Oratio ad Deum Patrem, ex dicto Ioannis III: Sic Deus dilexit Mundum...* napisany w dystychach elegijnych, a będący poetycką interpretacją fragmentu trzeciego rozdziału *Ewangelii według świętego Jana*. Ponadto 8 kantyków *Pieśni nad Pieśniami* poprzedza utwór napisany jedenastozgłoskowcem falecejskim, który został dedykowany członkom rady miejskiej we Wrocławiu: Janowi Mohrenbergowi i Mikołajowi Rehdigerowi. Owa dedykacja świadczy, że poeta posiadał bardzo wpływowych mecenasów z kręgu

wrocławskiego patrycjatu, Jan Mohrenberg oraz rodzina Rehdigerów, tj. Mikołaj Rehdiger (Mikołaj II Rehdiger) i jego synowie Adam, Jan, Tomasz i Jakub, którym zadedykował drugi utwór poprzedzający *Treny Jeremiasza*, byli bowiem jednymi z najbogatszych ludzi we Wrocławiu. Mieli oni także szerokie wpływy i kontakty kulturalno-handlowe i słynęli ze swoich zainteresowań humanistycznych jako kolekcjonerzy dobrych książek, dzieł sztuki i opiekunowie poetów oraz uczonych. Kolejną ważną publikacją Laurentiusa Fabriciusa jest parafraza *Psalmu 37*, napisana dystychem elegijnym i *Psalmu 39*, napisana jedenastozgłoskowcem falecejskim. W tych dwóch utworach poeta, prócz tematyki psalmicznej, wprowadził także własne przemyślenia, interesujące sentencje, odniósł wiele kwestii do współczesnego świata. Są to jednak aluzje bardzo ogólne i trudno byłoby określić, kogo w istocie dotyczą. Krytykował nawet głowy panujące, które według niego dopuszczają się nieprawości, arystokrację, dwory magnackie, a także uczonych. Głosił pochwałę skromnego życia, umiłowanie ojczyzny, był przeciwnikiem wojen (jest to okres ciągłych walk klasowych i religijnych na Śląsku) i gromadzenia bogactw oraz sławy w nieuczciwy sposób, kosztem ludzkiej krzywdy. Egzemplarz tych parafraz psalmowych znajdujący się w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu zawiera autograf autora, który dedykuje książkę dużo młodszemu od siebie koledze, wrocławskiemu poecie Dawidowi Rhenischowi (1536—1589): „Ornatissimo iuveni David Rhenisch amico optimo”. Owa dedykacja, podobnie jak te z publikacji z roku 1561, mogą być także dowodem, że po studiach w Wittenberdze Fabricius wrócił na jakiś czas do Wrocławia, a drukował swe utwory u Jerzego Baumanna w Królewcu. Na ten sam rok (tj. 1562) przypada publikacja innych parafraz psalmicznych, obejmująca interpretację poetycką piętnastu psalmów tzw. gradualnych (Ps. 120/119—Ps 134/133), czyli pieśni opiewających wejście pielgrzymów do świątyni. Jest on także autorem krótkiej poetyckiej parafrazy o biblijnym potopie: *Historia diluvii Noae*, znajdującej się w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Niestety, na karcie tytułowej brak daty i miejsca wydania. Sądząc po tym, że dedykował ten utwór Tomaszowi Rehdigerowi, przypuszczalnie było to na początku lat sześćdziesiątych, bo w 1562 Tomasz Rehdiger wyjeżdża na studia do Paryża i od tego czasu przeważnie podróżuje i mieszka za granicą. Określenie go mianem swego mecenasa może oznaczać, że Fabricius korzystał z protekcji światłego magnata i dzięki niemu studiował w Padwie czy Kolonii, gdzie Tomasz Rehdiger słynął jako

opiekun zdolnej młodzieży. A może właśnie niezwykła hojność Tomasz Rehdigera zachęciła skromnego poetę do szukania u niego protekcji i pomocy w planowanym dopiero dalszym kształceniu w renomowanych uczelniach włoskich czy zachodnioeuropejskich? Trudno to dziś stwierdzić. Z pewnością jednak data publikacji tego utworu nie mogła przekroczyć roku 1573, gdyż taką datę na oprawie ma wytłoczony klocek drukarski, w którym się ten utwór znajduje.

Inny utwór religijny Fabriciusa to *Elegia in Natalem Iesu Christi*. Zawiera ona również tematykę biblijną, podobnie jak podany przez Karola Estreichera, a zatytułowany *Adamus* opublikowany w 1566 r. w Królewcu, który również uznać można za poetycką parafrazę biblijną, tym razem inspirowaną biblijną *Księgą Rodzaju*.

Biorąc pod uwagę dedykację, Fabricius był blisko ludzi znajdujących się w nurcie reformacji Lutra. Studia w Wittenberdze, a także w Królewcu świadczą o luteranśkim wykształceniu. Niewątpliwie istotne dla rozwoju naukowego i literackiego poety są związki z patrycjatem wrocławskim, np. Rehdigerami, związanymi z środowiskiem luteranśkim, czy z Martinem Schillingiem, niemniej znanym wrocławskim patrycjuszem, któremu Laurentius Fabricius osobiście podarował jedną z parafraz. Schilling posiadał w swoich zbiorach opracowane i zdobione swymi inicjałami klocki drukarskie zawierające twórczość licznych, ale nieznanych już dzisiaj poetów. Były to często różne mniej lub bardziej udane próby parafrazowania fragmentów *Pisma Świętego* oraz poetyckie opracowania danych motywów czy tematów biblijnych. Zachowane utwory Laurentiusa Fabriciusa znajdują się właśnie w kilku takich klockach należących do Martina Schillinga z Wrocławia. Nieco później poeta musiał jednak nawiązać kontakty z gdańskim środowiskiem literackim, o czym świadczy kilka jego ostatnich publikacji, które zostały wydane w Gdańsku przez Jakuba Rhodogo. Można też przypuszczać, że tam właśnie osiadł na stałe. Miało to miejsce prawdopodobnie na początku lat siedemdziesiątych, gdyż od roku 1571 jego utwory dedykowane są już osobom pochodzącym z Gdańska i Prus, wrocławianie zaś już nie są wymieniani. Ponadto bardzo ważną poszlaką przemawiającą za jego osiedleniem się w Gdańsku jest przemówienie z 1571 r. na cześć powracającego z internowania w Piotrkowie Konstantego Ferbera, zbuntowanego przeciw królowi polskiemu Zygmuntowi Augustowi. Innym ważnym dowodem stałej bytności poety w Gdańsku jest dedykacja utworów weselnych — Dionizemu

Sternbergowi, wydanych wspólnie z Walentym Schreckim, w której obaj autorzy określają się mianem jego kolegów z gdańskiej szkoły mariackiej, gdzie zapewne obaj nauczali. Łącznie w latach 1571—1576 Laurentius Fabricius opublikował co najmniej siedem utworów (tyle dotychczas udało się ustalić), z czego pięć samodzielnie, a dwa wspólnie z Walentym Schreckim. Ponadto konieczne wydaje się zaznaczyć, iż w bibliografii Karola Estreichera pod nazwiskiem Laurentiusa Fabriciusa obok parafraz psalmów, elegii o narodzeniu Chrystusa i utworu pt. *Adamus*, jest jeszcze wymienione dzieło *Partitiones codicis hebraei*. Jest to opis błędny, ponieważ autor *Partitiones* jest zupełnie inną osobą niż omawiany tutaj Laurentius Fabricius z Rudy Śląskiej. Świadczy o tym przydomek Dantiscanus (Gdańszczanin) i dużo późniejszy od poprzednich utworów czas wydania. W katalogu Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu znajduje się pokaźna liczba utworów tego Fabriciusa i jest on identyfikowany jako profesor języka hebrajskiego oraz magister sztuk wyzwolonych, rektor Akademii Wittenberskiej (1555—1629), a nasz poeta — jako Laurentius Fabricius z Rudy. Niewykluczone, że Laurentius Fabricius, rektor wittenberski, jest synem poety Laurentiusa Fabriciusa z Rudy, gdyż według dostępnych informacji jego ojciec miał takie samo imię i nazwisko, a ponadto ów profesor hebraistyki był w bliskich kontaktach z Adamem Siberusem Juniorem, synem znanego poety Adama Siberusa, o którego mecenat zabiegał Laurentius Fabricius z Rudy. Trudno to jednak stwierdzić z całą pewnością. Nie wiadomo także, kiedy poeta zmarł. Ostatni ślad, to publikacja z 1576 r., późniejszych wzmianek na jego temat dotychczas nie odnaleziono. Kwestie te wymagają zatem dodatkowych badań i kwerend we wszystkich bibliotekach polskich, gdyż dzieła Fabriciusa, zaliczane do druków obcych, rzadko spotykane są w publikowanych katalogach starych druków, Estreicher też wszystkich nie notuje. Oto dotychczas znalezione dzieła Laurentiusa Fabriciusa: *Epithalamion oratissimo viro Josepho Rindfleisch et sponsae Magdalenae filiae Johannis Morebergi*, [s. l., s. a., ok. 1555—1560]; *Epitalamion in nuptias ornatissimi viri, sapientia et virtute praestantis Domini Christophori Gutteter, et pudicissimae sponsae Reginae, honestissimi et ornatissimi viri, domini Balthasaris Klett, civis Leobergensis, filiae scriptum a Laurentio Fabricio Raudensi Elisio* [b.m.w. 1559]. Na pierwszej stronie notatka ręczna, będąca bez wątpienia autografem Fabriciusa: „reverendo viro Casparo Weiglero suo praecepto et amico”. Druk był własnością Martina Schillinga z Wrocławia, który zebrał ten tom, o czym

świadczy notatka na pierwszej stronie książki „Hunc tomum collegit Martinus Schilling Vs.”; *Carmen de Passione Domini nostri Jesu Christi scriptum ad Nicolaum Redingerum* (Vitebergae 1559); *Canticum Canticorum Salomonis et Threni Hieremiae prophetae elegiaco carmine* [uwaga: błąd drukarski, jest: carmime] *redditi* (Vratislaviae 1561); *Elegia. De Discrimine sacerdotum Veteris Summi Sacerdotis Novi Testamenti ex Epistola ad Hebraeos* (Regiomonti Borussiae 1562); *Psalmus XXXVII Noli aemulari in malignantibus etc. carmine elegiaco et Psalmus XXXIX Dixi: custodiam vias meas carmine phalaecio compositi a Laurentio Fabricio Raudensi Silesio* (Regiomonti 1562. — Biblioteka Uniwersytecka BUWr 533404); *Psalmi quindecim, qui cantica graduum dicuntur: variis carminum generibus redditi* (Regiomonti 1562); *Elegia in natalem Iesu Christi Filii Dei et Mariae Virginis salvatoris nostri* (Regiomonti Borussiae 1563); *De nuptiis Matthias Horstii et Dorotheae Romer, filiae [burmistrza] Christophori Romeri* (Regiomonti Borussia 1565); *Collatio Paschatis Veteris et Novi Testamenti composita carmina* (Regiomonti Borussiae [ca. 1565]); *Adamus* (Regiomonti Borussiae 1566); *Historia diluvii Noae elegiaco carmine reddita et dedicata nobili eruditione et virtute praestanti iuveni Domino Thomae Redingero Wratislaviensi, Domino et Maecenati suo omni pietate et observantia colendo a Laurentio Fabricio Elisio*, [s. l. d]. Na okładce pergaminowej klocka drukarskiego zawierającego parafrazę L. Fabriciusa zatytułowaną *Historia diluvii Noae* inicjał: M.S.V. z datą 1573. Jest to inicjał Martina Schillinga z Wrocławia. Data oprawy to 1573 r., druki najczęściej z 1569 i początku lat siedemdziesiątych, czyżby na ten czas należało datować ten utwór?; *Publica acclamatio in felicem e Polonia redditum Johanni Proit, Constant. Ferbero, Alberto Giesio dedicata* (Dantisci 1571); *Elegia ad Christum pro felici auspicio ingredientis anni 1573*, (Dantisci [1572]); *Threnus hymenis connubialis*, Dantisci, Rhodus 1575. (na ślub Cathariny Sickius, i Petera Sickiusa, rektora gimnazjum elbląskiego w 1575 r.); *Epithalamion in nuptiis Georgii Meermannii et Judithae, Henrici Copii Filiae* (Gedani 1575); *Elegia nuptialis in honorem nuptiarum spectabilis viri [...] Balthasaris Sturmeri, fori iudiciarii apud Mariaeburgenses in Borussia Scabini, et pudicae virginis Annae, D. Simonis Liewaldij, pia memoriae relictae filiae. Celebratum IIII. die Martij [...]*, Excusa Dantiscij, a Jacobo Rhodo 1576.

Fabricius wydał dzieła współwydane z Walentym Schreckiussem: *Carmina funebria de obitu Reverendi Viri, pietate et eruditione praestantis D.M. Ioannis Weidnerj, Ecclesiastae ciuitatis Danti-*

scanae ad D. Matrem virginem. Et Caput V. Sapient: versibus Heroicis redditum (Dantisci In officina Iacobi Rhodj. Anno 1575); *Carmina nuptialia in honorem coniugii honesti et eruditi iuuenis Dionysii Sternbergij, scholae Marianae Dantisci collegae: Et pudicae virginis Dorotheae, honesti viri Gregorii Mechelburgii, cuius Dantiscani filiae* (excusa Dantisci à Iacobo Rhodo. 1576). Biblioteka UMK w Toruniu: Pol.6.II.410 adl.

Bibliografia

Źródłem wiedzy o życiu i twórczości Laurentiusa Fabriciusa z Rudy są głównie jego dzieła; K. Estreicher: *Bibliografia polska*. Cz. 3, T. 5. Kraków 1898, s. 156; L. Jarzębowski, F. Jurewiczówna: *Polonika nie umieszczona w Bibliografii polskiej Estreicherów. Starodruki: wiek XVI (ze zbiorów Biblioteki Głównej UMK w Toruniu)*. W: „Zeszyty Naukowe UMK w Toruniu”. Nauki humanistyczno-społeczne. Nauka o książce, z. 2 (11). Toruń 1964, s. 93–142; A. Modlińska-Piekarz: *Votum Davidicum. Poetyckie parafrazy psalmów w języku łacińskim w XVI i XVII wieku*. Lublin, s. 351.

Angelika Modlińska-Piekarz

FERINARIUS JOHANNES, WILDPRÄTER JOHANN, FERINAR JAN (1534–1602), śląski humanista, duchowny i pedagog, autor prac biograficznych i teologicznych. Urodził się 24 lipca w Szczepanowie koło Środy Śląskiej na Dolnym Śląsku. Jego ojciec Jakub działał jako duchowny, później był proboszczem w Neumarkt. W 1553 r. rozpoczął studia w Wittenberdze, gdzie znajdował się w najbliższym otoczeniu Filipa Melanchtona, Caspra Peucera i Zachariasza Ursinusa. Tytuł magistra uzyskał dopiero w roku 1563, gdyż przez znaczną część okresu studenckiego odbywał liczne podróże bądź oddawał się pracy nauczyciela domowego. W 1557 r. wraz z Ursinusem udał się do Wormacji, gdzie przebywał wówczas Filip Melanchton, który podjął nieudaną zresztą próbę zjednoczenia Kościoła katolickiego i Kościoła luterńskiego. Dzięki środkom finansowym pozyskanym od Johanna Crato von Kraffttheima, którego poznał w lutym 1557 r. podczas pobytu w ojczyźnie, mógł w 1560 r. rozpocząć podróż, w czasie której odwiedził Holandię, Francję, Genewę i Zurich, a także przebywał we włoskiej Padwie. W roku uzyskania tytułu magistra rozpoczął w Wittenberdze wykłady, po dwóch latach otrzymał profesurę ety-

ki arystotelesowskiej po Petrusie Vincentiusie, a w 1566 r. został dziekanem na fakultecie filozoficznym. Wtedy też poznał swoją żonę, córkę Caspara Crucigera Starszego. W tym samym roku wrócił na Śląsk, do Kozuchowa, gdzie został rektorem miejscowej szkoły humanistycznej. W 1572 r. został powołany przez księcia brzeskiego Jerzego II na rektora tamtejszego gimnazjum książęcego. Został usunięty z Brzegu wraz z pastorem Martinem Zimmermannem i kaznodzieją Paulem Franzem za sympatyzowanie z filipistami zwanymi też kryptokalwinistami.

Wraz z żoną i dziećmi krótko przebywał w Głogowie i Wrocławiu, by następnie znaleźć się w Norymberdze i Brambergu. Odrzucił propozycję objęcia posady profesora języka greckiego na uczelni w Heidelbergu. Wreszcie w 1577 r. landgraf Wilhelm von Hessen powierzył mu obowiązki profesora poezji i historii na uniwersytecie w Marburgu. Tam spędził dwadzieścia pięć lat życia, zyskując sławę doskonałego pedagoga. Wiadomo, że pozostawał w stałym kontakcie ze swymi przyjaciółmi pochodzącymi ze Śląska. Zmarł 30 listopada 1602 r. w Marburgu.

Johannes Ferinarius był doskonałym pedagogiem, a także cieszącym się znacznym uznaniem wśród współczesnych teologiem. Podobnie jak Kacper Peucer i Joachim Cureus jest zaliczany do grona filipistów, a więc zwolenników nauki i doktryny głoszonej przez Filipa Melanchthona. To dzięki jego staraniom ukazał się drukiem, po wielu latach krążenia w anonimowych rękopiśmiennych odpisach, teologiczny tekst pióra śląskiego historyografa i głogowskiego medyka miejskiego Joachima Cureusa *Exegesis perspicua et ferne integra controversiae de sacra coena* (Lipsk 1574). Jest on również autorem pierwszej biografii Joachima Cureusa *Narratio de Vita et Morte viri summi Ioach. Curei Freistad. Sil. Philos. et Medici clarissimi in inclitya urbe Glogowiensi*, która została wydana w 1601 roku w Legnicy.

Bibliografia

Twórczość J. Ferinarius: *Epithalamion scriptum viro clarissimo Wenceslao Newman doctori iuris, sponso et eius sponsae virgini pudicae Barbarae filiae viri clarissimi Martini Losselij doctoris iuris et senioris in inclitya academia Lipsica*. Wittenberga 1555; *Capita pietatis christiane, liber accommodatus et necessarius ecclesiis et scholis, amplectentibus Confessionem Augustanam*. Wittenberga 1571; *De studiis doctrinarum*. Wittenberga 1565, 1572; *Oratio funebris, de vita et vitae exitu, illustrissimi atq. inclity Herois, summiq[ue] nominis Cattorum Principis, ac Domini, Domini Guilielmi Sapientis, Hassiae Landgravii, Comitis in*

Cattenelnbogen, Dietz, Zigenhain et Nidda, etc. Marburg 1593; *Narratio de Vita et Morte viri summi Ioach. Curei Freistad. Sil. Philos. et Medici clarissimi in inclitya urbe Glogowiensi.* Legnica 1601.

J.F.A. Gillet: *Crato von Crafftheim und seine Freunde.* Th. 1. Frankfurt am Main 1860, s. 711—713; H. K ä m m e l: *Ferinarius Joachim.* In: ADB. Bd. 6. Leipzig 1877, s. 711—713; D. D o l a ŋ s k i: *Wykaz duchownych ewangelickich.* W: I d e m: *Najspokojniejszy Kościół. Reformacja XVI wieku w księstwie glogowskim.* Zielona Góra 1998, s. 143; M. P a w e l e c: *Idea protestanckiego irenizmu w księstwie brzeskim i legnickim w początkach XVII wieku.* W: *Dziedzictwo reformacji w księstwie legnicko-brzeskim.* Red. J. Harasimowicz, A. Lipińska. Legnica 2007, s. 174—175.

Marta Kasprowska-Jarczyk

FICEK JAN ALOJZY NEPOMUCEN (Fiecek, Fietzek), proboszcz parafii Najświętszej Panny Marii w Piekarach Śląskich i budownicz tamtejszego sanktuarium (obecnie Sanktuarium Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej) oraz założyciel kalwarii (zwany „apostolem Śląska”), animator ruchu trzeźwościowego na Śląsku, wydawca i publicysta katolicki (publikujący nierzadko pod kryptonimem JAF), działacz społeczny. Urodził się 9 lub 10 maja (obie daty widnieją w różnych źródłach) 1790 r. w Dobrzeniu Wielkim na Opolszczyźnie w rodzinie chłopskiej jako syn Józefa i Marii z Pampuchów. Do szkół elementarnych uczęszczał w rodzinnym Dobrzeniu i Strzelczkach (Małe Strzelce w powiecie prudnickim). Był ambitnym dzieckiem, wytrwale rozwijającym swoje zdolności (opłacając naukę pracą w gospodarstwie nauczyciela). Oprócz historii szczególnie interesowała go muzyka (pobierał prywatne lekcje). W latach 1808—1810 kontynuował naukę w Seminarium Nauczycielskim w Głogówku, po czym skierowano go do pracy w szkole w Krapkowicach, a następnie, uzupełniwszy dwie klasy gimnazjalne we Wrocławiu (lub w Opolu), w 1814 r. rozpoczął studia teologiczne na Uniwersytecie Wrocławskim. Unikając służby wojskowej w pruskiej armii, wspierany przez spokrewnionego z nim ks. Szymona Sobiecha — przeniósł się do Krakowa, gdzie ukończył studia w konwencie księży Misjonarzy Wincentego á Paulo. Tam też 19 lipca 1817 r. przyjął święcenia kapłańskie z rąk ks. biskupa Jana Pawła Woronicza, po czym podjął pracę duszpasterską. W latach 1817—1820 pełnił funkcję wikarego w Czeladzi, a od 16 listopada 1820 r. w Ziemęcicach k. Gliwic, wreszcie w 1826 r. został mianowany administratorem, a następnie proboszczem w Piekarach Śląskich. Jako zasłużony budowni-

czy świątyni piekarskiej (będącej znaczącym ośrodkiem kultu religijnego na Śląsku), słynącej z cudownego obrazu Matki Boskiej Piekarskiej — kopii XV-wiecznej ikony (oryginał od 1702 r. znajduje się w kościele św. Krzyża w Opolu), przy której król Jan III Sobieski modlił się w 1683 r. przed wyprawą wiedeńską, a w 1697 r. August II i w 1734 r. August III podpisywali *pacta conventa*. W 1834 r. został dziekanem dekanatu bytomskiego oraz otrzymał kolejne dystynkcje kościelne: w 1835 r. objął komisarjat rejonu pszczyńskiego, w 1838 r. został kanonikiem honorowym wrocławskiej kapituły katedralnej. Najwybitniejszym życiowym dokonaniem Ficka stała się budowa kamiennego kościoła w Piekarach (zaprojektowanego na wzór kościoła zamkowego pod Karniowem). Środki finansowe na tę inwestycję uzyskiwał wyłącznie ze składek wiernych. Zainicjował pomysł 5 000 akcji 5-talarowych — w zamian za odprawienie mszy św. wotywnych „do końca świata” w intencji darczyńców. Dzięki hojności parafian i pątników udało mu się zebrać ogromną kwotę 75 000 talarów (sumę przekraczającą pierwotny kosztorys inwestycji). Projekt budowy kościoła zaakceptował król Fryderyk Wilhelm IV, który przyjął Ficka na specjalnej audiencji. Budowa trwała 7 lat (kamień węgielny został położony 2 lipca 1842 r.), a uroczystość poświęcenia świątyni odbyła się 22 sierpnia 1849 r. z udziałem ks. bpa Melchiora Diepenbrocka, który wygłosił wówczas pamiętne kazanie z prowokacyjnym wyznaniem, że „dałby jeden palec swej ręki za to, żeby mógł do ludu przemówić w ojczystym jego języku”. Znaczące to słowa, zwłaszcza w Piekarach gromadzących pielgrzymów ze wszystkich regionów Rzeczypospolitej. Ficek miał tego świadomość i pragnął uczynić ze śląskiego sanktuarium — centrum integracji nie tylko religijnej, lecz także kulturowej i narodowej (powtarzał z przekonaniem, że „tak długo silnej wiary katolickiej między ludem górnośląskim, jak długo języka polskiego”). Jako gorliwy kapłan Kościoła katolickiego bezkompromisowo służył papieżowi, gdy w sporze rządu pruskiego z Watykanem o małżeństwa mieszane — poparł politykę papieską i naraził się rządowi. Był też współautorem protestu wystosowanego 23 kwietnia 1838 r. przez księży dekanatu bytomskiego w sprawie ustąpienia bpa Leopolda Sedlnickiego.

W 1844 r. — wspierany przez franciszkanina-reformatę, o. Stanisława Brzozowskiego, który na Śląsk przybył rok wcześniej w obawie przed represjami carskimi (zsyłką na Sybir) — zapoczątkował ruch trzeźwości, organizując misje nawołujące do walki z alkoholizmem. Obaj kapłani zainicjowali działalność

Bractw Trzeźwości (w 1851 r. oficjalnie zatwierdzonych przez Piusa IX i obdarzonych odpustami), które w szybkim czasie interferowały poza Śląsk. Liczebność członków skupionych w Bractwach dynamicznie wzrastała (z 30 000 członków w 1844 r. do 300 000 w 1846 r.). Ks. Ficek aktywnie włączał się w akcje charytatywne, m.in. w 1830 r. podczas epidemii cholery na Śląsku i w 1847 r. — podczas epidemii tyfusu — pomagał jej ofiarom. Przede wszystkim — w organizowanym przez siebie ośrodku państwowym, miejscu refleksji i rekolekcji — dbał o rozwój życia religijnego. Od 1850 r. organizował w Piekarach misje ludowe (zainicjowane przez słynnego jezuity, ks. Karola Antoniewicza), a pragnąc ożywić praktyki eucharystyczne — włączył do statutów Żywego Różańca obowiązek cokwartalnej spowiedzi i komunii św. W 1854 r., towarzysząc ks. biskupowi Henrykowi Försterowi — udał się do Watykanu, gdzie na audiencji u papieża Piusa IX uzyskał przywilej odpustów dla fundacji budowy kalwarii piekarskiej.

Działalność wydawniczą i popularyzatorską na rzecz rozprzeczowania sanktuarium piekarskiego rozpoczął w 1849 r. jako współautor broszur zatytułowanych *Miesiące Marii*, *Książeczka jubileuszowa* oraz *Wiadomości krótkie o kościele i obrazie cudownym Najświętszej Marii Panny w Niemieckich Piekarach*. W latach 1848—1850 wspólnie z Teodorem Heneczkiem redagował „Tygodnik Katolicki” — pismo Towarzystwa Mariańskiego (jedno z pierwszych pism religijnych w języku polskim na Śląsku). Jego pierwszy numer ukazał się 7 października 1848 r. i zawierał sprawozdanie z posiedzenia Towarzystwa Mariańskiego oraz przypowieści egzemplarne — był zatem apolityczny (aczkolwiek w późniejszym okresie redaktorzy pisma opowiadali się przeciwko Wiośnie Ludów). Tygodnik współredagowali jezuici: księży Peterek i Praszałowicz, współpracował z nim ks. Jan Laksy (tłumacz broszury *Żywot Marii Merl i Dominiki Lazari*, często krytykowanej na łamach „Dziennika Górnośląskiego”). Z inicjatywy Ficka ukazały się również przedruki *Żywotów świętych* ks. Piotra Skargi (Wiedeń 1842), *Matki świętych Polski* ks. Floriana Jaroszewicza (1850) oraz *Dostateczny śpiewnik kościelny i domowy* ks. Karola Piekoszewskiego (1849) — imponujący zbiór liczący ponad 500 zapisów pieśni. Wspólnie z Józefem Heerem otworzył polską drukarnię w Piekarach. Liczne artykuły publikował na łamach wydawanego w Krakowie „Tygodnika Kościelnego”. Był wielokrotnie represjonowany przez pruską policję (w 1846 r. przeprowadzono na plebanii w Piekarach rewizję). Jako erudyta i bibliofil — zebrał ok. 3 000

książek, które stały się podstawą zbiorów biblioteki parafialnej. Postać Ficka upamiętnił ks. Norbert Bonczyk (w poemacie *Góra Chełmska*) w metaforycznej formule „anioła Śląska” („Tu Ficek, brat pomiędzy braty, nasz Alojzy, stróż — anioł Śląska”). Apologizował go również ks. Karol Antoniewicz w relacji wspomnieniowej *Jeden dzień w Piekarach. Ustęp z pielgrzymki życia mego* (Lwów 1849): „Trzeba było tej wiary mocnej, która góry przenosi, aby w naszych czasach powziąć tę myśl w kraju nieprzyjaznym kościołowi wystawienia tak wspaniałego gmachu wyżebranym groszem wdowim — trzeba było takiej ufności, która ma nadzieję przeciw nadziei, aby tę myśl urzeczywistnić — trzeba było tej miłości i tęgości woli, aby zwalczyć wszystkie przeszkody. Taka wiara, taka nadzieja, taka miłość, taka wola znalazła się w sercu księdza Fietzka proboszcza w Piekarach, który w przeciągu kilku lat — nie mając innego skarbu jak tylko skarb miłości Marii — wyżebraną jałmużną ten kościół wystawił”. Emfaticzną, rozbudowaną laudację autor zakończył znamioną perswazją: „Chcesz poznać prawdziwego kapłana Chrystusowego? Pojedź do Piekar”. Ks. Ficek zmarł 18 lutego 1862 r. w Piekarach (pochowany został w nawie głównej wybudowanego przez siebie kościoła).

Bibliografia

- K. Antoniewicz: *Jeden dzień w Piekarach. Ustęp z pielgrzymki życia mego*. Lwów 1849; K. Antoniewicz: *Missionserinnerungen*. Wrocław 1852; K. Pressfreund: *Życiorys śp. księdza A.J. Ficka*. Wrocław 1873; K. Prus: *O walce z pijaństwem na Górnym Śląsku za czasów ks. Ficka*. Bytom 1914; ks. J. Kudera: *Obrazy Ślązaków wspomnienia godnych*. Mikołów 1920; E. Szramek: *Piekary. Pamiątka koronacji cudownego obrazu Matki Boskiej Piekarskiej*. Piekary 1925; A. Nowack: *Lebensbilder schlesischer Priester*. Wrocław 1928; K. Maleczyński: *Ficek, W: Polski słownik biograficzny*. T. 6. Kraków 1946, s. 429—431; H. Hoffmann: *Pfarrer F. im Kampf gegen den Alkoholismus*. „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” [Hildesheim] 1950—1985, nr 9 (1951), s. 228—234; A. Rogalski: *Kościół katolicki na Śląsku*. Warszawa 1955, s. 208—212; R. Rak: *Ksiądz Jan Alojzy F. wielki duszpasterz XIX wieku (1790—1862)*. „Homo Dei. Przegląd ascetyczno-duszpasterski” 1962, s. 198—205; W. Ogrodziński: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Do druku przyg. L. Brożek, Z. Hierowski. Katowice 1965; M. Pater: *Katolicki ruch polityczny na Śląsku w latach 1848—1871*. Wrocław 1967; F.A. Marek: *Najdawniejsze czasopisma polskie na Śląsku 1789—1854*. Wrocław 1972; T. Gospodarek: *Walka o kulturę narodową ludu na Śląsku w latach 1815—1863*. Wrocław 1968; M. Okoń: *Ksiądz Jan Alojzy F. (1790—1862)*. W: *W kręgu gospodarstwa narodowego XVIII—XX wieku*. Warszawa 1980, s. 227—234; J. Wycisło: *Katolicka i polska działalność społeczna na Górnym*

Śląsku w XIX wieku. Skoczów—Pszczyna 1989; J. Wycisło: *Ks. Jan A. Ficek i Piekary Śląskie w XIX wieku*. Katowice 1992; J. Wycisło: *Ks. Jan Alojzy Ficek. Zarys działalności religijno-społecznej*. Katowice 1992; M. Pater: *Ficek. W: Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Red. M. Patera. Katowice 1996, s. 99—102; D. Olszewski: *Polska kultura religijna na przełomie XIX i XX w.* Warszawa 1996; A.K. Dudek OFM: *O. Władysław Edward Schneider (1833—1919), śląski misjonarz w Ziemi Świętej*. Wrocław 2002, s. 26—29; Ks. J. Mandziuk: *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*. T. 3, cz. 2. Warszawa 2008.

Małgorzata Łoboz

GALLUS JÓZEF, kryptonim J.G. (1860—1945), pisarz ludowy, publicysta, drukarz, działacz społeczno-kulturalny i folklorysta-amator. Urodził się 27 listopada w Nomiarkach w Starym Chorzowie jako syn Marii z Goponów i Baltazara. Po ukończeniu szkoły powszechnej w wieku czternastu lat rozpoczął pracę w kopalni, którą musiał przerwać w 1879 r., kiedy to uległ wypadkowi. Podjął więc pracę zecera w „Gazecie Górnośląskiej”, gdzie pracował przez trzy lata. W 1882 r. wyjechał na półroczną praktykę do Wiednia, skąd przysyłał korespondencję do redakcji „Gazety Górnośląskiej”. 22 maja 1883 r. zatrudnił się w drukarni „Katolika”, gdzie pracował przez kolejnych pięćdziesiąt lat.

Działal w „Kółku Towarzyskim” istniejącym w Królewskiej Hucie, gdzie poznał swoją żonę Florentynę Paulinę Golec, będącą wówczas gwiazdą amatorskiej sceny teatralnej na Górnym Śląsku i nawiązał kontakt z Juliuszem Ligoniem oraz jego synem Janem. Kontynuował także działalność narodową, był członkiem bytomskiego Towarzystwa Alojzjanów. Był współzałożycielem Towarzystwa Górnośląskich Przemysłowców, które powstało w Bytomiu 7 marca 1890 r. Józef Gallus przez wiele lat był prezesem tego Towarzystwa, w którym prowadził intensywną działalność oświatową i narodową wśród ludu górnośląskiego, organizował odczyty i wygłaszał referaty. Blisko współpracował wówczas z ks. Norbertem Bonczykiem.

Obok pracy zecera w wydawnictwie „Katolik” Gallus zajmował się również pisanem artykułów do ówczesnej prasy (drukował m.in. w „Kalendarzu Katolika”, „Gazecie Opolskiej”, „Pracy” i „Przewodniku Katolickim”), które bardzo często ilustrował własnymi fotografiami. W 1916 r. z przyczyn zdrowotnych zrezygnował z dotychczasowego stanowiska i objął posadę akwizytora ogłoszeń i druków, a w razie konieczności pełnił również obowiązki kasjera, pomocnika redakcyjnego i reprezentanta pisma

„Katolik”. Pracował także nad tłumaczeniami tekstów angielskojęzycznych *Chata irlandzka* (Bytom — Rozbark 1887). 30 marca 1932 r. zlikwidowano wydawnictwo „Katolik”, a Józef Gallus przeszedł na emeryturę. Polska Akademia Literatury odznaczyła go Srebrnym Wawrzynem Akademickim w 1937 r. Zmarł w Bytomiu 26 lutego 1945 r.

Największą popularność Józef Gallus zyskał dzięki działalności zbieracko-edytorskiej. Z wielkim zapałem oddawał się pasji zbierania i gromadzenia śląskich tekstów ludowych i folklorystycznych. W 1890 r. zaczął zbierać i wydawać *Pieśni polskie używane na Śląsku*, które zostały wydrukowane w dziesięciu zeszytach. Teksty te były wielokrotnie przedrukowywane i stały się podstawą *Śpiewnika polskiego*, który został zakazany przez pruską cenzurę (na podstawie wyroku sądu bytomskiego z dnia 26 października 1910 r.). W 1892 r. po raz pierwszy ukazał się zbiór *Starosta weselny, czyli zbiór przemówień, wierszy i piosenek do użytku starostów, drużbów i gości przy godach weselnych*, który doczekał się kolejnych sześciu wydań (ostatnie ukazało się w 1930 r.). Gallus wydał również *Wielki zbiór powinszowań*, będący kolejną publikacją o charakterze folklorystycznym, której celem było podobnie jak w przypadku poprzednich publikacji, utrzymanie polskich zwyczajów i języka polskiego wśród ludu górnośląskiego. Józef Gallus opublikował również opisy swoich podróży do Rzymu, Lourdes i Ziemi Świętej.

Bibliografia

Twórczość J. Gallusa: *Starosta weselny: zbiór przemówień, piosenek i wierszy do użytku starostów, drużbów i gości przy godach weselnych*. Bytom 1892; *Śpiewnik polski*. Bytom 1905; *Wielki zbiór powinszowań zawierający powinszowania, przemowy i toasty wierszem i prozą na wszystkie dni pamiątkowe, obchody i uroczystości rodzinne*. Bytom 1908; *Wrażenia z pielgrzymki do Lourdes: (odbytej w roku 1933)*. Katowice 1935; *Wspomnienie z pielgrzymki mojej do Ziemi Świętej*. Opole 1909.

S. Wallis: *Gallus Józef*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 7. Kraków 1948—1958, s. 238; J. Kucianka: *Śpiewniki towarzyskie w latach 1870—1920*. Odbitka z „Zaranie Śląskie” 1965, nr 3; Eadem: *Śląscy pisarze ludowi (1840—1914)*. *Antologia poezji i prozy*. Wrocław 1968, s. 250—255; J. Pośpiech: *Śląsk (1864—1918)*. W: *Dzieje folklorystyki polskiej 1864—1918*. Red. H. Kapełusz, J. Krzyżanowski. Warszawa 1982, s. 528—529; R. Hanke: *Gallus Józef*. W: *Chorzowski słownik biograficzny*. Red. J. Modrzyński. Chorzów 1997, s. 56—57.

Marta Kasprowska-Jarczyk

GANSINIEC RYSZARD, Richard Victor Ganschynietz, od 1919 r.: Ganszyniec, a od 1949 Gansiniec (1888—1958), filolog klasyczny, wszechstronny badacz antyku, religioznawca, mediewista, specjalista w zakresie literatury polsko-łacińskiej, historyk kultury, założyciel, redaktor i wydawca „Filomaty”, „Palestry”, „Przeglądu Klasycznego”, wydawca dzieł Horacego i Kopernika, współpracownik licznych periodyków (m.in. „Corpus Medicorum”, „Eos”, „Przegląd Humanistyczny”, „Kwartalnik Klasyczny”), *Real-Enzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft* oraz profesor uniwersytetów: Poznańskiego, Lwowskiego, Wrocławskiego i Jagiellońskiego, członek PAU.

Urodził się 6 marca w Siemianowicach Śląskich w rodzinie maszynisty hutniczego Ignacego Ganschynietza i Elżbiety z domu Grabiger jako jedno z dziesięciorga dzieci (siedmioro dzięki zachęce i pomocy rodziców uzyskało wyższe wykształcenie). Ryszard Gansiniec ukończył siedmioklasową miejscową szkołę ludową (1894—1900) oraz prywatne Gimnazjum XX Werbistów w Nysie (1901—1908). Podjął i przerwał (1909—1910) studia teologiczne w Seminarium Duchownym w Mödling pod Wiedniem oraz studium teologii protestanckiej. Następnie studiował filologię klasyczną i germanistykę w Münster w Westfalii, a odniósłszy sukces w akademickim konkursie (nagrodzona rozprawa pt. *Hippolytos Capitel gegen die Magier Refutatio*, opublikowana w Lipsku w 1913 r.), przeniósł się do Berlina na dalsze studia, które ukończył w 1915 r., uzyskując tytuł naukowy kandydata filozofii w zakresie filologii klasycznej, germanistyki i filozofii ścisłej. Jego mistrzami byli tak znani uczeni, jak: Wilhelm Kroll, Hermann Diels, Eduard Norden, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, Eduard Lehmann, Adolf Deismann, Konrad Theodor Preuss, Alfred Vierkandt oraz Hugo Gressmann. W latach 1914—1915 podjął pracę asystenta w Museum für Völkerkunde (Muzeum Etnologiczne) w Berlinie. Gansiniec wcielony do niemieckiej armii Wilhelmskiej i przebywający już na froncie zachodnim, dzięki rekomendacji berlińskich uczonych, został powołany przez rząd pruski na organizatora filologii klasycznej na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie utworzył Zakład Filologii Klasycznej oraz cenną bibliotekę filologiczną. W 1917 r. na uniwersytecie berlińskim obronił doktorat na podstawie pracy *De Agathodaemone*, jednocześnie jednak, z uwagi na zbyt życzliwy stosunek do polskiej młodzieży patriotycznej, został ponownie wcielony do wojska niemieckiego i skierowany na front wschodni.

Po zakończeniu I wojny światowej od 1919—1920 pracował jako profesor nadzwyczajny na Uniwersytecie w Poznaniu, a od 1 października 1920 jako profesor na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. W 1924 r. proponowano mu wybór do Akademii Krakowskiej, ale — jak później napisał — jego poglądy polityczne i religijne „nie podobały się bogobojnym akademikom”. Należy tutaj dodać, że Gansiniec słynął ze swej bezkompromisowości, szczerego i odważnego głoszenia poglądów, występował m.in. przeciwko praktyce *numerus clausus* (*Ghetto ławkowe*. Lwów 1937) i wszelakim przejawom fałszu. Nie wahał się np. publicznie skomentować postępowania pochodzącego również z Siemianowic „Korfantego W., którego złożenie 20 marek na ręce kochanki uwolniło od przyznania się do ojcostwa”. Nie uległ nawet później żądaniom NKWD, by podpisać jakiegokolwiek niezgodne z prawdą oświadczenie, nawet tak mało znaczące, jak potwierdzenie przy zwolnieniu z więzienia otrzymania wszystkich zabranych mu wcześniej rzeczy (odmowa złożenia podpisu groziła ponownym uwięzieniem). „Jako humanista jestem rzecznikiem człowieczeństwa i powołanym obrońcą jego ideałów. Wiem, co czynię, i wiem, na co się narażam. Ale wstydzilibym się przed sobą, gdybym teraz milczał z tchórzostwa lub wygody” — napisał o sobie. Mocna osobowość i autorytet Ryszarda Gansińca we wspomnieniach wszystkich, którzy się z nim zetknęli, jest równie ważna jak dokonania naukowe, literackie i kulturalne, a tych było tak dużo, że trudno je przypisać do jednej osoby.

Niepohamowany uniwersalizm zainteresowań Ryszarda Gansińca oraz właściwa mu skrupulatna krytyka analizowanych tekstów sprawiły, że w fundamentalnej dla badań nad antykiem, słynnej *Real-Enzyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, umieszczono blisko 50 jego artykułów jeszcze przed nadaniem mu stopnia doktora. Do najważniejszych prac należą monografie: *Katabasis*, *Katochos*, *Kombabos*, *Kranz*, *Labrys* oraz wiele innych poświęconych mantyce, magii, folklorystyce starożytnej i filozofii. Oprócz dzieł traktujących o szczególnie bliskiej mu kulturze greckiej Gansiniec wiele prac poświęcił kulturom przedgreckim, kulturze rzymskiej, żydowskiej i chrześcijańskiej oraz badaniom nad *Pismem Świętym*, mitologią, medycyną oraz nad wiodącymi dziedzinami filologii klasycznej, czyli nad językami i literaturą antyczną (na uwagę zasługuje zwłaszcza teoria o wytworzeniu się wszystkich istniejących obecnie gatunków literackich już w starożytności oraz ciekawa koncepcja tłumacząca pochodzenie teatru i dramatu antycznego z kultu zmarłych, a nie z kultu Dioniz-

zosa, które było stosunkowo młodym światem, bo wprowadzonym przez Pizystrata dopiero w 534 r. p.n.e. do obrzędu świąt państwowych). Gansińca jako uczonego charakteryzowała wyjątkowa oryginalność i śmiałość w tworzeniu nowych hipotez, wielka intuicja badawcza oraz opinia dociekliwego analityka. Prowadził także badania nad życiem i twórczością m.in. Macieja Kazimierza Sarbiewskiego, Andrzeja Korzyckiego, Jana Dantyszka i Klemensa Janickiego oraz nad działalnością Mikołaja Kopernika (przygotował krytyczne opracowanie tekstu *De revolutionibus orbium coelestium*). W kręgu jego zainteresowań twórczych była także postać dominikanina Mikołaja z Polski, Leszka Czarnego, poziom nauk lekarskich w średniowiecznej Polsce, czas powstania nagrobka i epitafium Bolesława Chrobrego oraz dawna polsko-łacińska epistolografia miłosna. Do najważniejszych publikacji z tego okresu życia uczonego zalicza się obecnie: *Die biologische Grundlage der jonischen Philosophie* (1920), *Brata Mikołaja z Polski pisma lekarskie* (1920), *Studien zu den Kyraniden I—IV* (1920—1923), *Der Ursprung der Zehngebotsafeln* (1920), *Pas magiczny* (1922), *Aphrodite epitragia* (1923), *Aristoteles quid de tragoediae comoediaque primordiis docuerit* (1924), *Pierścień w wierzeniach ludowych starożytnych i średniowiecznych* (1924), *Polskie listy miłosne dawnych czasów* (1925), *Bibliografia horatianiska* (1935).

Ryszard Gansiniec zasłynął także jako wielki popularyzator nauki i wydawca. W latach 1930—1939 był właścicielem prywatnej drukarni we Lwowie. Przygotował wydanie dzieł wszystkich Horacego (1937) oraz *Eneidy* Wergiliusza (1938), a wspólnie z Aleksandrem Birkenmajerem, Stefanem Kubicą i Witoldem Taszyckim wydał *Psalterz floriański łacińsko-polsko-niemiecki* (1939). Kierował również edycją kilku serii wydawniczych, takich jak: Biblioteka Filomaty, Przekłady Pisarzy Greckich i Łacińskich, Zbiór Pisarzy Polsko-Łacińskich, Scriptores Latini et Graeci. Do dziś najbardziej znany jest dzięki pomysłowi wydawniczemu „Filomaty”, pisma skierowanego do młodzieży, „redagowanej przez profesora uniwersytetu lektury spod pióra pierwszych uczonych i pierwszych literatów polskich”. Miesięcznik popularyzujący kulturę antyczną, a tworzony przy współpracy najwybitniejszych polskich humanistów okresu dwudziestolecia międzywojennego, cieszył się sporym zainteresowaniem i wpłynął na wytworzenie się pewnego ruchu społecznego w tym okresie: licznych Kół Filomatów w całej Polsce. Wydania „Filomaty” wznowiono w 1957 r. po wielu staraniach („Filomate” jako wydawnictwo prywatne długo uznawano w nowym porządku politycznym za niepożądane). Od

1958 r. pismo redagowała żona uczonego — Zofia Gansiniec, zaś córka Radość Gansiniec przekazała listy ojca, pisane po roku 1945, opolskiej redakcji kontynuującego serię „Śląskiego Filomaty”, zezwalając na ich publikację.

We wrześniu 1939 r. Ryszard Gansiniec brał udział jako ochotnik-szeregowiec w obronie Lwowa, podczas demobilizacji był jednym z ostatnich, którzy złożyli broń. Okres II wojny światowej spędził we Lwowie, gdzie w 1940 r. ożenił się ze swoją byłą studentką, wspomnianą wyżej Zofią Przygodą i został ojcem dwojga dzieci (syn Orlan, ur. 1941 oraz córka Radość, ur. 1943). Do 1941 r. podczas okupacji sowieckiej pracował nadal na uniwersytecie, natomiast po wkroczeniu Niemców był sprzedawcą w księgarni, a następnie urzędnikiem lwowskiej Chłodni. W 1944 r., gdy Lwów ponownie znalazł się w rękach Rosjan, Gansiniec znów mógł pracować na uniwersytecie, zwanym teraz Ukraińskim Uniwersytetem im. Iwana Franko. 4 stycznia 1945 r. został aresztowany przez NKWD, a następnie zwolniony po blisko pięciu miesiącach. W okresie od lipca 1944 r. do czasu repatriacji w czerwcu 1946 prowadził notatki-listy adresowane do żony, przebywającej w tym czasie z dziećmi w Strzyżowie nad Wisłokiem, a potem w Siemianowicach. Wydane one zostały przez córkę Radość w 1995 r. we Wrocławiu pt. *Ryszard Gansiniec. Notatki lwowskie (1944—1946)*.

Opuszczenie Lwowa w czerwcu 1946 r. wraz z transportem repatriacyjnym pracowników akademickich lwowskich uczelni zapoczątkowało nowy, powojenny okres życia Ryszarda Gansinca. Najpierw został profesorem i kierownikiem Katedry Filologii Klasycznej Uniwersytetu Wrocławskiego (1946—1948), następnie w 1948 przeniósł się na Uniwersytet Jagielloński, gdzie objął kierownictwo Zakładu Kultury Antycznej przy Katedrze Filologii Klasycznej. Od września 1947 do marca 1948 r. na zaproszenie *Institutet för Kulturellt Utbyte med utlandet* głosił wykłady na uniwersytetach w Uppsali, Sztokholmie i Göteborgu. W latach 1952—1955 kierował Katedrą Filologii Klasycznej, a później był kierownikiem Zakładu Filologii Greckiej przy Katedrze Filologii Klasycznej. Prowadził wykłady z hellenistyki, religioznawstwa, dziejów humanistyki polskiej, historii literatury łacińskiej i greckiej. O swojej pracy tak pisał: „Osobiście uważałem, że praca naukowa i popularnonaukowa jest wyższą formą życia. Naturalnie wymaga przede wszystkim umiłowania — gonienie za zarobkiem jest tylko deprawacją”. Pod koniec życia przygotował opracowanie swych badań religioznawczych, które wydał w pracy zbiorowej

Zarys dziejów religii (drugie wydanie — Warszawa 1964). Od 1945 r. był członkiem-korespondentem, a od 1951 r. członkiem czynnym PAU. W latach 1950—1952 przewodniczył Komisji Filologicznej PAU.

Ryszard Gansiniec zmarł w Krakowie 8 marca 1958 r. i został pochowany, zgodnie ze swym życzeniem, na krakowskim Salwatorze. Na koniec warto zacytować następujące jego słowa: „W ogóle nienawidziłem zawsze honorów i orderów, trzymam się Horatiusowego *exegi monumentum*. Jeśli nasza praca nie zdoła nas wyróżnić i pamięć o nas utrzymać, to żaden order i zaszczyt tego nie potrafi”.

Bibliografia

Porównaj wielostronicową bibliografię prac Gansinica w: *Prof. dr Ryszard Gansiniec. Z życia i twórczości. Materiały posesyjne*. Katowice 1997. Przy opracowaniu biogramu korzystano z: R. Ganszyniec: *Studia mediaevistica. Polsko-łacińskie listy miłosne XV wieku*. T. 2, s. 147 [361]. Leopoli 1930; *Ryszard Gansiniec. Notatki lwowskie (1944—1946)*. Wrocław 1995.

J. Budzyński: *Prof. Ryszard Gansiniec (1888—1958) — uczony, mistrz, humanista*; J. Rostropowicz: *Ryszarda Gansinica badania nad antykiem*; J. Malicki: *Ryszard Gansiniec jako polonista*; S. Zabłocki: *Ryszard Gansiniec jako neolatynista*; G.B. Szewczyk: *Śląski wizerunek Ryszarda Gansinica*. W: *Prof. dr Ryszard Gansiniec. Z życia i twórczości. Materiały posesyjne*. Do druku przygotował J. Śliwiok. Katowice 1997; „Śląski Filomata” 2006—2009, nr 1—8.

Beata Gaj

GOJAWICZYŃSKA POLA (APOLONIA) (ur. 1 kwietnia 1896 r. w Warszawie, zm. 29 marca 1963 r. tamże), powieściopisarka, felietonistka, publicystka. Za udział w strajku szkolnym w 1905 r. została wydalona ze szkoły podstawowej. Kontynuowała naukę w różny sposób, m.in. ukończyła kurs dla opiekunek ochronek. Pracowała jako wychowawczyni w przedszkolach, a także jako bibliotekarka i urzędniczka. Doksztalała się sama. Debiutowała w 1915 r. nowelą *Dwa fragmenty*, która została wyróżniona w konkursie tygodnika „Echo Pragi”. W latach 1925—1929 podjęła współpracę z „Kurierem Warszawskim”. Dzięki pomocy Zofii Nałkowskiej, która przyczyniła się do otrzymania przez Gojawiczyńską stypendium Funduszu Kultury Narodowej, mogła się

zająć literaturą. W latach 1931—1932 przebywała na Śląsku. Początkowo mieszkała w Proszce, potem w Szarleju. W 1932 r. wróciła do Warszawy i zajęła się publicystyką. Drukowała m.in. w „Bluszczu” i „Kurierze Porannym”, a w latach 1933—1934 pracowała w redakcji „Gazety Polskiej”, publikując felietony, szkice, nowele i powieści. Jej właściwym debiutem literackim był tom opowiadań *Powszedni dzień* (1933). Jednak prawdziwy sukces przyniosła Gojawiczyńskiej wydana rok później powieść *Ziemia Elżbiety*, w której ukazała problem konfliktów narodowościowych i społecznych na terenach Górnego Śląska. Utwór ten określono mianem powieści środowiskowej z życia małego miasteczka śląskiego, ukazującej historię dojrzewania młodej dziewczyny. W 1935 r. otrzymała Nagrodę Literacką Miasta Warszawy za swoją najbardziej znaną powieść *Dziewczęta z Nowolipek*. Krytycy zwrócili uwagę zwłaszcza na spletające się w niej gatunki (powieść psychologiczna, autentyczna powieść środowiskowa ze zbiorowym bohaterem, powieść polityczna) oraz nurty filozoficzne (realizm i radykalizm społeczny, egzystencjalizm, a nawet determinizm), ujęte w ramy głębokiej, dojrzałej mądrości życiowej. Dalsze losy bohaterek tej opowieści, reprezentantek warszawskiego proletariatu i drobnomieszczaństwa, zostały przedstawione w utworze *Rajska jabłoń*, wydanym w 1937 r. Typ powieści uprawianej przez Gojawiczyńską wpisał się w program literacki grupy Przedmieście, założonej przez Jerzego Kornackiego i Helenę Boguszewską w 1933 r. Obok Gojawiczyńskiej należeli do niej Gustaw Morcinek i Zbigniew Uniłowski.

Przed wojną Gojawiczyńska wydała także m.in. felietony i szkice zamknięte w tomie *Rozmowy z milczeniem* (1936), powieść *Słupy ogniste* (1938), opowiadania *Dwoje ludzi* (1938), a także powieść dla młodzieży *Dom na skarpie*, która początkowo ukazywała się w „Płomyku” (1937—1939; wydanie osobne — 1947). W 1942 r., podczas okupacji niemieckiej, została aresztowana i osadzona na Pawiaku (od sierpnia 1942 r. do maja 1943 r.), a jej książki wycofano wtedy z bibliotek i księgarni. Literackim owocem tego trudnego doświadczenia stała się powieść *Krata*, ukazująca życie więzienne kobiet na Pawiaku oraz głosząca wiarę w solidarność ludzką. W 1944 r. Gojawiczyńska wraz z córką znalazła się w domu zaprzyjaźnionych z nią Iwaszkiewiczów w Stawisku. Podkowa Leśna zrobiła na pisarce tak pozytywne wrażenie, że po wojnie zakupiła działkę przy ulicy Błońskiej i wybudowała na niej drewniany domek letniskowy. W 1946 r. wydała reportażową powieść *Stolica*, będącą zbeletryzowaną kroniką

miasta w pierwszych miesiącach po wyzwoleniu. W latach 1945—1949 mieszkała w Łodzi, a następnie wróciła do stolicy. Tu w 1949 r. została uhonorowana nagrodą za całokształt twórczości, a w 1956 r. otrzymała Złotą Odznakę Odbudowy Warszawy. W tym samym roku wydała *Opowiadania*, wśród których obok dawnych utworów znalazły się nowe (np. *Za pokój świata*, *Kapelusz*, *Koty*). W latach siedemdziesiątych wydała rozproszone opowiadania, obrazki, szkice i felietony z przedwojnia (tom *Z serca do serca*, 1971) oraz czasów powojennych (tom *Szybko zapomniane*, 1974). Utwory Gojawiczyńskiej zostały zekranizowane, a także przetłumaczone na liczne języki, m.in. angielski, włoski, francuski, rosyjski, duński, serbsko-chorwacki.

Bibliografia

J.Z. Białek: *Epika dnia powszedniego — Pola Gojawiczyńska*. W: *Prozaicy dwudziestolecia międzywojennego*. Red. B. Faron. Warszawa 1974; A. Pryszczewska-Kozołub: *Pisarstwo Poli Gojawiczyńskiej*. Warszawa 1980; M. Zieliński: *Przeciw kobiecie*. W: Idem: *Kilka niewzruszonych przekonań*. Kraków 1987; T. Wroczyński: *Literatura polska dwudziestolecia międzywojennego*. Warszawa 1996; *Pisarze świata. Słownik encyklopedyczny*. Red. J. Skrunda. Warszawa 1999; J. Kwiatkowski: *Dwudziestolecie międzywojenne*. Warszawa 2000; *Literatura polska XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*. Red. A. Hudnikiewicz, A. Lam. Warszawa 2000; S. Burkot: *Literatura polska w latach 1939—1999*. Warszawa 2002; http://portalwiedzy.onet.pl/53227,,,gojawiczynska_pola,haslo.html [data dostępu: 08.02.2011]; http://www.podkowalesna.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=125&Itemid=94 [data dostępu: 08.02.2011]; <http://www.granice.pl/recenzja.php?id=84&ida=84> [data dostępu: 08.02.2011].

Magdalena Marzec

HULKA-LASKOWSKI PAWEŁ, pseudonim T. Gruda, J. Oścień, A. Sielski, K. Howorko, J. Zorecki, J. Adamczyk, Jan Stogarski, Bronisław Siwik, Sylwester Prałacik, Franciszek Rosica, Bolesławski, Rector, kryptonimy phl, P.H.L (1881—1946). Urodził się 25 czerwca w Żyrardowie jako syn Józefa Hulki i Elżbiety z Howorków. Rodzice, co ważne, byli potomkami czeskich ewangelików, co z czasem uwidoczni się w młodościowych fascynacjach literackich. Ukończył szkołę przyfabryczną, a następnie, pracując, eksternistycznie uzupełniał program gimnazjum. Już wtedy tłumaczył dzieła Herrmanna i Čecha (1901). W 1903 roku rozpoczął studia filozoficzne i religioznawcze. Aby je ukończyć, wrócił do kraju i osiadł w Grodzisku Mazowieckim. Rozpoczął wówczas współpracę z „Myślą Niepodległą”. W 1910 r. przeniósł się do Żyrardowa, gdzie pozostał do 1945 r. W 1912 r. ukazała się jego pierwsza książka *Klosterprozess von Czenstochowa. Ein Kulturbild aus dem XX Jahrhundert* (Frankfurt am Main 1912), przedstawiająca proces głośnego w owym czasie przestępcy — Macocha, który targnął się na świętość klasztoru jasnogórskiego. W dwa lata później wyszła kolejna pozycja *Twórca religii Iranu Zaratustra i jego nauka* (Warszawa 1914). Interesował się zagadnieniami własnego wyznania, katolicyzmem i, oczywiście, pracą tłumacza. Do ważniejszych prac należy niewątpliwie *Na przełomie* (Petrograd 1916), *Czego uczy nas przeszłość?* (Łódź 1921), *Materializm: szkic polemiczny* (Łódź 1922), *Droga do kultury: szkic społeczno-religijny* (Łódź 1922), *Historia biblijna Starego i Nowego Testamentu* (Kraków 1925), *Tajemnice życia duchowego: zjawiska, których nauka jeszcze nie poznała* (Toledo—Ohio 1926), *Od Królestwa Bożego do monarchii uniwersalnej* (Warszawa 1927), *Matka Jezusa, matki bogów, królowe niebios. Szkic historyczno-religijny* (Warszawa 1928; wyd. II — Warszawa 1959), *Czem ewangelicyzm dla Polski jest, czem być powinien* (Warszawa 1929), *Polsko twa zguba w Rzymie*

(Chicago 1930), *„Była Jednota Litewska” na tle reformacji i kultury polskiej* (1556—1936) (Wilno 1936), *Pięć wieków herezji* (Warszawa 1938; wyd. II — Warszawa 1960). W tym czasie współpracował z prasą ewangelicką („Ewangelik”, „Głos Ewangelicki”, „Zwiastun Ewangelicki”, „Jednota”, „Przegląd Ewangelicki”), pisał też do „Polski Odrodzonej”, „Pielgrzyma Polskiego”, „Szlakiem Reformacji”, „Nowych Dróg”. W późnych latach dwudziestych współpracował z „Wiadomościami Literackimi”, „Republiką”, „Sygnałami”, „Epoką”, „Kulturą”, „Tygodnikiem Ilustrowanym”, „Nową Książką”, „Czarno na białym”, „Wolnomyślicielem Polskim”, „Życiem Wolnym”, „Pologne Littéraire”, „Slavische Rundschau”, „L’Europe Centrale”. Uprzysięgnął polskiemu czytelnikowi wiele arcydzieł literatury europejskiej, przede wszystkim Swifta, Němcovej, Haška, Čapka, Ludwiga, Martina du Gard, Mereżkowskiego Boehna, Havlička-Borovskiego. W okresie międzywojennym zaangażował się w walkę z francuskimi właścicielami żyrdardowskich fabryk, co zakończyło się ich przejęciem przez władze państwowe. Zostało to opisane w książce *Mój Żyrardów. Z dziejów polskiego miasta i z życia pisarza* (Warszawa 1934; wyd. II — Warszawa 1958). Kolejnym dziełem był *Śląsk za Olzą* (Katowice 1938), pokazujący zainteresowanie autora tym regionem. II wojnę światową przetrwał w ciężkich warunkach materialnych. W marcu 1945 r. otrzymał nagrodę za działalność literacką. W sierpniu tego roku przeprowadził się do Wisły, a nieco później do Cieszyńska. Współpracował z „Odrodzeniem”, „Warszawą” i „Trybuną Robotniczą”. Zmarł tamże 29 października. Był pisarzem o wyraźnie radykalnym nastawieniu społecznym i religijnym, który nie cofał się przed krytyczną oceną rzeczywistości.

Bibliografia

R. Leszczyński: *Hulka-Laskowski Paweł*. W: *Polski słownik biograficzny*. Kraków 1962, T. 10/1, z. 44, s. 98—99; J. Gos: *Hulka-Laskowski Paweł*. W: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny*. Red. J. Krzyżanowski, C. Hernas. Warszawa 1984; *Paweł Hulka-Laskowski: szkic do portretu*. Red. R. Leszczyński. *Słowo wstępne* A. Stawarz. Otwock 1995.

Krzysztof Biliński

K

KOSYRCZYK KLEMENS NORBERT, pseudonimy: Ireneusz Pogodny, Kos, Ksiądz Klemens oraz Stach Kropiciel (1912—1975), ksiądz katolicki, redaktor, publicysta i tłumacz. Urodził się 16 sierpnia w wielodzietnej rodzinie (jako siódme z dziesięciorga dzieci) kolejarza Klemensa i Marty z domu Kania w Mysłowicach, gdzie ukończył szkołę powszechną, a następnie Państwowe Gimnazjum Klasyczne im. Tadeusza Kościuszki. 18 maja 1931 r. zdał egzamin dojrzałości. Będąc alumnem Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie, od 13 października 1931 r. studiował filozofię i teologię na Uniwersytecie Jagiellońskim. 28 czerwca 1936 r. przyjął święcenia kapłańskie, po czym pracował w swojej rodzinnej parafii w Mysłowicach. W roku akademickim 1936/1937 otrzymał z inicjatywy bpa Stanisława Adamskiego stypendium na studia w Wyższej Szkole Dziennikarskiej w Warszawie, a od 1937 r. został skierowany na praktykę dziennikarską do „Małego Dziennika” (katolickiego czasopisma ukazującego się od 1935 r.). Od 1937 r. pracował jako wikariusz w parafii św. Marii Magdaleny w Chorzowie Starym. W kwietniu 1940 r. został aresztowany przez gestapo w Katowicach i osadzony w obozie koncentracyjnym w Dachau (nr obozowy 3658), a następnie pracował w kamieniołomach koło Gusen. Po uwolnieniu w grudniu 1940 r. był duszpasterzem w parafii św. Antoniego w Rybniku, a później skierowano go na parafie w Knurowie i Krywałdzie (wrzesień 1942 r.) oraz w Nierodzimiu koło Cieszyna (od 1943 r.). W styczniu 1944 r. został mianowany zastępcą proboszcza w Wodzisławiu Śląskim, a od listopada 1944 r. pracował w parafii św. Józefa w Rudzie Śląskiej. W latach 1946—1947 był niedekretowanym prefektem w Państwowym Liceum Pedagogicznym w Katowicach i jednocześnie duszpasterzem w katowickiej parafii mariackiej. W styczniu 1950 r. został administratorem parafii w Murckach, a w lipcu 1950 r. — parafii w Wełnowcu. Jako administrator (od

sierpnia 1952 r.), a następnie proboszcz (od sierpnia 1953 r.) kierował parafią w Istebnej na Śląsku Cieszyńskim. W styczniu 1957 r. został proboszczem parafii św. Józefa w Rudzie Śląskiej, a we wrześniu 1963 r. parafii Matki Bożej Częstochowskiej w Jejkowicach koło Rybnika.

Już od czasów gimnazjalnych pisał do miesięcznika młodzieży szkolnej „Młodość” pod pseudonimem Emon, wykazywał zainteresowanie dziennikarstwem. Od lutego 1945 r. podjął pracę w „Gościu Niedzielnym”, którego był redaktorem naczelnym do 1950 r. (zasłynął jako felietonista, pisał m.in. w gwarze *Gawędy Stacha Kropiciela* oraz *Silva rerum*, które podpisywał pseudonimem Książd Klemens). W okresie od 10 października 1950 r. do 18 grudnia 1952 r. oraz od 25 listopada 1956 r. do 25 grudnia 1957 r. pełnił funkcję członka komitetu redakcyjnego tegoż tygodnika. W 1957 r. uczestniczył w V Kongresie Światowej Prasy Katolickiej w Wiedniu. W 1970 r. uczestniczył w pielgrzymce byłych więźniów obozów koncentracyjnych do Dachau i Rzymu. Ze względu na stan zdrowia w maju 1972 r. zrezygnował z pracy duszpasterskiej. Podczas pobytu w Rudzie Śląskiej zainicjował diecezjalny kult św. Piusa X, ponadto był pomysłodawcą nabożeństw dla emerytów.

Kosyrzyk opracował publikację *Prasa katolicka orężem prawdy* (Katowice 1939), ponadto tłumaczył z języka niemieckiego m.in. teksty kazań kaznodziei wiedeńskiego Abrahama a Sancta Clara, powieść Wilhelma Hünermanna (drukowaną w odcinkach w „Gościu Niedzielnym” pod tytułem *Piekarczyk z Tasowic*) i książkę Klemensa Tilmanna, wydaną przez Księgarnię św. Jacka w Katowicach pod tytułem *Droga w słońcu* (1948). Swoje felietony i artykuły drukował też w innych tygodnikach i miesięcznikach (m.in. „Dzwonku Maryi”, „Naszej Drodze” i „Niedzieli”) oraz wydawnictwach zbiorowych. Wspomnieniowy tekst *Od radlińskiego adwentu do wrocławskiej septuagesimy. Szkic biograficzny* (w: *Verbum Crucis*. Red. J. Krucina. Wrocław 1974, s. 287—304) poświęcił kardynałowi Bolesławowi Kominkowi.

Zmarł 28 kwietnia 1975 r. w szpitalu w Chorzowie. Pochowany został na cmentarzu przy ul. Henryka Sienkiewicza w Katowicach, na jednej z najważniejszych nekropolii w mieście, należącej do parafii pod wezwaniem św.św. Apostołów Piotra i Pawła (na której spoczywają wybitni działacze polityczni, społeczni, ludzie nauki, sztuki i kultury).

Bibliografia

J. Mandziuk: *Słownik polskich teologów katolickich 1918—1981*. T. 6. Red. L. Grzebień. Warszawa 1982, s. 161—162; L. Smółka: *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*. Pszczyna 1995, s. 133—135; Idem: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Katowice 1996, s. 194—195; Idem: *Bracia Ludwik (1906—1942) i Klemens (1912—1975) Kosyrzykowie. Przyczynek do nowej generacji duchownych katolickich na Śląsku po 1918 roku*. „Sobótka” 1996, nr 1—3, s. 419—425; J. Koziej: *Kosyrczyk Klemens Norbert*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 9. Red. E. Ziemann [i in.]. Lublin 2002, kol. 979; J. Górecki: *Anegdoty z koloratką*. Katowice 2003, s. 323—327; P. Porwoł: *Kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Wodzisławiu Śląskim*. Wodzisław Śląski 2006; *85-lecie I Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki w Mysłowicach 1922—2007*. Wydawnictwo jubileuszowe. Mysłowice 2007; J. Żurek: *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949—1956*. Warszawa—Katowice 2009, s. 105, 259; K. Mroczek: *Duma Wodzisławskiej Ziemi. Gawęda na 100-lecie Starowiejskiej świątyni w Wodzisławiu Śląskim (1911—2011)*. „Herold Wodzisławski” 2011, nr 1(29), s. 2—6.

Marek Robert Górniak

KUDERA JAN, pseudonimy i kryptonimy: Giovanni, Jacek, Jacek Kędzior, Jan Szperacz, K...a, Ksiądz, Ksiądz Jacek, X (1872—1943), ksiądz katolicki, historyk, pisarz i działacz narodowy. Urodził się w Mysłowicach w rodzinie budowniczego Wincentego i Antoniny z domu Miedniak. Tam też uczęszczał do dwuwyznaniowej szkoły elementarnej i „pośredniej” (*höhere Knabenschule*), a od 1887 r. do czwartej klasy gimnazjalnej w Bytomiu (przerwał naukę w klasie siódmej i podjął pracę zarobkową). Po pewnym czasie przeniósł się do Berlina i kształcił się prywatnie (eksternistycznie zdał egzamin dojrzałości w Katolickim Gimnazjum w Kłodzku). W latach 1897—1900 studiował teologię na Uniwersytecie Wrocławskim i uczestniczył jednocześnie w wykładach Władysława Nehringa oraz Rudolfa Abichta z zakresu filologii słowiańskiej i Maksymiliana Sdralka z historii Kościoła. W tym okresie we Wrocławiu współpracował z Towarzystwem Naukowym Akademików Górnoślazaków oraz należał do Kółka Polskiego w konwiktach biskupim (pełnił funkcję sekretarza i wiceprezesa). Po rocznym alumnacie 22 czerwca 1901 r. przyjął święcenia kapłańskie w kościele Świętego Krzyża we Wrocławiu, a następnie został wikarym w Bełku k. Rybnika, a od 1903 r. Bielszowicach k. Zabrze i Pawłowie. W 1903 r. podczas wyborów

do parlamentu Rzeszy Kudera brał udział w agitacji na rzecz polskich kandydatów, co wpłynęło na jego przeniesienie 10 listopada tegoż roku do parafii św. Michała w Berlinie. Podczas pobytu w Berlinie kontaktował się z organizacjami polonijnymi oraz uczęszczał na wykłady Aleksandra Brücknera. Po powrocie na Śląsk od 8 listopada 1904 r. był wikarym w Toszku, a następnie przenoszono go do różnych parafii, m.in. w 1907 r. do Brzezinki i administrował parafię w Laskowicach Wielkich (pow. kluczborski). W 1913 r. został przeniesiony na krótko do Brandenburgii, a następnie pozostawał bez przydziału określonej funkcji (do 1920 r. przebywał w parafiach swoich kolegów z okresu studiów seminaryjnych we Wrocławiu). Po I wojnie światowej angażował się w działalność Naczelnej Rady Ludowej na Śląsku (Podkomisariat dla Śląska). W 1919 r. zastępował ks. Władysława Robotę w Gierałtowicach (pow. gliwicki) i ks. Pawła Lexa w Halembie. W 1920 r. na skutek interwencji nuncjusza papieskiego w Warszawie Achillesa Rattiego objął probostwo w Brzezince. Równocześnie uczestniczył w akcji plebiscytowej na Górnym Śląsku, organizując zebrania i wiece propolskie. W 1920 r. wszedł do Zarządu Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku. W 1923 r. został mianowany cenzorem książek w kurii katowickiej, a w 1924 r. członkiem Koła Katolickich Pisarzy Śląskich. Od 22 marca 1926 r. był dziekanem dekanatu myślowickiego. Kudera był także członkiem Rady Okręgowej Towarzystwa w Brzezince. Z rozkazu gestapo opuścił swoją parafię i w 1940 r. przeniósł się do sióstr służebniczek śląskich w Bieruniu Starym, gdzie pozostał do końca życia, będąc pod stałym nadzorem policji niemieckiej. Zmarł w przytułku 19 listopada 1943 r. w Bieruniu Starym (Tychy). Jego pogrzeb przybrał charakter manifestacji polskiej ludności okolic Bierunia. Po wyzwoleniu jego doczesne szczątki przeniesiono (1947 r.) na cmentarz w Brzezince.

Na dorobek naukowy i pisarski Jana Kudery składają się liczne prace i przyczynki z historii, historii kultury, historii Kościoła, biografistyki, a także literatury (sceniczne sztuki religijne). Drukiem ukazało się około 70 jego publikacji (znaczna część pozostała w rękopisach, m.in. *Historia Katowic do roku 1800*, *Początki Małej Dąbrówki*, *Historia kościoła parafialnego w Tychach*). Do ważniejszych publikacji Jana Kudery należą: *Polska pieśń nabożna na Górnym Śląsku. Zarys historyczny i ocena* (Bytom 1911), *Dziennikarstwo polskie na Śląsku. Zarys historyczny* (Bytom 1912), *Dzieje parafii i wsi Brzezinki* (Mysłowice 1928), *Historia kościoła Najświętszej Marii Panny w Mysłowicach* (Mysłowice 1929),

Sześćdziesiąt lat wyższego szkolnictwa w Mysłowicach (Brzezinka 1933), *Historia parafii myślowickiej* (Mysłowice 1934), *Księża pochodzący z parafii myślowickiej* (Mysłowice 1936). Ponadto Kudera jest autorem biografii *Oberschlesien und sein Klerus* (Bytom 1912), *Ksiądz Antoni Stabik. Kartka pamiątkowa w 25. rocznicę śmierci* (Opole 1912), *Józef Lompa. Zasłużony działacz, krzewiciel ducha polskiego na Śląsku. W 50-tą rocznicę śmierci* (Opole 1913), *Ksiądz Rudolf Lubecki. Jego życie i praca dla ludu górnośląskiego* (Opole 1917), *Juliusz Ligoń. Jego życie i zasługi względem Górnego Śląska* (Opole 1918), *Ksiądz Norbert Bończyk jako poeta* (Opole 1918), *Ksiądz Konstanty Damrot* (Czesław Lubiński), *śląski wieszcz. Na 25-letnią rocznicę śmierci* (Bytom 1920), *Obrazy Ślązaków wspomnienia godnych* (Mikołów 1920), *Najpopularniejszy kapłan Górnego Śląska ksiądz Antoni Stabik* (Katowice 1937), *Walenty Roździeński, sławny mistrz hutniczy i autor książki o hutnictwie śląskim w XVII wieku* (Mysłowice 1938) oraz *Jan Kupec. Wieszcz Śląski* (Katowice 1939).

Swoje poglądy Kudera wyrażał także w broszurach pisanych w języku niemieckim. Współpracował z czasopismami: „Dziennik Śląski”, „Gazeta Ludowa”, „Gazeta Opolska”, „Głosy znad Odry”, „Gość Niedzielny”, „Nowiny Raciborskie”, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, „Schlesische Pastoralblatt” i „Wiadomości Mysłowickie”. Kudera zyskał miano pioniera badań nad kulturą i literaturą polską na Śląsku, a w uznaniu jego zasług pisarskich Polska Akademia Literatury w 1937 r. odznaczyła go Srebrnym Wawrzynem Akademickim.

Bibliografia

K. Piotrowicz: *Stan i potrzeby nauki polskiej o Śląsku w zakresie historii*. W: *Stan i potrzeby nauki polskiej o Śląsku*. Red. R. Lutman. Katowice 1936, s. 344—367; W. Ogrodziński: *Dzieje dzielnicy śląskiej „Sokoła”*. Katowice 1937, s. 34; P. Wiszkowski: *Ksiądz Jan Kudera, patriota i pisarz śląski*. „Gość Niedzielny” 1945, z. 32; J. Lewański: *Ksiądz Jan Kudera*. „Pamiętnik Literacki” 1946, R. 36, s. 229—233; *Pisarze śląscy XIX i XX wieku*. Red. Z. Gierowski. Wrocław 1963, s. 94; W. Ogrodziński: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice 1965, s. 354—355; A. Jarosz: *Kudera Jan*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 16. Wrocław 1971, s. 102—103; A. Targ: *Śląski słownik biograficzny*. T. 3. Red. J. Kantyka, W. Zieliński. Katowice 1981, s. 190—192; J. Mandziuk: *Słownik polskich teologów katolickich 1918—1981*. T. 6. Red. L. Grzebień. Warszawa 1982, s. 263—265; B. Snoch: *Ilustrowany słownik dziejów Śląska*. Katowice 1991, s. 75; A. Steuer: *O duszę polską*. Katowice 1991, s. 78—79; M. Dyba: *Kształto-*

wanie się polskiego środowiska historycznego na Śląsku w latach 1918—1939. Katowice 1993; A. Galos: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Katowice 1996, s. 216—218; A. Młotek: *Teologia katolicka na Uniwersytecie Wrocławskim ze szczególnym uwzględnieniem teologii moralnej*. Wrocław 1998; E. Wyglenda: *Słownik biograficzny ziemi pszczyńskiej*. Pszczyna 1998, s. 155—156; K. Tułać: *Emil Szramek, Jan Kudera, Konstanty Prus — pierwsze pokolenie badaczy śląskiego regionalizmu literackiego*. Katowice 2002; M.R. Górniak: *Kudera Jan*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 10. Red. E. Ziemann [i in.]. Lublin 2004, kol. 150—151; M. Fortuna: *Kudera Jan*. W: *Słownik biograficzny historii Polski*. T. 1. Red. J. Chodera, F. Kiryk. Wrocław 2005, s. 795; *Słownik biograficzny duchowieństwa (archi)diecezji katowickiej 1922—2008*. Red. J. Myszor [i in.]. Katowice 2009, s. 195—196; J. Szwiec: *Ks. Jan Kudera (1872—1943), Duszpasterz, pisarz, patriota*. Szczecin 2010.

Marek Robert Górniak

MICHEJDA KAROL (1880—1945), pastor luterński, profesor Uniwersytetu Warszawskiego. Urodził się 27 października w Olbrachcicach na Śląsku Cieszyńskim jako najstarszy z siedmiorga dzieci Pawła i Ewy z Wałachów. Wywodził się ze słynnego rodu Michejdów. Jego ojciec gospodarował na roli, ale stryjowie Karola — Jan, Jerzy i Franciszek zasłynęli jako działacze społeczni i polityczni ziemi cieszyńskiej. Jego żoną była Anna z Gabrysiów, z którą miał dwóch synów — Tadeusza i Władysława. Obaj zginęli w czasie II wojny światowej. Wojna zabrała Michejdzie także trzech młodszych braci, którzy stracili życie w obozach koncentracyjnych.

Karol Michejda uczęszczał do niemieckiego gimnazjum w Cieszyńsku, gdzie związał się z tajnym stowarzyszeniem uczniów szkół średnich „Jedność”. W latach 1901—1905 odbył studia teologiczne w Wiedniu i Halle. W roku 1905 został wikariuszem w Skoczowie. W latach 1908—1925 był pastorem w Krakowie, gdzie patronował m.in. międzywyznaniowemu kółku biblijnemu studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego zbierającemu się w jego mieszkaniu. Jako jedyny Polak wśród duchownych Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego i helweckiego wyznania w Małopolsce doprowadził na podstawie uchwały zgromadzenia parafialnego z 21 maja 1922 r. do odłączenia zboru krakowskiego od tego Kościoła i podporządkowania go konsystorzowi warszawskiemu. W owym czasie zajął się także pracą naukową. Jesienią 1923 r. objął jako profesor nadzwyczajny katedrę teologii praktycznej na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego. W roku 1925 przeniósł się na stałe do Warszawy. Wykładał homiletykę, teologię pastoralną, katechetykę i liturgikę. W roku akademickim 1937/1938 został dziekanem Wydziału, pełnił także funkcję redaktora IV tomu „Rocznika Teologicznego”. Oprócz pracy naukowej podejmował liczne działania zmierzające do wzmocnienia

Kościoła luterńskiego u samych jego podstaw. Mianowany sekretarzem Synodu Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce, od roku 1937 przewodniczył komisji do oceny książek i pomocy szkolnych z zakresu nauki religii luterńskiej. Stał również na czele komisji synodalnej opiniującej programy nauczania tej religii, a także sam programy takie opracowywał. Założeniem edukacji religijnej w ujęciu Michejdy było przekonanie, iż poznanie Boga jest nierozzerwalnie związane z praktycznym wcielaniem w życie założeń religii chrześcijańskiej, postulował więc konieczność takiego nauczania religii, które połączy w sobie zarówno teoretyczne wpajanie prawd wiary, jak i kształcenie chrześcijańskich charakterów. Żywo interesowały go ponadto społeczne i polityczne uwarunkowania Kościoła; wraz z innymi pastorami wszedł w skład komisji, której zadaniem było zaopiniowanie projektu dekretu o stosunku państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce. Wygłaszał referaty zarówno dla młodzieży ewangelickiej, jak i pastorów, którym w ramach zjazdów Związku Polskiego Towarzystw i Zborów Ewangelickich w Państwie Polskim przybliżał zagadnienia z zakresu teologii praktycznej. Po II wojnie światowej, którą przeżył w Warszawie, latem 1945 roku Michejda przeniósł się do Wisły, gdzie miał dom. Tam zmarł 31 lipca. Miejscem jego spoczynku jest wiślański ewangelicki Cmentarz „Na Gróniczku”.

Działalność pisarska Karola Michejdy obejmuje m.in. artykuły z zakresu teologii praktycznej publikowane w takich pismach jak: „Ewangelicki Posel Cieszyński”, „Ewangelik”, „Głos Ewangelicki”, „Głos Młodzieży Ewangelickiej”, „Przegląd Ewangelicki”, „Rocznik Ewangelicki”, „Rocznik Teologiczny” i „Posel Ewangelicki”. Formę odrębnych rozpraw przyjmowały też niektóre jego wystąpienia wygłaszane na zjazdach młodzieży ewangelickiej. W takiej postaci ukazał się na przykład referat *W szeregach Chrystusowych. Duch i praca towarzystw młodzieży ewangelickiej*, wydany w Warszawie w 1929 r. Interesowały go także teoretyczne i historyczne aspekty sztuki kaznodziejskiej. W księdze pamiątkowej poświęconej Krzysztofowi Celestynowi Mrongowiuszowi (Gdańsk 1933) Michejda opublikował artykuł *Postylla Mrongowiusza*, w którym dokonał analizy kazań tego gdańskiego kaznodziei i pedagoga; w księdze pamiątkowej *Ewangelia w nauce i życiu* (Warszawa 1935) ukazał się natomiast tekst pod tytułem *Ad altare*. W 1937 r. autor wydał broszurę pod tytułem *Nasza współpraca duszpasterska*, w której sytuował Kościół luterński na szerokim tle dziejów narodu polskiego. Z okresu krakowskiego na wspomnienie zasługują dwie

pozycje — *Aus dem Polenland* — niemieckojęzyczna broszura wydana w Krakowie w roku 1914 nawiązująca do działań zbrojnych w okolicach Krakowa w czasie I wojny światowej oraz o dwa lata późniejszy tekst zatytułowany *W Biblii nasza siła*, będący streszczeniem wybranych fragmentów Starego i Nowego Testamentu, wzbogaconym o wykaz najważniejszych prawd Kościoła katolickiego oraz luterńskiego, a także spis dotychczasowych przekładów *Biblii*. Największą popularnością cieszyło się jednak inne dzieło Michejdy — wydana w 1909 roku z okazji jubileuszu Kościoła ewangelickiego w Cieszynie książeczka pod tytułem *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim* przedstawiająca historię zboru ewangelickiego na ziemi cieszyńskiej od momentu reformacji aż do czasów współczesnych autorowi. Interesujący szczególnie stanowi dedykacja — praca ta jest poświęcona rodzicom autora, o których w *Przedstówiu* pisze, iż jako pierwsi zapoznali go z historią Kościoła ewangelickiego w księstwie cieszyńskim. Michejda nosił się także z zamiarem wydania opracowanej przez siebie *Agendy Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce*, plany te unicestwiła jednak wojna.

Karol Michejda pozostawił także po sobie sporo tekstów niepublikowanych, które w postaci rękopisów i maszynopisów spoczywają obecnie w Książnicy Cieszyńskiej. Warto o nich wspomnieć, gdyż nie są ujęte w żadnym opracowaniu, pomijają je także wszystkie słowniki biograficzne. Do najważniejszych tego rodzaju dzieł należy zaliczyć prace o charakterze teologicznym, takie jak *Teologia praktyczna* oraz *Homiletyka*. W pierwszej z nich autor zawarł obszerny wykład na temat istoty, dziejów założeń i zadań teologii praktycznej, społecznych uwarunkowań Kościoła protestanckiego, historii prawa kościelnego, liturgiki, zadań, którym winien sprostać kapłan, a nawet zagadnień z zakresu sztuki sakralnej. W drugiej z wymienionych prac znalazły się natomiast rozważania na temat istoty homiletyki, budowy oraz rodzajów kazań, a także socjologicznych i psychologicznych uwarunkowań kaznodziejstwa. W pracy tej autor zawarł ciekawy postulat, by kazanie było jednocześnie „wyznaniem”, a kaznodzieja tym, który ofiaruje coś od siebie. Bez tego bowiem słowa kierowane do wiernych staną się tylko bezdusznym referatem. W formie rękopisów i maszynopisów zachowały się również pisane przez Karola Michejdę wiersze oraz pieśni. Zbiór wierszy obejmuje utwory z lat 1943—1944, głównie o tematyce religijnej oraz patriotycznej. Podobna tematyka przeważa w datowanych na lata 1940—1945 pieśniach, w których obok oryginalnych utworów znalazły się

również przekłady dzieł autorów czeskich i niemieckich. W zbiorze tym autor zawarł ponadto własne przekłady psalmów, widoczna jest tutaj także inspiracja innymi fragmentami *Pisma Świętego* (m.in. przypowieściami). Spod pióra Karola Michejdy wyszedł również obszerny utwór wierszowany pod tytułem *Nasza sprawa, czyli ostatni najazd na Warszawę* pisany w roku 1943, podejmujący tematykę religijno-patriotyczną i dedykowany przez autora pamięci poległych w czasie wojny. Zachowane rękopisy pieśni oraz wierszy stanowią wyjątkowo obfity zbiór i ukazują Karola Michejdę jako twórcę niezwykle płodnego literacko. W Książnicy Cieszyńskiej znajduje się ponadto spora ilość prywatnych notatek autora, a także jego listy oraz kazania.

Bibliografia

K. Michejda: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*. Cieszyn 1909; K. Michejda: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*. W: *Z historii Kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Red. T.J. Zieliński. Katowice 1992; K. Michejda: *Aus dem Polenland*. Kraków 1914; K. Michejda: *W Biblii nasza siła. Streszczenie Biblii*. Kraków 1916; K. Michejda: *W szeregach Chrystusowych. Duch i praca towarzystw młodzieży ewangelickiej*. Warszawa 1929; K. Michejda: *Postylla Mrongowiusza*. W: *Krzysztof Celestyn Mrongowiusz 1764—1855. Księga pamiątkowa*. Red. W. Pniewski. Gdańsk 1933; K. Michejda: *Nasza współpraca duszpaster ska*. Warszawa 1937; K. Michejda: *Małżeństwo i Biblia. Referat przeznaczony na kurs pracowników Towarzystw Młodzieży Ewangelickiej zapowiadany przez Związek Towarzystw Młodzieży Ewangelickiej w Rzeczypospolitej Polskiej w Cieszynie na sierpień 1939 r.* Rkps: Książnica Cieszyńska. Sygn. AKC. 00021; K. Michejda: *Teologia praktyczna*. Rkps: Książnica Cieszyńska. Sygn. AKC. 00826; K. Michejda: *Homiletyka*. Rkps: Książnica Cieszyńska. Sygn. AKC. 00827; K. Michejda: *Pieśni*. Rkps: Książnica Cieszyńska. Sygn. AKC. 00830; K. Michejda: *Wiersze*. Rkps: Książnica Cieszyńska. Sygn. AKC. 00828; K. Michejda: *Kazania*. Rkps: Książnica Cieszyńska. Sygn. AKC. 00829; K. Michejda: *Nasza sprawa czyli ostatni najazd na Warszawę*. Rkps: Książnica Cieszyńska. Sygn. AKC. 00832; *Notatki Karola Michejdy*. Rkps: Książnica Cieszyńska. Sygn. AKC. 00831; *Listy Karola Michejdy*. Rkps: Książnica Cieszyńska. Sygn. AKC. 00834.

A. Buzek: *Śp. ks. K. Michejda*. „Strażnica Ewangeliczna” 1946, nr 5; E. Kneifel: *Die Pastoren der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in Polen*. Eging 1967; E. Kneifel: *Die evangelisch-augsburgischen Gemeinden in Polen 1555—1939*. Vierkirchen 1969; *Polski słownik biograficzny*. T. 20. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1975; J. Golec, S. Bojda: *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*. T. 1. Cieszyn 1993; J. Szturc: *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI—XX wieku*. Bielsko-Biała 1998.

Beata Stuchlik-Surowiak

MUNK SALOMON (1803—1876), francuski językoznawca i orientalista. Urodził się 14 maja w rodzinie niemieckich Żydów w Głogowie. Jego ojciec, Lipmann Samuel Munk, był urzędnikiem tamtejszej Gminy Wyznaniowej Żydowskiej. Do 17. roku życia kształcił się w głogowskiej jesziwie. W 1820 r. jego rodzina przeprowadziła się do Berlina, gdzie Salomon Munk ukończył gimnazjum humanistyczne. Po czym rozpoczął studia z językoznawstwa oraz historii starożytnej. Z powodu prawa zakazującego Żydom zdawać egzamin państwowy, przeniósł się na orientalistykę w Bonn, a następnie wyjechał na studia do Paryża. Odtąd Francja stała się jego nową ojczyzną. Już w latach trzydziestych XIX stulecia Munk jako młody i uzdolniony naukowiec zyskał rozgłos dzięki artykułom w renomowanych czasopismach, a także w opracowaniach leksykograficznych. W 1840 r. uzyskał francuskie obywatelstwo i do 1852 r. był zatrudniony na stanowisku kustosa rękopisów wschodnich w bibliotece królewskiej (obecnie Francuska Biblioteka Narodowa), gdzie dokonał wielu cennych odkryć (m.in. odnalazł opis Indii muzułmańskiego astronoma Rayana Abu al-Biruni'ego *Ta'rikh al-Hind*, ponadto odczytał liczne inskrypcje na odnalezionych zabytkach starofenickich). W 1845 r. Munk ogłosił ważną monografię dotyczącą geografii, historii i archeologii Palestyny, ale jego pozycję, jako jednego z najwybitniejszych uczonych francuskich XIX w., ugruntowały dalsze badania z zakresu historii, filozofii oraz literatury żydowskiej i arabskiej. Jednocześnie stał się wybitnym znawcą języka hebrajskiego i arabskiego oraz wymarłych języków bliskowschodnich. Około 1850 r. Munk, cierpiący już od dzieciństwa na chorobę oczu, utracił wzrok. Nie wyeliminowało go to jednak z pracy. W 1858 r. został członkiem Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (Akademia Inskrypcji i Literatury Pięknej) przy Instytucie Francuskim, a w 1864 r. powołany został, po ustąpieniu Ernesta Renana, na katedrę języka i literatury hebrajskiej w Collège de France. Jego wykłady cieszyły się dużą popularnością.

Salomon Munk zmarł niespodziewanie na atak serca w wieku 64 lat. W okresie pobytu w Paryżu Munk utrzymywał kontakt korespondencyjny z rodziną (w listach z nostalgią wspominał młodość w Głogowie). Jego sentymentalny stosunek do rodzinnego miasta wyraził się m.in. w liście do głogowskiego lekarza S. Meyera, który w 1865 r. wygłosił w Towarzystwie Historycznym w Głogowie odczyt o sławnym rodaku. Dla uczczenia jego pamięci tamtejsza żydowska loża stowarzyszenia B'nai Bri'th przyjęła imię Munka.

Na jego dorobek naukowy i pisarski składają się liczne prace i przyczynki z historii, historii kultury, teologii, filozofii, a także archeologii biblijnej. Drukiem ukazało się kilkanaście publikacji Salomona Munka (wiele pozostało w rękopisach). Do najważniejszych dzieł należą: *Réflexions sur le culte des anciens Hébreux, dans ses rapports avec les autres cultes* (Paris 1831—1851), *Notice sur Rabbi Saadia Gaon et sur une Version Persane d'Isaïe. Et sur une version persane manuscrite de la Bibliothèque Royale, suivie d'un extrait du livre Daladat Al-Hayirin, en arabe et en français, sur les métaphores employées par Isaïe et par quelques autres prophètes* (Paris 1838), *Palestine, description géographique, historique et archéologique* (Paris 1845), *Notice sur Abul Walid Merwan ibn Djanah et d'Autres Grammairiens Hébreux du Xe et du XIe siècles* (Paris 1850—1851), *Philosophie und philosophische Schriftsteller der Juden. Eine historische Skizze* (Leipzig 1852), *Le guide des égares, traité de théologie et de philosophie* (Paris 1856), *Mélanges de philosophie Juive et Arabe. Renfermant des extraits méthodiques de la Source de vie de Salomon Ibn-Gebirol* (Paris 1857) oraz *Rapports sur les Progrès des Etudes Sémitiques en France de 1840—1866* (w: *Recueil de Rapports de l'Exposition de 1867*).

Bibliografia

A. Jellinek: *Salomon Munk, Professor am „Collège de France”. Ein Vortrag*. Wien 1865; Idem: *Gedächtnissrede auf den verewigten Herrn Salomon Munk, am 17. Februar 1867 im Bet ha-Midrasch gehalten*. Wien 1867; M. Schwab: *Salomon Munk. Membre de l'institut, professeur au Collège France. Sa vie et ses œuvres*. Paris 1900; F. Lucas, M. Heitmann: *Stadt des Glaubens. Geschichte und Kultur der Juden in Glogau*. Hildesheim 1991; M. Heitmann: *Zur Geschichte der Juden in Glogau*. In: *Glogau im Wandel der Zeiten*. Würzburg 1992; J. Chutkowski: *Dzieje gminy żydowskiej w Głogowie. The history of the Jewish Community in Głogów*. Głogów 1993; F.B. Stępniewska-Holzer: *Żydzi na Bliskim Wschodzie w XIX wieku*. „*Studia Judaica*” 1993, nr 1(3) s. 25—39; A. Bok: *Munk Salomon*. W: *Encyklopedia ziemi głogowskiej*. Red. J. Chutkowski. Głogów 1996, z. 40, s. 15—16; M.R. Górniak: *Salomon Munk. Słownik biograficzny ziemi głogowskiej*. „*Tygodnik Głogowski i Polkowicki*” 1998, nr 1, s. 20; Idem: *W świecie obcych kultur*. „*Gazeta Lubuska*” 1998, nr 153, s. 16; *Nowy leksykon judaistyczny*. Red. J.H. Schep. Warszawa 2007, s. 572; M.R. Górniak: *Wielowiekowy wkład Żydów w dziedzictwo kulturowe Głogowa*. W: *Wielokulturowe dziedzictwo Głogowa. Wczoraj i dziś*. Red. L. Lenarczyk [i in.]. Głogów 2010, s. 180.

Marek Robert Górniak

OPITZ MARTIN, OPITZ VON BOBERFELD MARTIN (1597—1639), poeta, teoretyk literatury, tłumacz i dyplomata. Urodził się 23 grudnia w rodzinie Sebastiana Opitza, zamożnego mistrza marsarskiego i jego pierwszej żony Marthy Rothman w Bolesławcu. Wychowywany w rodzinie protestanckiej uzyskał solidne średnie wykształcenie. Po ukończeniu w 1614 r. bolesławieckiego Collegium Latinum, kontynuował naukę w Gimnazjum św. Marii Magdaleny we Wrocławiu, a w 1616 r. przeniósł się do kalwińskiego Gimnazjum Akademickiego w Bytomiu Odrzańskim. Od 1617 r. studiował prawo we Frankfurcie nad Odrą (ze względu na brak środków materialnych pracował też w Schola Augusta w Zgorzelcu), a później filozofię na Uniwersytecie w Heidelbergu. Odbił wiele podróży, m.in. do Jutlandii, Holandii i Siedmiogrodu, gdzie zetknął się z wybitnymi humanistami europejskimi (m.in.: Hugonem Groot-Grottiusem, Danielem Heinsiussem). Wówczas też pełnił kilka misji dyplomatycznych. W 1629 r. został członkiem elitarnego poetyckiego towarzystwa Fruchtbbringende Gesellschaft. Był kolejno dyplomata wrocławskiego Karla Hannibala von Dohna (od 1626 r.) i książąt śląskich: brzeskiego — Jana Chrystiana (od 1633 r., przebywającego na wygnaniu w Toruniu) oraz legnickiego — Jerzego Rudolfa. Po zajęciu w 1635 r. Śląska przez wojska cesarskie wyjechał do Polski, gdzie jego mecenasem został starosta kościerzyński (późniejszy kasztelan gdański i wojewoda pomorski) Gerard Denhoff. Od 1637 r. Opitz był nadwornym historiografem króla Władysława IV Wazy, a następnie jego sekretarzem (mieszkał w Gdańsku).

Najstarszym znanym utworem Opitza jest napisany w 1615 r. w Brzegu wiersz z okazji ślubu M. Timausa i R. Naumann. W 1616 r. wydał drukiem zbiór łacińskich wierszy *Martinii Opitii Boleslaviensis Silesii Strenarum Libellus* (Zgorzelec 1616) poświęconych burmistrzowi miasta Valentinowi Senftlebenowi,

a w 1617 r. pierwszą łacińską rozprawę *Aristarchus sive de contemptu linguae Teutonicae*, w której wychwalał zalety mowy niemieckiej i postulował zastąpienie w poezji łaciny językiem ojczystym. W ten sposób zapoczątkował reformę niemieckiego języka literackiego. Następnie wydał rozprawę o poezji niemieckiej *Buch von der deutschen Poeterei* (Augsburg 1624), w której podkreślał znaczenie języka ojczystego. Po czym opublikował zbiór wierszy *Acht Bücher deutscher Poematum* (Breslau 1625). W uznaniu jego twórczości cesarz Ferdynand II uhonorował Opitza laurem poetyckim i nobilitował go jako von Boberfelda. Podczas pobytu w Gdańsku Opitz opublikował wiele wierszy i mów pochwalnych, przekłady *Antyfony*, rozprawę *Vardorum lectionum liber in que preacipue Sarmatica* (Gdańsk 1637) dedykowaną wielkiemu kanclerzowi koronnemu Tomaszowi Zamoyskiemu. Tłumaczył również teksty biblijne, m.in. *Psalmy Dawida* (Gdańsk 1637). Był też autorem libretta pierwszej opery w języku niemieckim, opartej na mitycznym wątku *Dafne* Heinricha Schütza, której prawykonanie odbyło się w 1627 r. na zamku Torgau (Gdańsk 1641), dedykowanej księżnej Zofii Eleonorze von Sachsem. Napisał drugą część *Deutsche Poemata* (Breslau 1629) i pierwszą niemiecką powieść sielankową *Schäfferey von der Nymfen Hercine* (Breslau 1629).

Dokonania Opitza dla niemieckiej literatury porównywane są z rolą, jaką odegrała twórczość Francesca Petrarki we Włoszech, Daniela Heinsiusa w Holandii, Pierre de Ronsarda we Francji i Jana Kochanowskiego w Polsce. Opitz stworzył zasady niemieckiej twórczości poetyckiej na podstawie retoryki i poezji antycznej. Dowodził, że poezja w języku narodowym może zachwycać kunsztowną, wyszukaną formą i szerzyć ideały humanizmu.

Zmarł 20 sierpnia 1639 r. w Gdańsku, był ofiarą ówczesnej epidemii dżumy. Został pochowany w tamtejszym kościele Mariackim (obecnie bazylika konkatedralna Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny), gdzie w północnej nawie do dziś zachowała się jego płyta nagrobna. Od 1948 r. w Niemczech (Herne) działa Martin-Opitz-Bibliothek (tzw. Bücherei des Deutschen Ostens), która gromadzi wydawnictwa dotyczące dawnych pruskich prowincji wschodnich. W języku polskim *Wiersze wybrane* [Auswahl von Gedichten] Opitza w tłumaczeniu Bogdana Stana ukazały się w 2007 r. w Gdańsku nakładem oficyny „HEVRA Marcin Mańkowski”.

Bibliografia

M. Szyrocki: *Martin Opitz*. Berlin 1956 (II wyd. München 1974); Idem: *Martin Opitz na służbie u śląskich książąt piastowskich i u króla Władysława IV*. „Germanica Wratislaviensa” 1957, R. 1, s. 59—96; Idem: *Historia literatury niemieckiej. Zarys*. Wrocław 1963, 1971, s. 88—94; Idem: *Die deutsche Literatur des Barock*. Reinberg bei Hamburg 1968, Stuttgart 1997; K. Garber: *Martin Opitz — der Vater der deutschen Dichtung*. Stuttgart 1976; S. Salma-nowicz: *Marcin Opitz a środowisko toruńskie lat trzydziestych XVII wieku*. Toruń 1977; B. Becker-Cantarino: *Martin Opitz. Studien zu Werk und Person*. Amsterdam 1982; K. Matwijowski: *Życie kulturalne w Głogowie w czasach nowożytnych (od XVI do połowy XVII wieku)*. W: *Materiały do dziejów Głogowa*. Red. K. Matwijowski. Wrocław 1989, s. 89—90; W. Kühlman: *Martin Opitz — deutsche Literatur und deutsche Nation*. Herne 1991; M. Luchterhandt: *Opitz Martin*. In: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon*. Hrsg. F.W. Bautz. Bd. 6. Herzberg 1993, kol. 1223—1225; K. Nowak: *Opitz (Opitius) Martin*. W: *Encyklopedia ziemi głogowskiej*. Red. J. Chutkowski. Głogów 1994, z. 14, s. 17—18; *Martin Opitz (1597 bis 1639). Eine Ausstellung der Landesbibliothek Oldenburg*. Hrsg. E. Grunewald, R. Fietz. Oldenburg 1997; M. Olczak, A. Bober: *Martin Opitz (1597—1639). Praca wydana z okazji czterechsetlecia urodzin poety*. Bolesławiec 1997; K. Garber: *Opitz Martin*. In: *Neue Deutsche Biographie*. Bd. 19. Berlin 1999, s. 552—554; K.R. Prokop: *Jan Chrystian*. W: *Piastowie. Leksykon biograficzny*. Red. K. Ożóg, S. Szczur. Kraków 1999, s. 536—540; J. Bahlcke: *Schlesien und Schlesier*. München 2000 (*passim*); M. Czarnecka: *Opitz Martin von Boberfeld*. W: *Encyklopedia Wrocławia*. Wrocław 2000, s. 593; M. Olczak, J. Moniatowicz: *Bolesławiec. Przewodnik historyczny*. Jeleń-Góra 2000, s. 87—89; A. Barner: *Opitz, Moltke, Tucholsky, Enzensberger. Deutsche reisen nach Rumänien*. Bukareszt 2001; K. Conermann: *Der Briefwechsel des Martin Opitz. Ein chronologisches Repertorium*. Wiesbaden 2001; J. Paulus, R. Seidel: *Opitz-Bibliographie 1800—2002*. Heidelberg 2003; M. Rubensohn: *Studien zu Martin Opitz*. Heidelberg 2005; M. Korzenkiewicz: *Ślązacy od czasów najdawniejszych do współczesności*. T. 2. Łubowice—Opole 2006, s. 206—208; G. Kosellek: *Martin Opitz im Dienst des polnischen Königs Wladyslaw IV. Wahrheit und Legende*. „Germanoslavica” 2008, Jg. 19, H. 1, s. 17—33; B. Kwoka: *Zbiory śląskie w Bibliotece im. Martina Opitza (Martin-Opitz-Bibliothek) w Herne*. W: *Ślązacy w Niemczech po 1945 roku*. Red. M. Kalczyńska przy współpracy G. Płocha, S. Fikusa. Opole 2009, s. 77—84; M.R. Górniak: *Opitz Martin*. W: *Encyklopedia katolicka*. T. 14. Red. E. Gigilewicz [i in.]. Lublin 2010, kol. 666—667.

Marek Robert Górniak

PIERNIKARCZYK JÓZEF (1885—1946), górnik, historyk, pedagog, działacz społeczno-kulturalny, archiwista. Józef Piernikarczyk urodził się 15 lutego w niewielkiej, górnośląskiej wsi Wieszo-wa (obecnie sołectwo w gminie Zbrosławice) w rodzinie górniczej. Po ukończeniu 7-klasowej szkoły ludowej jako kilkunastolatek rozpoczął pracę w kopalni Ludwigsglück w Mikulczycach (dzisiaj dzielnica Zabrze). Oznaczało to, że codziennie razem z ojcem w jedną stronę musiał pieszo pokonać ok. 8 km i przez 10 godzin ciężko pracować pod ziemią. Jednak te trudne warunki życiowe nie zniechęciły go do systematycznego samokształcenia. Piernikarczyk był bowiem zdolnym i ambitnym młodym człowiekiem, z zarobionych pieniędzy pomagał przede wszystkim utrzymać rodzinę (miał czworo rodzeństwa), a to, co udało mu się zaoszczędzić, przeznaczał na zakup książek. Zaangażował się też w działalność kulturalno-oświatową. Organizował w rodzinnej miejscowości spotkania Kółka Samokształceniowego Młodzieży Polskiej, Kółka Dramatycznego oraz Koła Śpiewaczego „Halka”.

W 1914 r., mając lat niemal trzydzieści, zdał eksternistycznie maturę w Cesarsko-Królewskim II Gimnazjum św. Jacka w Krakowie. Była to znana krakowska szkoła średnia, słynąca z wysokiego poziomu kształcenia (ukończyli ją m.in. Lucjan Rydel, Jan Czubek, Jan Błoński, Tadeusz Ulewicz). Po maturze wyjechał do Szwajcarii, aby we Fryburgu studiować teologię. Niestety, los mu nie sprzyjał. Musiał przerwać studia, ponieważ po wybuchu I wojny światowej został powołany do pruskiego wojska, walczył we Francji. Po zakończeniu działań wojennych postanowił kontynuować zdobywanie wykształcenia. W 1918 r. wrócił do studiowania teologii, ale tym razem na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Jednak w tym czasie coraz bardziej zaczynała interesować go historia, dlatego przeniósł się na Wydział Filozoficzno-Historyczny. Studiów tych znowu nie udało mu się ukończyć,

ponieważ na wieść o wybuchu I powstania śląskiego postanowił wrócić na Śląsk i aktywnie zaangażować się w działania propagandowo-oświatowe związane z kampanią plebiscytową. Piernikarczyk zaczął wygłaszać liczne odczyty, założył amatorski, objazdowy zespół teatralny *Wesołość*, który wystawiał polskie sztuki, organizował też naukę języka polskiego. Po plebiscycie, kiedy jego rodzinna Wieszowa znalazła się w niemieckiej części Górnego Śląska, na krótko osiedlił się w Katowicach, później przeniósł się do Lublińca i wreszcie już na stałe zamieszkał w Tarnowskich Górach, oddalonych od rodzinnej wsi o zaledwie 10 kilometrów. W 1923 r. wreszcie udało mu się również uzyskać formalne wykształcenie — dyplom nauczyciela szkół średnich z zakresu historii i geografii na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Dyplom ten umożliwił mu podjęcie pracy nauczycielskiej, najpierw w Lublińcu, a później w Tarnowskich Górach, gdzie uczył w Szkole Górniczej prowadzonej przez Związek Przemysłowców (tradycje tej szkoły kontynuuje współcześnie Zespół Szkół Technicznych i Ogólnokształcących nr 2 w Katowicach) oraz w Państwowym Gimnazjum Męskim im. księcia Jana Opolskiego (obecnie II Liceum Ogólnokształcące im. S. Staszica). Był też członkiem Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku, którego prezesem w latach 1928—1939 był Emil Szramek.

W 1924 roku Józef Piernikarczyk ożenił się z Heleną Kmin-kowską, pochodzącą z Pomorza Gdańskiego, z którą miał siedmioro dzieci (Czesława, Józefa, Jana, Pawła, Jacka, Teresę i Urszulę). W 1932 r. wojewoda Michał Grażyński uhonorował go za zasługi w dziedzinie edukacji tytułem profesora. W 1937 r. Piernikarczyk zrezygnował jednak z posady nauczycielskiej i zaczął pracować w Archiwum Akt Dawnych Województwa Śląskiego oraz pisać dysertację doktorską poświęconą dziejom związków zawodowych na Górnym Śląsku. W 1939 r. wraz z personelem archiwum został ewakuowany i internowany na Węgrzech. Do Tarnowskich Gór wrócił w 1941 r. i do końca wojny pracował w firmie J. Swienty i Spółka.

Po II wojnie światowej wrócił do pracy w oświacie i uczył w Państwowym Gimnazjum Żeńskim im. Jana III Sobieskiego w Tarnowskich Górach (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. S. Sempołowskiej), zamierzał również doktoryzować się w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Niestety, jego aktywne działania niespodziewanie przerwała śmierć. Józef Piernikarczyk zmarł na atak serca na dworcu kolejowym w Chorzowie 10 sierpnia 1946 r.

Aktywności zawodowej Piernikarczyka, odkąd zaangażował się w działalność kulturalno-oświatową na rzecz polskości Górnego Śląska, towarzyszyła działalność pisarska. Jego publikacje poświęcone są dziejom Tarnowskich Gór oraz historii śląskiego przemysłu, stanowią dzisiaj cenne materiały źródłowe.

Pierwsze artykuły Piernikarczyk opublikował na łamach redagowanego przez siebie „Ilustrowanego Tygodnika Katowickiego”, który w 1922 roku wydawany był w Katowicach. W 1923 roku opublikował nakładem swojego tygodnika pierwszą, zwartą publikację: *Ilustrowaną księgę pamiątkową Górnego Śląska*. Była to niewielka, niespełna 100-stronicowa, broszura zadedykowana „Wszystkim szczerym i niestrudzonym pracownikom w dziele odrodzenia i uświadomienia ludu polskiego na Górnym Śląsku w dowód czci i uznania”. Dedykacja ta stanowiła swoisty lejtmotyw całej twórczości pisarskiej Piernikarczyka, który, upamiętniając postacie i wydarzenia związane z górnośląską historią, dokumentował losy swojego pokolenia, dlatego wyjaśniał w słowie wstępnym, że jego życzeniem „[...] było umieścić i przekazać potomności wszystkich, a przynajmniej część tych, którzy w szczególniejszy, nieraz heroiczny sposób oddali usługi ojczyźnie swojej”. Dokumentacja ta obejmowała nie tylko relację o faktach, ale również materiał ilustracyjny, w tym liczne zdjęcia, które współcześnie mają już charakter archiwalny. Wiele uwagi w swojej pierwszej publikacji poświęcił kwestiom plebiscytowym, dlatego *Ilustrowana księga pamiątkowa Górnego Śląska* ma charakter swoistego publicystycznego kalendarium dziejów Górnego Śląska na początku lat dwudziestych XX w.

Po osiedleniu się w Tarnowskich Górach Piernikarczyk zaczął wnikliwie i z ogromnym zaangażowaniem badać dzieje miasta. Plonem jego archiwalnych poszukiwań było opracowanie historyczne, które ukazało się w 1926 r. w dwóch wersjach, jako *Tarnowskie Góry. Kolebka przemysłu śląskiego* oraz *Historia miasta Tarnowskich Gór 1526—1926. Na pamiątkę 400-letniego istnienia miasta Tarnowskich Gór*. Była to pierwsza publikacja, która zwróciła uwagę Piernikarczyka na tematykę szczególnie mu bliską z racji osobistych doświadczeń zawodowych. Dzieje górnośląskiego przemysłu, zwłaszcza górniczego, nie były w latach dwudziestych XX wieku przedmiotem szczególnego zainteresowania polskich uczonych, dlatego wkład Piernikarczyka zarówno w zakresie wykorzystania ówczesnych źródeł niemieckojęzycznych, jak i badań archiwalnych, a także osobiste zaangażowanie w udostępnienie dla ruchu turystycznego poprzemysłowych podziemi

tarnogórskich miały charakter w znacznej mierze pionierski. Inspiracją do głębszego podjęcia tej tematyki stało się odnalezienie w Staatsarchiv zu Breslau pochodzącego z początku XVIII w. polskiego przekładu *Ordunku gornego*, najstarszego zbioru praw górniczych z 1528 r. Dokument ten Piernikarczyk opatrzył wstępem i opublikował w listopadzie 1928 r. jako: „Pierwszą polską ustawę górniczą, czyli *Ordunek gorny*. Historyczny dokument Górnego Śląska z roku 1526”.

Na początku lat trzydziestych XX w. Piernikarczyk starał się zainteresować podziemnym labiryntem pokopalnianych chodników ówczesne tarnogórskie władze, m.in. burmistrza Fryderyka Antesa i wiceburmistrza Bronisława Hagera. Magistrat powołał wówczas do eksploracji dawnej kopalni i zorganizowania na jej terenie muzeum górniczego grupę specjalistów, wśród których znalazł się również Józef Piernikarczyk. Prace przerwał niestety wybuch wojny. Po śmierci Józefa Piernikarczyka w inicjatywę powołania muzeum włączył się jego syn — Czesław Piernikarczyk. Zabytkowa Kopalnia Rud Srebronośnych ostatecznie otworzyła swoje podwoje dla turystów w 1976 r., w 450. rocznicę nadania Tarnowskim Górom praw miejskich. Zainteresowanie Piernikarczyka relikdami tarnogórskiego górnictwa zaowocowało wydaniem drukiem jego najważniejszego dzieła, monumentalnej *Historii górnictwa i hutnictwa na Górnym Śląsku*. Publikacja ukazywała się w postaci zeszytów w latach 1933—1934 (1 tom) oraz 1935—1936 (2 tom). Rekonstruuje ona dzieje śląskiego przemysłu górniczego i hutniczego, przypomina sylwetki śląskich przemysłowców oraz zawiera wiele cennych uwag o charakterze technicznym. Najważniejsze rozdziały tego dzieła publikowane były dodatkowo w formie nadbitek: *Podziemia tarnogórskie* (1934, 1937); *Dzieje śląskiego prawa górniczego. Fundusz wolnych kukłów. Dzieje górnośląskiej Spółki Brackiej* (1934); *Wpływ i udział Anglików w tworzeniu wielkiego przemysłu na Górnym Śląsku* (1936, 1937); *W 150 lat po uruchomieniu pierwszej maszyny parowej na Górnym Śląsku* (1938), *Pierwszy polski zawodowy związek robotniczy. Związek Wzajemnej Pomocy Chrześcijańskich Robotników Górnośląskich* (Katowice 1939); *Juliusz Szmula, zapomniany wódz i wielki obrońca polskiego ludu na Górnym Śląsku* (1939). Większość spośród tych prac została ponownie wydana w formie reprintów, zazwyczaj jako druki okolicznościowe.

Bibliografia

J. Piernikarczyk: *Ilustrowana księga pamiątkowa Górnego Śląska*. Katowice 1923; J. Piernikarczyk: *Tarnowskie Góry — kolebka przemysłu śląskiego*. Katowice 1926; J. Piernikarczyk: *Pierwsza polska ustawa górnicza czyli „Ordunek Górny”*. Historyczny dokument Górnego Śląska z roku 1528. Katowice 1928; J. Piernikarczyk: *Historia górnictwa i hutnictwa na Górnym Śląsku*. T. 1, z. 1—12. Katowice 1933; J. Piernikarczyk: *Historia górnictwa i hutnictwa na Górnym Śląsku*. T. 1. Katowice 1933; J. Piernikarczyk: *Dzieje śląskiego prawa górniczego. Fundusz wolnych kuksów. Dzieje górnośląskiej Spółki Brackiej*. Katowice 1934; J. Piernikarczyk: *Podziemia tarnogórskie*. Tarnowskie Góry 1934; J. Piernikarczyk: *Historia górnictwa i hutnictwa na Górnym Śląsku*. T. 2. Katowice 1936; J. Piernikarczyk: *Wpływ i udział Anglików w tworzeniu wielkiego przemysłu na Górnym Śląsku*. [B.m.] 1936; J. Piernikarczyk: *Podziemia tarnogórskie*. Tarnowskie Góry 1937.

A. Gładysz: *Górnik — działacz — naukowiec. Wspomnienie o Janie Piernikarczyku*. „Kalendarz śląski” 1957; W. Ogrodziński: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice 1965; J.K. Popiołek: *Piernikarczyk Józef*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 26. Red. W. Konopczyński [i in]. Kraków 1981; M. Wroński: *Piernikarczyk Józef (1885—1946)*. W: *Słownik biograficzny regionu tarnogórskiego*. T. 2. Red. M. Wroński. Tarnowskie Góry 2006; J. Wyściszczok: *Życiorys Józefa Piernikarczyka*. [Mps, Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej w Tarnowskich Górach]. Tarnowskie Góry.

Izabela Kaczmarzyk

PONIATOWSKI WIESŁAW (1919—1980), pseudonimy: Andrzej Sieniawa, Józef Ponitycki; dziennikarz, autor książek dla dzieci i młodzieży oraz przewodników; twórca tekstów kabaretowych, konspektów widowisk plenerowych, scenariuszy zarówno do produkcji filmowych, jak i telewizyjnych, a także audycji radiowej pt. *Radiowa Czelodka*. Był kierownikiem literackim w Wojewódzkiej Agencji Imprez Artystycznych, Państwowym Teatrze Satyry w Katowicach i jednym z założycieli sosnowieckich instytucji kulturalnych, np. Teatru Miejskiego oraz Towarzystwa Muzycznego.

Urodził się 20 kwietnia w sosnowieckiej dzielnicy Sielec Nowy, w rodzinie Antoniego Poniatońskiego i Heleny z domu Hurst. Ukończył sosnowieckie gimnazjum męskie o profilu matematyczno-przyrodniczym, a następnie podjął studia w poznańskiej Akademii Handlowej, a także na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu Poznańskiego. Po II wojnie światowej wrócił do Sosnowca, gdzie wraz z Józefem Pelszykiem organizował Teatr

Miejski. Jako kierownik literacki pracował w nim do sierpnia 1947 roku. Równocześnie zatrudniony był w sosnowieckim Wydziale Kultury i współdziałał w organizowaniu placówek kulturalnych w mieście, m.in.: Towarzystwa Muzycznego, Państwowej Szkoły Muzycznej, Związku Polskich Artystów Plastyków. Od lipca 1945 do sierpnia 1947 r. był kierownikiem Wydziału Przemysłowo-Handlowego, znajdującego się przy sosnowieckim Starostwie Grodzkim. Od stycznia 1948 r. do maja 1950 r. pracował w Wydawnictwie Książek Popularnych w Krakowie, a następnie związał się z Polskim Radiem Katowice. Pracował tam do 1957 r., pisząc m.in. scenariusze audycji *Radiowej Czelodki*. A po skończeniu jej emisji, pojawiał się na katowickiej antenie ze swymi felietonami. Jednocześnie od 1952 roku był członkiem komitetu organizacyjnego i kolegium artystycznego Państwowego Teatru Satyry w Katowicach. Między kwietniem 1956 a sierpniem 1958 r. pełnił w nim funkcję kierownika literackiego. Z kolei w 1953 r. dołączył do grona członków Związku Literatów Polskich.

Mniej więcej około 1965 r. ze względów politycznych Poniatowskiemu odgórnie zabroniono jakichkolwiek publikacji. Również media miały zakaz zatrudniania go. Niemniej jednak — od grudnia 1968 roku pracował w Wojewódzkiej Agencji Imprez Artystycznych w Katowicach. Z początkiem lat siedemdziesiątych był już członkiem Klubu Związków i Stowarzyszeń Twórczych „Marchoń”. Jednocześnie od stycznia 1969 r. do sierpnia 1970 r. publikował swe artykuły w katowickim „Sporcie”. Następnie został kierownikiem działu kultury w „Wieczorze”. W 1974 r. założył i następnie prowadził Galerię Klubu Prasy, która mieściła się w katowickim Domu Prasy. Udało mu się tam zorganizować wiele wystaw malarstwa i grafiki. Wiesława Poniatowskiego nagradzano za działalność kulturalną.

Zmarł 22 kwietnia 1980 roku. Pochowano go na katowickim cmentarzu przy ulicy Sienkiewicza.

Analizując twórczość sceniczną Wiesława Poniatowskiego, należy wskazać na jego zaangażowanie w przygotowanie przedstawień następujących kabaretów: *Wesołe Bębny*; *Teatrzyk Piosenki* oraz *Czarny Kot*. W 1958 r. T. Witkowski na scenie Państwowego Teatru Satyry zrealizował sztukę Poniatowskiego noszącą tytuł *Sto lat*. Dwa lata później bohater biogramu wyreżyserował tam własną składankę satyryczną pod tytułem: *Żegnaj smutku*. Następnie, prawdopodobnie przez Wojewódzką Agencję Imprez Artystycznych, została wystawiona jego dwuaktowa farsa nosząca tytuł *Kochanek jednej nocy*. Oprócz tego literat był autorem pro-

gramów scenicznych o charakterze reklamowo-dydaktyczno-rozrywkowym, takich jak *Na przodeczku*, *Nasz klient, nasz pan*, *Wspólna zabawa o dobrą rzecz* oraz *Wszystkiego najzdrowszego*. Napisał także scenariusze o charakterze folklorystycznym np. *Od Beskidów do Bałtyku* oraz pełen wdzięku *Z uśmiechem na czasach*. Ponadto Wiesław Poniatowski przygotowywał widowiska plenerowe. Jedno z nich pod tytułem *O sławnym grodzie Jędrzejów* zostało wystawione 5 maja 1971 r. z okazji 700-lecia miasta. Podobnym przedstawieniem była sztuka nazwana przez jej autora *W Bytomiu miasteczku przekrasnym*.

W rodzinnych archiwach znajdują się także dwa scenariusze, w przypadku których trudno jest określić daty powstania. Są to: *Nic nowego pod słońcem*, historia już niemal autentyczna w 2 częściach i z wieloma obrazami artykułów 178 i 239 K.K. oraz *Wspomnienia i uśmiech*. Najbardziej jednak kontrowersyjny i bodaj najważniejszy w jego twórczości utwór nosi tytuł: *Wesele na Górnym Śląsku*, którego premiera odbyła się w Państwowym Tatrze Nowym w Zabrzu, 27 marca 1980 r. Wokół tej sztuki było i jest do tej pory sporo kontrowersji dotyczących jej autorstwa. Określił je, w swej ekspertyzie rzeczoznawca ZAiKS-u. Z tego dokumentu wynika, iż 37 stron sztuki jest identycznych z tekstem sztuki Stanisława Ligonia, z kolei 26 zupełnie innych. Biorąc pod uwagę, iż Ligoń był pierwszy, można przyjąć Ligonia jako autora, a Poniatowskiego jako adaptatora. Tekst bohatera szkicu jest niewątpliwie znacznie „umuzyczniony” — zamiast wielu długich scen dialogowych — wprowadza piosenki ludowe oraz górnicze. Wiesław Poniatowski oprócz twórczości scenicznej zajmował się bajkopisarstwem. Od 1949 r. wydawał w krakowskim Wydawnictwie Książek Popularnych publikacje skierowane do dzieci i młodzieży. W serii: Biblioteczka Świat Prawdziwych Baśni w 1949 r. ukazały się następujące tytuły: *Kłopoty i radości*, *O czym las stary gwarzy*, *Przedziwne, ale prawdziwe* oraz *W wodzie i nad wodą*.

W 1956 r. w Wydawnictwie Literackim, w Krakowie ukazała się książka zawierająca zbeletryzowane scenariusze *Radiowej Czelodki*. Dwa lata później, w warszawskim wydawnictwie Iskry opublikowano zbiór opowiadań pt. *Łosoś nie dziewczyna*. W prywatnych archiwach rodziny literata znajduje się maszynopis książki pod tytułem: *Dwaj panowie N*. Kolejne niepublikowane maszynopisy noszą tytuły: *Złote jabłko Afrodyty* oraz *Wyspa Zielonego Dzieciota*. Pierwszy z nich w zamierzeniu autora miał być powieścią kryminalną, a drugi publikacją skierowaną do młodzieży.

W końcówce lat sześćdziesiątych i w latach siedemdziesiątych powstały teksty do folderów — przewodników po Polsce. Wiesław Poniatowski pisał także scenariusze filmowe. W rodzinnych archiwach znajdują się niezrealizowane konspekty pochodzące jeszcze z lat sześćdziesiątych. Natomiast w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych udało się sfilmować komedię kryminalną pod tytułem: *Święta wojna*. Pieczę nad jej produkcją objęła Wanda Jakubowska. Po debiucie filmowym Wiesław Poniatowski zajął się pisaniem scenariuszy seriali na potrzeby rodzącej się Telewizji Katowice. W 1966 r. powstał, emitowany na żywo, serial kryminalny pt. *Mecenas Kowalski*. Kolejna produkcja, do której Poniatowski przez jakiś czas pisał scenariusze, to emitowany na żywo serial *U Bregułów na Zawodziu*. Poza tym Wiesław Poniatowski doskonale odnajdywał się w roli dziennikarza. Swoje artykuły drukował m.in. w: „Dzienniku Zachodnim” (1950, 1952), „Teatrze” (1952), „Trybunie Robotniczej” (1956), a także w „Panoramie” (1958), „Dzienniku Bałtyckim” (1958), „Gazecie Krakowskiej” (1960) oraz „Kocyndrze” (1958), jak również w „Kulisach” (1958), „Rejsach” (1958), „Śląsku Literackim” (1956) oraz „Kalendarzu Śląskim TRZZ” (1969) i „Wieczorze” (1957—1980).

Bibliografia

Materiały z archiwum rodzinne W. Poniatowskiego; A. Linert: *Na scenach Katowic 1945—1990*. Katowice 1991; A. Badetko: *Dzieje „Radiowej Czelodki”*. „Śląsk” 2006, nr 8; A. Badetko: *Wiesław Poniatowski sylwetka i twórczość*. Katowice 2007; A. Badetko: *Tata był wesołym człowiekiem*. „Śląsk” 2007, nr 3.

Alicja Badetko

REISCH CHRYZOGON ANTONI OFM (1870—1923), franciszkanin, historyk, misjonarz ludowy. Urodził się 11 maja w Zawiszycach k. Głubczyc. Po ukończeniu szkoły elementarnej kontynuował wykształcenie w Królewskim Gimnazjum Katolickim w Głubczycach, a następnie w kolegium franciszkańskim w Harreveldzie (Holandia), zakończonym uzyskaniem matury, po której rozpoczął nowicjat zakonny w saksońskiej Prowincji św. Krzyża (25 września 1887 r.), przyjmując imię zakonne: Chryzogon. Śluby czasowe złożył 26 września 1888 r. i przez rok rozwijał zainteresowania humanistyczne, a następnie studiował filozofię w Düsseldorfie. Po złożeniu ślubów wieczystych (3 września 1891 r.) kontynuował studia teologiczne w Paderborn i tam 16 sierpnia 1895 r. otrzymał święcenia kapłańskie z rąk biskupa Huberta Teofila Simara. Pierwszym miejscem posługi duszpasterkiej Reischa był klasztor na Górze św. Anny, następnie w latach 1898—1900 przebywał w klasztorze we Wrocławiu na Karłowicach (gdzie znajdowało się niższe i wyższe seminarium duchowne), w latach 1900—1902 rezydował we wrocławskim klasztorze św. Idziego, gdzie był penitencjarzem (spowiednikiem) katedralnym. W latach 1917—1918 pełnił funkcję gwardiana klasztoru na Karłowicach, będąc w tamtejszym seminarium wykładowcą historii Kościoła, homiletyki, prawa kanonicznego, bibliotekarzem, ojcem duchownym kleryków, misjonarzem ludowym, sekretarzem prowincji (1915—1918). W 1918 r. został gwardianem klasztoru w Prudniku (16 sierpnia 1920 r. świętował tam jubileusz 25-lecia święceń kapłańskich), od 1921 r. był definitorem (Prowincji św. Jadwigi) oraz gwardianem klasztoru w Głubczycach, gdzie zmarł 12 grudnia 1923 r. (został pochowany w Prudniku).

Największą zasługą Reischa (jako historyka Kościoła) stały się liczne prace dotyczące historii i działalności śląskich franciszkanów. Spośród szkiców ukazujących dzieje zakonu franciszkań-

skiego we Wrocławiu — wymienić należy drukowaną w odcinkach historię wrocławskich franciszkanów (*Geschichte der Franziskaner in Breslau*, 1900) oraz dzieje kościoła i klasztoru św. Doroty we Wrocławiu (*Zum 550-jährigen Jubileum der Minoritenkirche St. Dorothea in Breslau*, 1901) opublikowane na łamach „Schlesische Volkszeitung”. W 1906 r. — w uznaniu jego zasług dla badań nad historią franciszkanizmu — powierzono mu opracowanie i chronologiczne uporządkowanie dziejów zakonu. W tym celu uczestniczył w organizowanych w Asyżu konferencjach dla historyków franciszkańskich, zainteresowanych ideą publikacji specjalistycznego periodyku „Archivum Franciscanum Historicum”, lecz Reisch nie zdecydował się podjąć współpracy z pismem, nadal publikował na łamach wydawnictw Towarzystwa Badań Historii Śląska. W 1907 r. — kontynuując temat kościoła św. Doroty — podczas posiedzenia tego Towarzystwa wygłosił referat. Dalsze poszukiwania naukowe zaowocowały monografią *Geschichte des Klosters und der Kirche St. Dorothea in Breslau* (1908). Współczesnym badaniom śląskoznawczym nieocenioną pomocą służy kolejne dzieło Reischa — opublikowany w 1909 r. popularny szkic historyczny sanktuarium na Górze św. Anny (w języku polskim ukazał się w przekładzie J. Bednorza pod tytułem *Pamiętka 200-letniego istnienia Kalwarii na Górze św. Anny*, w języku niemieckim — *Gedenkblatt zum 200-jährigen Bestehen der Kalwarie St. Annaberg*). Opracowania te (oparte na niepublikowanych dotychczas źródłach w języku łacińskim) stały się podstawą obszernej monografii *Geschichte des St. Annaberges in Oberschlesien* (1910). Historia Góry św. Anny drukowana później w odcinkach na łamach „Głosu św. Franciszka” (pisma adresowanego do tercjarzy III Zakonu św. Franciszka, a wydawanego w latach 1908—1938 przez śląskich franciszkanów) była dosłownym tłumaczeniem dzieła Reischa, który obalając dotychczasowe ustalenia w kwestii miejsca pochodzenia figurki i relikwii św. Anny — zasugerował, że z Francji pochodzą jedynie relikwie świętej, nie zaś sama XV-wieczna figurka, która jest jedną z najstarszych rzeźb drewnianych na Śląsku. W swojej monografii w sposób niezwykle obrazowy odnotował tak spektakularne wydarzenia z dziejów klasztoru z Góry św. Anny, jak odwiedziny króla Fryderyka Wilhelma II (oraz jego syna, późniejszego Fryderyka Wilhelma III), które odbył się 11 sierpnia 1789 r. (monarcha podziwiał stamtąd malowniczą okolicę, a konwersując z ojcami franciszkanami — wypił podobno filiżankę czekolady). Wraz z monografią opublikował opracowane edytorsko niepublikowane wcześniej dokumenty

źródłowe, m.in. zatwierdzony przez Jana Kazimierza na zamku w Głogówku (16 lipca 1657 r.) dokument o założeniu fundacji (klasztora i kalwarii na Górze św. Anny) przez hrabiego Melchiora Ferdynanda Gaszyńę. Jakkolwiek annogórska historia wydaje się do końca niezbadana — dotychczas większość historyków opisujących dzieje Góry św. Anny powiełało dzieło Reischa, który w Górze św. Anny widział centrum integracji kulturowej pielgrzymów ze Śląska, Czech, Węgier i różnych regionów Polski. Mitologizując ową „świętą górę” — odczuwał powinność służby i niezmiennego trwania franciszkańskich duszpasterzy w tym miejscu, w którym „niejedno stulecie burzliwymi swymi falami uderzało o jej niewzruszone opoki bazaltowe, odpłynęło jak te fale Odry czołgającej się kornie u nóg św. góry [...]”. Swe rozważania kończył fragmentem *Góry Chełmskiej* ks. N. Bonczyka, co również potwierdza casus mitologizacji sanktuarium. Obchodzony w 2006 r. jubileusz 350-lecia osiedlenia się franciszkanów na Górze św. Anny stał się okazją do pamiątkowego wznowienia przetłumaczonego na język polski dzieła Reischa (*Historia Góry św. Anny na Górnym Śląsku*. Opracowana na podstawie niepublikowanych źródeł przez o. Chryzogona Reischa kapłana zakonu franciszkańskiego, przeł. M. Mischke, oprac. J.R. Gohly OFM, Wrocław 2006). Kolejnym nieocenionym osiągnięciem naukowym stało się opracowanie dziejów zakonu na Śląsku od czasów reformy trydenckiej do sekularyzacji w 1810 r. w rozprawie zatytułowanej *Die Franziskaner im heutigen Schlesien vom Anfänge des 17. Jahrhunderts bis zu Säkularisation*. Ogłosił również dwa drobne artykuły dotyczące badaczy dziejów Śląska: Pawła Dittricha oraz o. Lamberta Wilhelma Schulzego OFM, a do tematu franciszkanów-reformatów rezydujących w konwencie przy wrocławskim kościele św. Antoniego powrócił w artykule *Tausch der Franziskanerkonventes St. Antonius mit dem Kloster der Elisabethinerinnen in Breslau* („Franziskanische Studien” 1914, Bd. 1, s. 76—86). Nie ulega wątpliwości, że najwybitniejszym i najbardziej pracowitym dokonaniem naukowym śląskiego franciszkanina jest publikacja (lecz przede wszystkim opracowanie) dyplomatariusza kustodii wrocławskiej i złotoryjskiej *Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau* (Bd. 1, Teil: 1240—1517. Düsseldorf 1917). Tom pierwszy zamierzonej kilkunastotomowej serii miał otwierać wydawnictwo monumentalnego, zainicjowanego przez saską Prowincję św. Krzyża przedsięwzięcia *Monumenta Germaniae Franciscana*. Realizacja tych planów, niestety, nie doszła do skutku. W swoim dziele Reisch sporządził katalog 941

dokumentów źródłowych dotyczących klasztorów należących do kustodii wrocławskiej i złotoryjskiej (obejmujących konwenty we Wrocławiu, w Świdnicy, Nysie, Brzegu, Namysłowie, Strzelnie, Środzie, Ziębicach, Złotorzy, Lwówku, Żaganiu, Budziszynie, Zgorzelcu, Lubaniu, Legnicy, Krośnie, Żarach, Żyrawie i Loebau).

Bibliografia

Ch.A. Reisch: *Pamiętka 200-letniego istnienia Kalwarii na Górze św. Anny*. Wrocław 1909; F.K. Seppelt [rec.], „Schlesische Geschichtsblätter” 1918, nr 3, s. 70—72; M. Bihl OFM, [rec.], „Archiwum Franciscanum Historicum” 1922, nr 15, s. 556—560; Ch.A. Reisch: *Historia Góry św. Anny na Górnym Śląsku. Opracowana na podstawie niepublikowanych źródeł przez o. Chryzogona Reischa, kapłana zakonu franciszkańskiego*. Przeł. M. Miśchke, oprac. J.R. Gohly OFM. Wrocław 2006; L. Teichmann: *Totenbuch*. „Acta OFM” 1921, T. 40, s. 301; T. 43, 1924, s. 63; *Catalogus Ordinis Fratrum Minorum Provinciae Silesiae Sanctae Hedvigis* 1941, s. 34; Nekrolog Ch.A. Reischa, „Schlesische Volkszeitung” 1923, nr 581, s. 6; W. Ogrodziński: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Do druku przyg. L. Brożek, Z. Hierowski. Katowice 1965; A.J. Szeinke: *Reisch*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 31. Wrocław 1988—1989, s. 31; B.B. Kurowski OFM: *Franciszkanie Prowincji św. Jadwigi na Śląsku 1887—1939*. Wrocław 1997; A.J. Szeinke: *Chryzogon Antoni Reisch OFM (1870—1923)*. „Studia Franciszkańskie” 1998, nr 3; A.J. Szeinke: *Chryzogon Antoni Reisch (1870—1923)*. W: Ch. Reisch: *Historia Góry św. Anny na Górnym Śląsku*. Wrocław 2006 [tam też: bibliografia prac opublikowanych o Chryzogona Reischa, s. 27—28].

Małgorzata Łoboz

ROGER JULIUSZ (1819—1865), lekarz, etnograf, entomolog. Urodził się 28 lutego 1819 r. w Niederstotzingen (niewielkiej miejscowości koło Ulm w Wirtembergii), ale wychował się w Augsburgu. Uczęszczał do gimnazjum prowadzonego przez benedyktynów i zafascynowany regułą św. Benedykta w 1839 r. wstąpił do nowicjatu w Ottobeuren. Jednak ze względu na stan zdrowia opuścił to bawarskie opactwo i podjął studia filozoficzne w Monachium. Studiów tych jednak nie ukończył, ponieważ przeniósł się do Tybingi, aby studiować medycynę. W 1843 r. rozpoczął pracę w szpitalu w Augsburgu. Rok później wyjechał do Wiednia, aby specjalizować się w okulistyce. Po ukończeniu studiów rozpoczął praktykę lekarską w rodzinnej okolicy (w Mergentheim). Już wówczas dał się poznać jako zdolny i ofiarny lekarz. W 1846 r. profesor Carl Wun-

derlich zaproponował Rogerowi posadę swojego asystenta w klinice uniwersyteckiej w Tybindze. Roger przyjął propozycję, zamierzając poświęcić się badaniom naukowym w dziedzinie medycyny. W tym samym czasie do Tybingi przybył jednak książę Wiktor Maurycy Hohenlohe-Schillingfürst w poszukiwaniu lekarza, który mógłby pracować w jego górnośląskich dobrach. Posadę tę książę zaproponował Rogerowi, oferując dodatkowo sfinansowanie kosztów jego dodatkowej praktyki medycznej w Paryżu. W tej sytuacji Roger postanowił przyjąć posadę. Po kilkumiesięcznym pobycie w Paryżu, wiosną 1848 r. Roger przybył na wschodnie rubieże ówczesnego państwa pruskiego — do położonych pomiędzy Raciborzem a Gliwicami Rud Wielkich, dawnej siedziby cystersów. Książęca posiadłość zapewne przywodziła mu na myśl bawarskie opactwo Ottobeuren i wciąż mu bliską benedyktyńską zasadę życiową „ora et labora”. Po przybyciu na Górny Śląsk Roger rzucił się bowiem od razu w wir pracy, zwłaszcza że musiał zmierzyć się z ogromnym wyzwaniem — epidemią tyfusu, która dziesiątkowała mieszkańców Rud i okolicy. Później skoncentrował się na podniesieniu poziomu opieki medycznej w dobrach raciborskiego księcia. Uznał, że nie jest to możliwe bez sprawnie działających szpitali, a jako że nie był „niemieckim Judymem” i oprócz dobrych chęci, a także osobistego poświęcenia posiadał dar zjednywania sobie ludzi oraz skłaniania ich do udzielania bardzo wymiernej pomocy, szybko doprowadził do zreorganizowania i przebudowania szpitali w Rudach i Pilchowicach, ponadto zainicjował powstanie w Rybniku nowoczesnego szpitala dla kobiet, a także opiekował się sierotami w Lyskach. Aby pozyskać fundusze na tę działalność, organizował publiczne zbiórki pieniędzy, pozyskując licznych darczyńców nie tylko wśród znajomych i przyjaciół, ale również wśród majątnej arystokracji z całej Europy, do której pisywał niezliczone listy, apelując o finansowe wsparcie. Niestety, Roger nie doczekał otwarcia rybnickiego szpitala, ponieważ zmarł nagle 7 stycznia 1865 r., towarzysząc księciu Wiktorowi w czasie polowania. Jego pogrzeb zgromadził tłumy i pokazał, jak niezwykłą postacią był ten lekarz z dalekiej Wirtembergii. Opłakiwali go zarówno niemieccy arystokraci, jak i prości ludzie, którym spieszył z pomocą, ilekroć tego potrzebowali. W miejscu jego nagłej śmierci niebawem postawiono krzyż, u stóp którego umieszczono głaz w kształcie serca z pamiątkową inskrypcją.

Działalność medyczna wydawała się wówczas najważniejszym życiowym dokonaniem Rogera. Wszyscy ci, którzy żegnali „królewskiego radcę sanitarnego” na cmentarzu w Rudach Wielkich,

czcili pamięć przede wszystkim lekarza. Z perspektywy przyszłych pokoleń sławę zapewniły mu jednak nie rybnicki szpital (otwarty ostatecznie 8 kwietnia 1869 r.) czy medyczne zaangażowanie, ale wydany zaledwie dwa lata przed śmiercią zbiór *Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku z muzyką zadedykowane „z największym poważaniem” „Jaśnie Oświeconemu Wiktorowi, Książęciu Raciborskiemu, Przyjacielowi Ludu”*. Dzięki temu dziełu Juliusz Roger stał się nieoczekiwanie jednym z pionierów śląskiej folklorystyki muzycznej, ocalając od zapomnienia setki ludowych pieśni i melodii. Aczkolwiek niezupełnie było to dziełem przypadku. Roger był bowiem człowiekiem o niezwykle otwartym umyśle, a ponadto już jako młody człowiek doświadczył różnorodności niemieckojęzycznego świata. Kiedy więc trafił na Śląsk, szybko dostrzegł kulturową specyfikę tej ziemi, zauważył bowiem, że ludzie, których zaczął leczyć, chociaż tak jak on byli poddanymi pruskimi, mówili po polsku. Zdaniem wielu był to tzw. *Wasserpolnisch*. Jednak Roger podjął trud poznania języka swoich pacjentów i nie podzielał tej pejoratywnej opinii, dlatego w przedmowie do swego zbioru pieśni, pisząc o wpływach niemieckich i czeskich (typowych przecież dla ziemi, która leżała na pograniczu), konstatował: „Co do języka pieśni uważny czytelnik przekona się, jak niedorzecznym jest przesąd dosyć rozpowszechniony, mowę polskich Górnoszlązaków ogłaszający zepsutym dialektem języka polskiego. Bo lubo liczne germanizmy wcisnęły się do górnoszląskiej polszczyzny (podobnie jak galicyzmy do innych języków nowożytnych), a w niektórych okolicach, gdzie polszczyzna od dawna styka się z czeszczyzną, wpływ języka czeskiego mocno czuć się daje, z tem wszystkim jednak mowa polskich Górnoszlązaków w ogóle jest tym samym językiem, jakim mówi wiejski lud polski poza krańcami Górnego Śląska”.

Zainteresowanie folklorem pojawiło się w Europie już na początku XVIII wieku. W kręgu kultury niemieckiej początki folklorystyki łączą się z postacią Johanna Herdera, autora wydanego w 1779 r. zbioru *Volkslieder*. Jednak dopiero czasy romantyzmu przyniosły prawdziwą nobilitację ludowości. W deklaracjach romantyków sporo było typowej dla epoki egzaltacji, jednak to wówczas po raz pierwszy zwrócono uwagę, że pieśń ludowa należy do grupy zjawisk kulturowych, charakteryzujących się „długim trwaniem”. Na Śląsku, który już od wieków nie był częścią Rzeczypospolitej, to „długie trwanie” lokalnej tradycji sprawiło, że w wiejskich chatach wciąż śpiewano pieśni po polsku, chociaż niejednokrotnie ich wykonawcy byli dwujęzyczni. Roger tę ulotną,

ludową twórczość postanowił utrwalić i zachować dla potomnych. W wielu sytuacjach postępował jak klasyczny „terenowiec”, chociaż do upowszechnienia tej metody badawczej było jeszcze wówczas daleko. Przede wszystkim nie był zdany na tłumaczy, ponieważ w czasie swego pobytu w Rudach szybko nauczył się języka polskiego. Jego główną informatorką była pochodząca z okolic Lublińca Emma Ohl, która od 1856 r. pracowała u księcia Wiktora Hohenlohe. To właśnie jej Roger zawdzięczał poznanie najliczniejszej grupy pieśni. Drugą część zbioru stanowią utwory pozyskane drogą korespondencyjną od innych zbieraczy, naukowców i amatorów, zafascynowanych śląskim folklorem muzycznym. Książęcy lekarz korespondował m.in. z Józefem Lompa, Robertem Fiedlerem i Pawłem Stalmachem. Ogromne znaczenie miały również kontakt z Augustem Mosbachem oraz przyjaźń z Augustem Heinrichem Hoffmannem von Fallerslebenem. Dzięki temu listownemu pozyskiwaniu tekstów często okazywało się, że jedna pieśń ma kilka wariantów. Roger nie pomijał w swoim zbiorze tego faktu, ale zawsze skrupulatnie odnotowywał wszelkie znane mu warianty konkretnej pieśni, dokonując tym samym niemal bezwiednie krytycznego wydania tekstu. Obejmowało ono również próby folklorystycznej komparatystyki oraz wskazywanie problemów natury lingwistycznej. Jednak wszystkie te zabiegi nie byłyby wystarczające, gdyby Roger pomiął zapis nutowy, umożliwiający rekonstrukcję nie tylko tekstu, ale i melodii. O to, by współcześni i potomni mieli możliwość „usłyszeć” znajdujące się w zbiorze pieśni, zadbał książęcy kapelmistrz Karol Schmidt, część melodii zostało ponadto zapisanych przez samego Rogera.

Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku zawierają 546 pieśni, które zostały podzielone według kryterium treściowo-funkcjonalnego i gatunkowego na następujące działy: *pieśni wojackie, myśliwskie, pasterskie i rolnicze, rzemieślnicze i młynarskie, cygańskie, ballady, miłosne poważne, miłosne żartobliwe, weselne, małżeńskie, pijackie, wiosenne, pożegnalne, majowe, kolędowe, zwierzęce, rozmaitej treści poważne, rozmaite treści żartobliwe*. Roger kierował się przy tym podziałem systematyką przyjętą przez współczesnych mu folklorystów, dodając do niej własne kategorie np. *pieśni małżeńskie* czy *wiosenne*.

W pieśniach tych utrwalona została śląska mentalność i obyczajowość. Pieśni mają różny charakter, część z nich jest niezwykle liryczna, część zaś to prawdziwie rodzajowe obrazki. Współcześnie zbiór stanowi bogate źródło folklorystyczne, dokumentujące XIX-wieczną, śląską rzeczywistość kulturową.

Roger był nie tylko zdolnym etnografem, ale też entomologiem. W czasie swoich wędrówek wśród górnośląskich pól i lasów bacznie obserwował otaczający go „mikrokosmos”, odkrył ok. 400 gatunków chrząszczy. Swoje prace, głównie z dziedziny koleopterologii i myrmekologii, publikował na łamach „Zeitschrift für Entomologie” wydawanego przez Verein für Entomologie we Wrocławiu oraz na łamach „Berliner entomologische Zeitschrift”. Opisał w sumie 2 700 różnych owadów występujących na Śląsku i przygotował ich kolekcję, która zachowała się niemal do ostatnich dni II wojny światowej w zbiorach Deutsches Entomologisches Museum w Berlinie.

Współcześnie działalność Juliusza Rogera jest przedmiotem analiz naukowych, ale też pamięć o nim kultywują lokalne społeczności z okolic Rybnika i Raciborza. Roger jest m.in. patronem Ośrodka Edukacyjnego Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego w Rudach, Chóru Mieszanego w Rudach oraz Szkoły Podstawowej w Sośnicowicach, ma też swoje ulice oraz liczne poświęcone mu strony internetowe.

Bibliografia

Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku z muzyką. Zebrał i wydał J. Roger. Wrocław 1863; *Ruda. Polnische Volkslieder der Oberschlesier*. Gesammelt von J. Roger. Übertragen von H. von Fallersleben. Cassel 1865; *Album polnischer Volkslieder der Oberschlesier*. Metrisch übertragen von A. Weiss. Leipzig 1867; *Album polnischer Volkslieder der Oberschlesier*. Übertragen [aus dem Poln.] von E. Erbrich. Breslau 1869; E. Koschny: *Polnische Volkslieder in Oberschlesien*. Leipzig 1910; F. Jędrzejewski: *Dr. Julius Roger. Ein Freund und Wohltater Oberschlesiens*. Laurahütte 1912; *Zbiór starych górnośląskich pieśni ludowych z nutami według Dr. med. Rogera*. Zestawił i wydał P. Gatzka. Bytom 1920; F. Jędrzejewski: *Oberschlesische Volkslieder nebst Anhang. Julius Roger*. Schweidnitz 1925; E. Boehlich: *Bibliographie der Schlesischen Volkskunde*. Teil 1—2. Breslau 1930; *Pieśni ludowe z Polskiego Śląska*. T. 1. Z rękopisów zebranych przez E. Szramka oraz zbiorów dawniejszych A. Cinciały, J. Rogera wydał i komentarzem zaopatrzył J.S. Bystron. Kraków 1934; *Briefe von Julius Roger an Hoffmann von Fallersleben (1861—1864)*. Mitgeteilt von A. Perlick. Oppeln 1936; P. Świerc: *Śląska pieśń ludowa na tle zbioru Juliusza Rogera*. „Życie Śpiewacze” 1950, nr 5; W. Szewczyk: *Trzyście portretów śląskich*. Kraków 1953; B. Indra: *České a slovenské ohlasy v Rogerově sbírce „Pieśni ludu polskiego w Górnym Szląsku”*. V: *Česko-polský sborník vedeckých prací*. Sv. 2. Usporaďal M. Kudělka. Praha 1955; A. Mura: *Juliusz Roger. Niemiecki lekarz-humanista i wielki przyjaciel Polaków*. „Nowiny” 1957, nr 34; A. Wycisk: *Niemieccy zbieracze górnośląskich pieśni ludowych*. „Polska Sztuka Ludowa” 1959, nr 4; P. Świerc: *Śląska pieśń ludowa ze zbioru Rogerowskiego w twórczości chóralnej*. „Kalendarz Opolski” 1963; P. Świerc: *Juliusz Roger i jego zbiór śląskich*

pieśni ludowych. Opole 1963; P. Świerc: *W kręgu zagadnień drugiego wydania zbioru Juliusza Rogera*. „Poradnik Muzyczny” 1966, nr 10; F. German: *Dr Juliusz Roger — niemiecki zbieracz polskich pieśni ludowych*. „Zeszyty Gliwickie” 1968, nr 6; *Mała encyklopedia muzyki*. Red. S. Śledziński. Warszawa 1968; P. Świerc: *Juliusz Roger*. „Studia Śląskie”. Seria Nowa, 1974, T. 26; J. Roger: *Pieśni ludu polskiego w Górnym Śląsku*. Wydanie fototypiczne. Wstęp P. Świerc. Opole 1976; K. Brożek: *Lekarze Ziemi Rybnicko-Wodzisławskiej w polskim życiu społecznym do 1945 roku*. W: *Kroniki rybnickie*. Cz. 1. Rybnik 1983; M. Fazań: *Roger Juliusz*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 30, z. 4. Red. W. Konopczyński [i in.]. Kraków 1988; P. Świerc: *Juliusz Roger 1819—1865*. Katowice 1990; J. Roger: *Pieśni ludu polskiego w Górnym Śląsku*. Wydanie fototypiczne. Wstęp P. Świerc. Opole 1991; K. Turek: *Kolędy górnośląskie. Wybór źródeł i opracowanie*. Katowice 1995; J.R. Bobrowska: *Rodzaje skal w melodiach śląskich pieśni ludowych ze zbioru Juliusza Rogera*. W: *Tradycje śląskiej kultury muzycznej*. W: „Zeszyty Naukowe Akademii Muzycznej we Wrocławiu”. Nr 69. Wrocław 1996; M. Szoltysek: *Rybnik nasze gniazdo*. Rybnik 1997; G. Wawoczny: *Rudy magiczne miejsce*. Racibórz 1999; L. Musiolok: *Rybniczenie*. *Słownik biograficzny*. Rybnik 2000; K. Turek: *Sylwetki zbieraczy i badaczy muzycznego folkloru Śląska*. Katowice 2001; J. Pośpiech: *Próba oceny dorobku folklorystyki niemieckiej na Śląsku (do 1939 r.)*. W: *Z dziejów i dorobku folklorystyki śląskiej (do 1939 roku)*. Red. J. Pośpiech, T. Smolińska. Opole 2002; G. Szewczyk: *Niemiecką percepcją pieśni górnośląskich Juliusza Rogera*. W: *Z dziejów i dorobku folklorystyki śląskiej (do 1939 roku)*. Red. J. Pośpiech, T. Smolińska. Opole 2002; J. Kolarczyk: *Śladami przeszłości Ziemi Rybnickiej*. Racibórz 2004; I. Kaczmarzyk: *Juliusz Roger (1819—1865). Niemiecki entuzjasta śląskiego folkloru muzycznego*. „Perspektywy Kultury” 2011, nr 3.

Izabela Kaczmarzyk

RYBISCH SEYFRIED, Ribisch Seyfried (1530—1584), śląski humanista, urzędnik administracji habsburskiej, zbieracz zabytków sztuki funeralnej. Urodził się 13 września we Wrocławiu. Jego ojcem był Heinrich, wrocławski patrycjusz i humanista, urzędnik cesarski i mecenas sztuki. W 1542 r. rodzina Rybischów przeniosła się do Görlitz z powodu panującej w stolicy Śląska zarazy. Jednakże młody Seyfried pozostał w mieście, gdyż został oddany na wychowanie miejskiemu lekarzowi Johannesowi Trogerowi, który zapoznawał go z literaturą łacińską i grecką. W trzy lata później, już po śmierci ojca, za namową swojego pierwszego wychowawcy udał się do strasburskiej szkoły Johanna Sturma, gdzie studiował dwa i pół roku. Po krótkim pobycie we Wrocławiu w 1548 r. udał się w swoją pierwszą podróż naukową, w czasie której przebywał m.in. w Orleanie, Paryżu i Poitiers. W 1552 r.

wyruszył na Śląsk, na szlaku jego wędrówki znalazła się Szwajcaria, gdzie miał okazję słuchać nauk głoszonych przez Kalwina. Wiosną kolejnego roku wyruszył do Włoch, gdzie studiował prawo na uniwersytetach w Padwie i Bolonii. W czasie zwiedzania kolejnych włoskich miast zbierał rysunki pomników nagrobnych wraz z inskrypcjami słynnych mężów, które stały się podstawą wydanych w 1574 r. przez Tobiasza Fendta *Monumenta Sepulcrorum cum Epigraphis Ingenio et Doctrina Excellentium Virorum*.

Po powrocie na Śląsk w 1555 r. wstąpił do administracji habsburskiej i przez wiele lat pracował jako wysoki urzędnik cesarski na Węgrzech. Od roku 1573 przebywał na Śląsku, gdzie zajmował stanowisko w kamerze cesarskiej. Pomimo licznych obowiązków z wielkim zapałem oddawał się pracy zbieracza pamiątek historycznych, o czym dowiadujemy się m.in. z *Przedmowy do czytelnika* poprzedzającej *Gentis Silesiae Annales* Joachima Cu-reusa. Rybisch od młodości interesował się słynnymi ludźmi, dlatego też z zapałem zbierał inskrypcje i rysunki pomników, jednakże tylko ich część wydana przez Tobiasza Fendta zachowała się do naszych czasów. Zmarł wskutek długotrwałej choroby 17 sierpnia 1584 r. we Wrocławiu.

Dzieło *Monumenta Sepulcrorum cum Epigraphis Ingenio et Doctrina Excellentium Virorum* wydane po raz pierwszy w oficynie Kryspina Scharffenberga we Wrocławiu w 1574 r. doczekało się kolejnych czterech wydań, co świadczy o jego wielkiej popularności. Kolejne wydania ukazywały się: we Wrocławiu w 1584 r. bez zmian; we Frankfurcie nad Menem w 1585 r. ze zmienionym tytułem i stoną tytułową jako *Monumenta clarorum virorum [...]*; we Frankfurcie nad Menem w 1589 r. bez zmian; w Amsterdamie w 1638 r. jako *Monumenta illustrium virorum et elogia [...]*.

Bibliografia

R. Förster: *Heinrich und Seyfried Ribisch*. „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Altertum Schlesiens” 1907, Bd. 41, s. 188—240; Idem: *Heinrich und Seyfried Ribisch und die Kunst in Schlesien*. „Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift” [Breslau] 1907, Bd. 4, s. 107—112; C. G ü n d e l: *Ein Jahrhundert großer Breslauer Gelehrter, Sammler und Förderer der Kunst: Thomas Rehdiger*. Breslau 1930, s. 17—18; S. Michalski: *Seyfrieda Rybischa i Tobiasza Fendta „Monumenta Sepulcrorum cum Epigraphis”*. W: *O ikonografii świeckiej doby humanizmu: tematy, symbole, problemy*. Red. E. Karwowska. Warszawa 1977, s. 78—81.

Marta Kasprowska-Jarczyk

SCHNEIDER WŁADYSŁAW EDWARD (1833—1919), misjonarz franciszkański, publicysta. Urodził się 3 lutego 1833 r. w Mechnicy (k. Głogówka) jako syn Franciszka, rządcy folwarcznego w majątku hr. Józefa von Harracha i Franciszki z Paczaków. Wykształcenie zdobywał najpierw w szkole elementarnej w Otmuchowie, później w gimnazjum w Nysie, a po uzyskaniu matury, jesienią 1851 r., rozpoczął studia na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Świecenia kapłańskie przyjął 31 stycznia 1857 r. W latach 1857—1859 r. był wikarym w Koźlu, gdzie współpracował przy renowacji zaniedbanego wnętrza średnowiecznego kościoła parafialnego. Od 1859 r. pracował w Piekarach Śląskich u boku ks. Jana Alojzego Ficka. Częste odwiedziny w klasztorze franciszkanów na Górze św. Anny odnowiły w nim (zainspirowany w 1852 r., podczas wakacji spędzanych w klasztorze alkantaryków w Łambinowicach) zamiar wstąpienia do zakonu. Ponieważ brakowało tam duszpasterza ze znajomością języka polskiego — posłużył się tym argumentem, by uzyskać zgodę ks. bpa H. Förstera. Czas oczekiwania na pozwolenie wstąpienia do klasztoru franciszkanów Schneider wykorzystał na realizację marzenia o wielkiej podróży. W 1860 r. wyjechał najpierw do Asyżu przez Miariazell, Loreto, Wenecję i Padwę, następnie udał się do Rzymu, gdzie otrzymał od generała zakonu franciszkanów listy polecające do klasztorów znajdujących się na terenie Kustodii Ziemi Świętej. Jego dalsza podróż wiodła przez Malte, Aleksandrię, Kair do Jaffy i Jerozolimy. Po powrocie na Śląsk, 13 września 1860 r. (wspólnie z ks. J. Kleinwächterem) — przyjmując imię zakonne Władysław — został przyjęty do wspólnoty franciszkańskiej na Górze św. Anny, gdzie po roku złożył śluby czasowe, a w 1865 r. — śluby wieczyste. Pierwszym powierzonym mu w zakonie zadaniem było objęcie w 1862 r. wykładów lektoratu i prawa kanonicznego w westfalskim seminarium franciszkańskim

w Wiedenbrück. Następnie (w styczniu 1863 r.) powierzono mu prowadzenie lektoratu również w Warendorfie. Kiedy w 1864 r. na Górze św. Anny planowano uroczystości 100-lecia nabożeństw kalwaryjskich — zaangażowano Schneidera do pracy w annogórskim duszpasterstwie dwujęzycznym (polskim i niemieckim). Realizował tam różnorakie inicjatywy poligraficzne i wydawnicze. W tymże roku na łamach „Schlesisches Kirchenblatt” (1864) opublikował artykuł zawierający historię tamtejszego klasztoru i kalwarii. Z jego polskiej skróconej wersji powstał później wstęp do *Książki kalwaryjskiej*. Podczas pamiętnego jubileuszu współpracował też przy reprodukcji obrazków, dewocyjnych pamiątek, a później asystował przy budowie kalwaryjskiej kaplicy III Upadku. Jednocześnie, rozwijając zainteresowania misyjne, od 1863 r. utrzymywał korespondencyjny kontakt z Towarzystwem Bożego Grobu w Kolonii i założył na Śląsku podobne stowarzyszenie (działające przez 14 lat). Fundusze uzyskane ze składek członkowskich i dobrowolnych ofiar pieniężnych wysyłał do Kolonii z przeznaczeniem na rozwój Kustodii Ziemi Świętej, natomiast z Jerozolimy sprowadzał dla wiernych (wspierających działalność misyjną) skromne dewocjonaia. Dzięki jego staraniom w 1866 r. osiedliły się na Śląsku przybyłe z Wielkopolski siostry służebniczki Maryi, którym pomógł założyć dom filialny w Porębie Wielkiej, a będąc pod wpływem założyciela tego zgromadzenia, Edmunda Bojanowskiego — przetłumaczył na język niemiecki pierwszą jego biografię autorstwa ks. Antoniego Brzezińskiego *Gedenkblätter an den sel. verstorbenen Herrn Edmund Bojanowski* (wydaną na Górze św. Anny w 1911 r.). Wpisując się w edukacyjno-oświatowe ideały Bojanowskiego — rozprowadzał wśród śląskich nauczycieli polską literaturę dewocyjną, opowiadania i dydaktyczne powiastki dla dzieci, inicjował zakładanie małych bibliotek szkolnych. Z czasem został uznanym i cenionym kaznodzieją śląskim. Często uczestniczył w misjach ludowych, a także organizował na Górze św. Anny rekolekcje dla nauczycieli. W latach 1868—1879 wydawał i kolportował czasopismo zatytułowane „Towarzystwo Bożego Grobu”. Wychodziło nieregularnie i liczyło około 20 stron objętości. Drukowano je najpierw w drukarni Teodora Heneczka w Piekarach Śląskich, w latach 1873—1874 w drukarni Teodora Zalewskiego w Piekarach Śląskich, a w latach 1874—1879 w Gliwicach. Na łamach trzydziestu jeden jego numerów można znaleźć artykuły tłumaczone z języka niemieckiego, a później (za przykładem „Zwiastuna Górnośląskiego”) — także w języku polskim — teksty informujące czytelników o duszpasterskiej działal-

ności franciszkanów w Ziemi Świętej oraz o misyjnej pracy sióstr boromeuszek z Cieszyna. Redaktorami pisma byli księża: Teodor Kremski (1868—1872), Paweł Gierich (1873—1875) oraz Szymon Korpak (1875—1879). W „Towarzystwie Bożego Grobu” publikowano również wspomnienia z podróży do Ziemi Świętej (spisane przez ks. Franciszka Marcinka z Bienkowic), a w latach 1875—1876 korespondencję nadsyłaną przez Schneidera z Jerozolimy. Pismo ukazywało się przede wszystkim w celu rozprzeczowania idei pielgrzymowania do ojczyzny Chrystusa oraz uzyskania od czytelników środków finansowych, przeznaczonych na misje franciszkańskie w Kustodii Ziemi Świętej. W 1875 r. władze zakonne zezwoliły Schneiderowi na wyjazd do Ziemi Świętej, powierzając mu zadanie zorganizowania ośrodka duszpasterskiego dla pielgrzymów niemieckich. W 1876 r. założył pierwszą taką placówkę w Emaus. Publikowane na łamach „Towarzystwa Bożego Grobu” relacje z podróży, pisane płynną polszczyzną, zadziwiają retorycznie wystylizowaną, uporządkowaną składnią i bogatą formą stylistyczną, wprowadzając czytelnika w krainę egzotyki, przygody podróżniczej oraz w wymiar przeżyć religijnych, związanych z pielgrzymowaniem do miejsc świętych. Skomplikowana sytuacja, towarzysząca ówczesnej pracy misjonarza w regionie bliskowschodnim, związana była z antagonizmami narodowościowymi i światopoglądowymi w Palestynie, które dawały się odczuć także w samym zakonie. Potęgowała je nieufność wobec Schneidera jako Ślązaka — obywatela Prus o dynamicznej osobowości, energicznie gromadzącego wokół siebie przybyszów ze Śląska i usiłującego (w dobrej wierze) realizować ambitne i przedsiębiorcze plany. Mimo że Zarząd Kustodii zgodził się wydzierżawić ziemię w Emaus kolonistom z Prus — wkrótce rozpoczął się między osiedleńcami a zakonnikami długotrwały konflikt o ujęcie wodne, znajdujące się na wynajmowanym terenie. Schneider próbował ów spór załagodzić. Jego wysiłki w tej mierze zapoczątkowały jednak nieprzyjemny dla niego okres pomówień i niechęci ze strony współbraci w Ziemi Świętej. W 1877 r. rozpoczął budowę pierwszego niemieckiego katolickiego hospicjum św. Jana w Jerozolimie (ostatecznie zostało otwarte w 1877 r. i prowadzone było przez zgromadzenie lazarystów). W celu zebrania funduszy na zaplanowane inwestycje — wyjechał do Nadrenii i Westfalii, gdzie kwestował na rzecz hospicjum, prezentując prelekcje o tematyce misyjnej. Opublikował też referat wygłoszony podczas wizyty w siedzibie Towarzystwa Bożego Grobu w Kolonii, w którym omówił instytucjonalną strukturę Kustodii franciszkań-

skiej oraz charakter działalności franciszkanów w Ziemi Świętej Przekonywał, że rozwój prowadzonych przez zakonników instytucji zależy od zebranych przez nich ofiar pieniężnych. Wspominał również o antagonizmach narodowościowych w Ziemi Świętej, zachęcając do zakładania w Palestynie niemieckich osiedli i kolonii duszpasterskich. Idee Schneidera spotkały się z pozytywnym odzewem katolików niemieckich, którzy wsparli go materialnie, a skuteczny efekt jego agitacji zaowocował po latach, w 1908 r., kiedy doszło do skutku założenie niemieckiego osiedla o nazwie Magdala, położonego nad jeziorem Genezaret. W 1879 r. o. Władysław powrócił do Jerozolimy. Przed wyjazdem do Ziemi Świętej utworzył komitet fundacyjny w Akwizgranie (tzw. Komitet Palestyński), którego celem było zabezpieczenie funkcjonowania hospicjum dla niemieckich pielgrzymów w Ziemi Świętej. Propagowanie przez Schneidera pruskiej kolonizacji i tworzenie niemieckich ośrodków duszpasterskich w Ziemi Świętej było prawdopodobną przyczyną, dla której w 1879 r. generał zakonu franciszkanów polecił mu zastępstwo w niemieckiej parafii w Aleksandrii. 1 maja 1883 r. Schneider otworzył tam szkołę katolicką, w której pracowały m.in. siostry boromeuszki (wypędzone w okresie Kulturkampf z Trzebnicy i przeniesione do Cieszyna). Dzięki pomocy Schneidera, w 1887 r. udało się zakonnicom kupić własny dom z ogrodem w Jerozolimie i w Jaffie, gdzie za zgodą ks. biskupa Roberta Herzoga powstały domy filialne boromeuszek. Podjęło w nich pracę aż 40 sióstr. Dzięki Schneiderowi w 1894 r. została też zatwierdzona Wschodnia Prowincja zakonna niemieckiej Kongregacji s. Boromeuszek z nowicjatem w Aleksandrii (pierwszą przełożoną Prowincji została matka Katarzyna Schneider — jego rodzona siostra). W 1887 r. przełożeni zakonnicy przenieśli go z powrotem na Górę św. Anny i do klasztorów w Westfalii, gdzie utrzymywał stały kontakt korespondencyjny z misjonarkami, interesując się szczególnie losami instytucji charytatywnych, które powstawały w Ziemi Świętej z jego inicjatywy (25 listopada 1907 r., podczas kolejnej podróży na Bliski Wschód — odwiedził ponownie szkołę Boromeuszek w Aleksandrii). W latach 1890—1892 pełnił funkcję penitencjarza katedralnego przy kościele św. Idziego we Wrocławiu. W maju 1893 r. został opiekunem duchowym katolickiej kolonii robotniczej w Dworzysku (Hohenhof) koło Nysy, gdzie franciszkanie prowadzili placówkę duszpasterską, i pracował tam do roku 1903 r. Od 1887 r. Schneider regularnie przyjeżdżał do Piekar z własną wizją architektoniczną kalwarii. Wniósł do planu jej rozbudowy liczne po-

prawki, m.in. zaprojektował układ alejek i drózek kalwaryjskich, uwzględniając nawet „zieloną architekturę” (zapropoNOWał projekt obsadzenia kalwarii różnymi gatunkami drzew i krzewów). Na terenie o powierzchni 39 morgów postanowił wznieść 20 kaplic wielkiej drogi krzyżowej i 15 kaplic różańcowych, wkomponowanych w mur otaczający kalwarię. W 1898 r. Schneider został odznaczony przez cesarza Wilhelma II, który podczas podróży do Palestyny podziwiał efekty jego pracy. Otrzymał wówczas (z rąk starosty okręgu niemodlińskiego) Order Czerwonego Orła IV klasy. Po przekroczeniu 70. roku życia, gdy wymagał już nieco spokojniejszego trybu życia — w 1903 r. zamieszkał w klasztorze na Górze św. Anny. Zajmował się tam pracą duszpasterską, przyjmując różnego rodzaju zastępstwa w parafiach. W styczniu 1907 r. obchodził tam złoty jubileusz kapłański. W tym też roku odbył swoją czwartą i zarazem ostatnią podróż do Palestyny. Odwiedził w tym czasie również Aleksandrię, Egipt, Hajfę, Nazaret, Tyberiade, Tabgę i Kafarnaum. Przywiózł stamtąd wiele cennych pamiątek: kamieni, roślin, muszli, owadów, starych monet i drobnych przedmiotów codziennego użytku. Umieścił je w urządzonym przez siebie małym przyklasztornym muzeum biblijnym. W 1916 r. zbiory te zostały przeniesione do klasztoru w Nysie, lecz niestety podczas II wojny światowej uległy zniszczeniu. 14 listopada 1910 r. na Górze św. Anny celebrował złoty jubileusz wstąpienia do zakonu franciszkańskiego. Mimo sędziwego wieku — wciąż angażował się w różnego rodzaju prace duszpasterskie i działalność wydawniczą. W 1911 r. opublikował kolejną broszurę w formie opowieści autobiograficznej (*Najstarszy śląski pionier w Ziemi Św.*). Przyjaźnił się z o. Wilhelmem Rogoszem, przełożonym i budowniczym nowej placówki franciszkanów w Panewnikach, dlatego na słupach drewnianych obrazów stacyjnych w Panewnikach znalazły się cząsteczki ziemi zebrane przez Schneidera w jerozolimskich miejscach świętych. Zmarł 2 października 1919 r. na Górze św. Anny. Niepublikowane wcześniej teksty Schneidera ukazały się drukiem w 2004 r. Tom zatytułowany „*Młodosierne jest serce Jezusa*”. *Pisma o. Władysława Edwarda Schneidera* (zebrał i oprac. A.K.Dudek OFM, Wrocław 2004) zawiera siedem listów będących relacją z Ziemi Świętej z lat 1875—1876, dwa kazania maryjne oraz sześć kazań misyjnych.

Bibliografia

Archiwum Główne Zakonu Prowincji św. Jadwigi we Wrocławiu [tu: Akta klasztoru na Górze św. Anny, sygn. 301; Kronika Prowincji św. Jadwigi, T. 1; Kronika klasztoru św. Idziego we Wrocławiu]; Archiwum Parafialne w Rozkocho-
wie; Archivum S. Salvatore w Jerozolimie; Archiwum klasztorne O.O. Francisz-
kanów na Górze św. Anny; Archiwa klasztorne S.S. Boromeuszek w Trzebnicy
i Jerozolimie; L. Schneider: *Urkundliche Nachrichten über St. Annaberg in
Oberschlesien*. „Schlesisches Kirchenbaltt” 1863, nr 35, 38, 39; „Das heilige
Land. Organ des Vereines vom h. Grabe” 1876, nr 6; 1880, nr 2; 1882, nr 3;
1884, nr 2; 1918, nr 4; 1920, nr 1; 1924, nr 4; *Książka kalwaryjska*. Oprac.
W. Schneider, A. Kleinwächter. Piekary 1871; L. Schneider: *Das heilige
Land und sein feine katholischen Bewohner und furchlicher und socialer
Beziehung*. Münster 1879; *Ein alter Schlesischer Pionier im Heiligen Lande*.
Bearb. W. Schneider. Mikołów 1911; A. Nowack: *P. Ladislav Schneider
ein berühmter ober-schlesischer Franziskaner*. „Oberschlesisches Jahrbuch für
Heimatgeschichte und Volkskunde” [Breslau] 1919; A. Nowack: *Lebensbilder
der Schlesischer Priester*. Breslau 1928; A. Nowack: *Ojciec Władysław
Schneider, sławny Franciszkanin śląski*. „Górnośląski Rocznik Historii Ojczy-
stey i Folkloru”, T. 2, Nysa [b.r.w.]; J.S. Bystron: *Polacy w Ziemi Świętej, Syrii
i Egipcie 1147—1914*. Kraków 1930; J. Pietsch OFM: *Ladislav Schneider
OFM. Ein schlesischer Missionar im Heiligen Lande*. Mikołów 1933; W. Ogro-
dzinski: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice 1965; F.P. Klosa OFM:
O. Władysław Schneider (1833—1919), szkic biograficzny. „Studia Franciszkań-
skie”. T. 2. Poznań 1987; *Polski słownik biograficzny*. T. 35. Warszawa 1995;
Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w. Red.
M. Patera. Katowice 1996; *Dziedzictwo Góry św. Anny*. Red. W. Musialik.
Opole 1997; A.J. Szejnke: *Polscy bracia mniejsi w służbie Ziemi Św.
1842—1995*. Poznań 1999; A.K. Dudek: *O. Władysław Edward Schneider
(1833—1919), śląski misjonarz w Ziemi Świętej*. Wrocław 2002; „*Młot* jest
serce Jezusa”. *Pisma o. Władysława Schneidera*. Zebrał i oprac. A.K. Dudek
OFM. Wrocław 2004.

Antoni Kazimierz Dudek OFM

SKRZYPOSEK CHRISTIAN (BERTHOLD WILHELM) (1943—
1999), ur. 14 września w Chorzowie, zm. 8 maja w Berlinie. Uro-
dził się w rodzinie śląskiej: matka — Niemka, ojciec — Polak.
Ojciec przed wojną był studentem ekonomii w Krakowie; jako
Ślązak mógł kontynuować studia po wkroczeniu wojsk niemiec-
kich. Zaraz po studiach zdobył posadę dyrektora banku. Na kilka
miesięcy przed narodzinami syna, jako członek konspiracji, został
aresztowany; przeżył obozy koncentracyjne w Auschwitz i Mat-
thausen-Gusen. Typowe dla Śląska nieprzywiązywanie wagi do
uproszczonych deklaracji przynależności narodowej widoczne jest

w fakcie, że matka Skrzyposzka długo uważała swojego męża za Niemca; jej zawdzięcza Skrzyposzek imiona Christian Berthold Wilhelm. Ojciec po powrocie z obozu koncentracyjnego w 1945 r. zaczął uczyć żonę polskiego („Jesteśmy Polką” — jak oznajmił); Skrzyposzek wspomina, że matka nigdy nie mówiła płynnie po polsku. Chciał zostać pianistą (po ojcu) i pisarzem; po ukończeniu Liceum Ogólnokształcącego im. Stanisława Staszica w Tarnowskich Górach rozpoczął studia polonistyczne na UW, które ukończył w 1967 r. Publikuje od 1964 roku m.in. w czasopiśmie „Współczesność”, „Orientacje” i „Dialog”. Często łączony z pokoleniem „Współczesności”; w tym okresie postrzegany jako dandys, prowokator, dusza warszawskiej cyganerii artystycznej schyłku lat sześćdziesiątych, krytyk, prozaik i dramatopisarz. Przed emigracją Skrzyposzek zdołał opublikować szereg esejów i recenzji (ok. 50 tekstów); w warszawskiej „Kulturze” ukazały się fragmenty pierwszej powieści zatytułowanej *Kabotyń*, w 1969 r. „Dialogu” opublikował utwór sceniczny *Pat*, stanowiący reinterpretację wątków *Hamleta*. Skrzyposzek nie zmienił na żądanie cenzora zakończenia debiutanckiej książki (miało być zbyt pesymistyczne) — nakład Wydawnictwo „Czytelnik” skierowało na przemiał (lub rozrzucono skład); dramat nigdy nie pojawił się na scenie. Zdecydował się na wyjazd z Polski wkrótce po wydarzeniach Marca’68, które traktował jako przebudzające doznanie prawdy zakłamania i zafałszowania polskiej rzeczywistości; podążając za swoją przyszłą żoną Anną Gottlieb przyjął, mimo początkowej niechęci, obywatelstwo niemieckie (azyl nie przysługiwał mu ze względu na pochodzenie); w kraju cenzura objęła nazwisko Skrzyposzka. Po pobycie w Austrii, Szwecji i RFN, przybył do Berlina Zachodniego w 1971 r. — już po poznaniu swej przyszłej drugiej żony: Petry, córki enerdowskiego generała, którą — jak mawiał Paweł Zawadzki, warszawski przyjaciel Skrzyposzka — zdołał „wykraść i przemycić do zachodniego Berlina”. W 1975 r. miał pierwszy wylew; zdiagnozowano u niego hydrocefalię (wodogłowie); pojawiły się zaniki świadomości, utrudnione poruszanie. Zaangażowanie w życie środowiska artystycznego oraz typowe dla lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych poszukiwanie inspiracji w narkotykach, pogarszający się stan zdrowia, dwa małżeństwa — wszystko to sprawiło, że pracy nad głównym swym dziełem — *Wolną Trybuną* — Skrzyposzek poświęcił łącznie 12–14 lat, pisząc ją w Austrii, Szwecji i Niemczech (rozpoczął jeszcze przed 1969 r.). Połowę tego czasu wypełniły mu poszukiwania formalne — tekst znany w dzisiejszej postaci to wynik na-

stępnych 6 lat (aczkolwiek maszynopis otrzymał do recenzji Leszek Szaruga już w 1978). *Wolna Trybuna* ukazała się w języku niemieckim w 1983 r., rok później w języku holenderskim; w języku polskim, w niewielkiej ilości egzemplarzy, wydana została w Berlinie w 1985 r. w wydawnictwie Pogląd. Skrzyposzek wielokrotnie podejmował próby doprowadzenia do publikacji *Wolnej Trybuny* w wydawnictwach emigracyjnych, a po 1989 r. także krajowych — jednak bez skutku. W kraju ukazała się dopiero w 1999 r. — pośmiertnie. W 1996 r. ukazała się w Polsce powieść *Mojra* — po latach nieobecności Skrzyposzka stanowiąca powtórny krajowy debiut pisarza. Przerwa w twórczości związana była z postępami hydrocefalii (m.in. operacje czaszki — 14 trepanacji, paraliż) — Skrzyposzek zdołał dzięki długotrwałym ćwiczeniom ponownie nauczyć się poruszać i mówić. W 1999 r. „Dialog” opublikował dramat o ostatecznym tytule *Jak łaża przy łazie*. Skrzyposzek walczący z chorobą planował wydanie jeszcze kilku dzieł — jednak śmierć w wyniku zaburzeń możliwości poruszania się i wypadnięcia z okna (część źródeł określa to jako samobójstwo) przerwała realizację tych zamierzeń. Obecność Skrzyposzka w życiu kulturalnym po 1989 r. sprowadzała się do epizodycznych udziałów w produkcjach telewizyjnych: m.in. w roku 1993 w filmie dokumentalnym Andrzeja Titkova *I naprawdę nie wiedzieliśmy...* ukazującym wydarzenia Marca 1968 r. w Polsce na tle kontestacyjnych ruchów tych lat w Europie i na świecie. Pośród wypowiedzi uczestników tych wydarzeń, m.in. Adama Michnika, Wiktora Woroszylskiego, Janusza Szpotańskiego i innych, pojawia się również Christian Skrzyposzek. A. Titkow powrócił do postaci Skrzyposzka w 1996 r. w filmie biograficznym zatytułowanym *...według Christiana Skrzyposzka*. Wydarzeniem potencjalnie mogącym wpisać Skrzyposzka w świadomość odbiorców była wyprodukowana przez TVP w 2002 r. *Święta wiedźma* (adaptacja powieści *Mojra*) w reżyserii Henryka Baranowskiego. Zainteresowanie twórczością Skrzyposzka jest jednak małe w zestawieniu z pozycją w literaturze polskiej, którą zawdzięcza *Wolnej Trybunie*.

Powstała w roku 1977 w języku niemieckim powieść *Die Annonce* (*Ogłoszenia*) została opublikowana w roku 2005 przez wdowę — Petrę Skrzyposzek (15 lipca 1950—26 lutego 2008). Powieść w konwencji pamiętnika opisuje kotkę ze Wschodniego Berlina: Svetlanę, która, chociaż prowadzi uprzywilejowane życie, decyduje się uciec z NRD, skuszona telewizyjną reklamą znanej kocię karmy. Dwa światy — wschodni i zachodni oglądane są

przez berliński mur pełniący w powieści główną rolę i wprowadzający różne punkty widzenia.

Za „najważniejszą powieść dziewiątej dekady” uważa *Wolną Trybunę* (Berlin 1983, Warszawa 1999) Dariusz Pawelec. Utwór wypełniają wpisy do księgi (pomyślanej jako eksperyment socjologiczny) z okazji 50-lecia PRL (czas akcji: 1994). W 128 pokojach Staromiejskiego Domu Kultury w Warszawie znajduje się 128 maszyn do pisania czekających na obywateli, których wpisy są tytułową „wolną trybuną” — propagandowo prezentowaną jako spełnienie możliwości nieskrępowanej wypowiedzi. Ciąg donosów, zeznań, okazjonalnych lub dziennikowych wpisów staje się w powieści żywiołową językową materią, umożliwiającą wniknięcie we wnętrze Polaków, ich zdegradowaną moralność; obnaża stopień samozakłamania osiągniętego w latach siedemdziesiątych i na początku osiemdziesiątych. Powieść nie została przez wydawców doceniona m.in. ze względu na brutalną diagnozę (w Polsce dominuje zdrada, kolaboracja i degradacja: także języka — powieść kończą fragmenty w języku rosyjskim; to „imaginacyjna Polska stoczona przez komunistycznego raka” — jak pisał Jerzy Jarzębski) — a także ze względu na krytykę Solidarności i postaci Wałęsy (tu jest „naszym Lechem” — współdziałającym z władzą komunistyczną). Podobna była też motywacja możliwości druku w paryskiej „Kulturze” przedstawiona przez Gustawa Herlinga-Grudzińskiego — odmowa z powodu obsceniczności oraz ataków na Solidarność oraz Kościół. *Wolna Trybuna* to także diagnoza „społeczeństwa bezbronnego wobec ideologii” (J. Jarzębski) — co sprawia, że lektura uwalnia się od kontekstu historycznego.

Kolejna chronologicznie *Mojra* (1996), powieść „o kradzieży duszy ludzkiej” (określenie S.) — posiada złożoną budowę rodzajową i gatunkową: część pierwsza to proza. Narracja skupia się wokół trzech osób: Rolanda, kobiety-uzdrowicielki, zwanej Świętą, oraz jej córki — Paulinki wraz z kotem Mruczkiem. Nieuleczalnie chory Roland, poprzez zdobycie przychylności Paulinki, rozkochuje w sobie kobietę, aby skłonić ją do poświęcenia całej energii na jego uzdrowienie. Cel zostaje osiągnięty — Roland powraca do Berlina, gdzie jednak szybko dopada go choroba i śmierć. Druga część powieści ma charakter modlitewno-hymniczny; w poetyckich fragmentach pośrednio domyślać możemy się wydarzeń — Święta jest sprawczynią śmierci Rolanda. Część trzecia rodzajowo przynależy do dramatu. Tekst główny i didaskalia zawierają sugerowaną kulminację powieści: Paulinka zapada na chorobę psychiczną, która ma być leczona elektrowstrząsami; matka, przy

wspierciu brata Rolanda — lekarza z Berlina (realizującego przekazaną pośmiertnie wolę zmarłego) powstrzymuje zabieg, doprowadza do podjęcia próby leczenia głęboką hipnozą — uczestniczymy w pokazowym zabiegu kończącym udaną terapię. Wielowarstwowa fabuła oparta na ingerencji ducha wysyłającego brata w celu uratowania dziecka (odkupienia swoich win) ma swój finał *post mortem*. Tekst stanowi zatem postmodernistyczną grę z modernizmem — wymagającą od czytelnika orientacji we współbrzmieniach persyflażu, pastiszu, rozległych stylizacji i realistycznych zbieżności biograficznych.

Bibliografia

Ch. Skrzyposzek: *Pat.* „Dialog” 1969, nr 1; Ch. Skrzyposzek: *Wolna Trybuna*. Berlin 1985; Ch. Skrzyposzek: *Mojra*. Warszawa 1996; Ch. Skrzyposzek: *Jak tza przy łzie: tragikomedia w trzech aktach i iluś-tam odstónach*. „Dialog” 1999, nr 3, s. 5—31; Ch. Skrzyposzek: *Wolna Trybuna*. Warszawa 1999; Ch. Skrzyposzek: *Die Annonce*. Berlin 2005.

B. Świderski: *Wolna Trybuna albo Rzeczywistość „spisana”*. „Archiipelag” 1985, nr 11; EAK: *W roku 1994*. „Kultura Niezależna” 1988, nr 38, s. 48—53; D. Pawelec: *Debiuty i powroty. Czytanie w czas przełomu*. Katowice 1998, s. 164—169; J. Jarzębski: *Igraszki i dramat Rozumu*. „NaGłos” 1996, nr 25, s. 200—205; K. Uniłowski: *Rozum się mści*. „FA-art” 1996, nr 4, s. 68—70; D. Nowacki: *Przykro mi...* „Twórczość” 1997, nr 3, s. 111—113; B. Świderski: *Język polski jest chory*. „Gazeta Wyborcza” 1999, nr 285, s. 7; J. Jastrzębski: *„Taśmy prawdy”*. „Tygodnik Powszechny” 2000, nr 11, s. 12.

Ireneusz Szpara

STALMACH PAWEŁ (1824—1891), działacz narodowy na Śląsku Cieszyńskim, redaktor, wydawca, publicysta, literat. Urodził się 13 sierpnia w Bażanowicach koło Cieszyna jako najstarszy syn Jana — oficjalisty w dworku arcyksiążęcy i Zuzanny z Cichych. W wieku 30 lat ożenił się z 28-letnią wdową, Anną Skribową, z którą miał ośmioro dzieci. Wszystkie zmarły jeszcze za życia ojca.

Pierwszych lekcji Stalmachowi udzielał ojciec, a jako podręcznik do nauki czytania służył wpierrw czeski elementarz, później natomiast *Nowy Testament* w języku polskim. Z Bażanowic rodzina przeniosła się na krótko do podcieszzyńskiego Pogwizdowa,

później zaś, by umożliwić Pawłowi zdobycie wykształcenia, osiadła w Cieszynie, gdzie ojciec przyjął posadę pośła miejskiego, a matka zarabiała praniem bielizny. Młody Stalmach wstąpił do ewangelickiej szkoły ludowej, a następnie do cieszyńskiego gimnazjum. Poziom tej szkoły był stosunkowo wysoki, decyzją rządową ograniczono w niej jednak naukę języka polskiego do dwóch godzin tygodniowo. W odpowiedzi na te działania Stalmach założył wraz z kolegami samokształceniową organizację pod nazwą Złączenie Polskie, której celem było gromadzenie polskich książek i przyswajanie gramatyki języka polskiego. Oprócz tego udzielał korepetycji i dorywczo pracował zarobkowo. Po ukończeniu gimnazjum udał się w roku 1843 do Preszburga (dziś Bratysława), by w tamtejszym ewangelickim liceum uczestniczyć w dwuletnim kursie przygotowującym do uniwersyteckich studiów teologicznych. Zetknął się tam z Ludowitem Štúrem, wykładowcą literatury słowiańskiej, który wywarł na niego ogromny wpływ. Za działalność polityczną oraz głoszenie hasła odrębności narodowej i językowej Słowaków Štúr został usunięty ze szkoły, Stalmach nadal utrzymywał z nim jednak kontakty, dostrzegając coraz większe podobieństwo między położeniem społecznym Słowaków a sytuacją etnicznie polskich Ślązaków z okolic Cieszyna. Wielkie wrażenie zrobiło na nim ponadto przekonanie nauczyciela o konieczności pracy inteligencji wśród ludu. Atmosfera preszburskiego liceum oraz czytane wówczas przez Stalmacha dzieła literatury romantycznej skłoniły go do oficjalnego wystąpienia, które miało na celu sprzeciw wobec prób uznawania śląskich studentów za Czechów. Protest został przyjęty i Stalmach oraz jego koledzy zostali włączeni do grupy jako Polacy. Kontakty ze Štúrem zaowocowały też współpracą przy redagowaniu pierwszego słowackiego czasopisma pod tytułem „Slovenskje národňje noviny”, co wywarło znaczny wpływ na późniejszą działalność Stalmacha, który dostrzegł konieczność redagowania takiego pisma na Śląsku Cieszyńskim. Po powrocie do Cieszyna zaczął nawet pozyskiwać dla tej idei tamtejszych działaczy społecznych. W roku 1845 Stalmach rozpoczął studia na Wydziale Teologii Protestanckiej Uniwersytetu Wiedeńskiego. Mimo bardzo trudnej sytuacji materialnej posyłał do Cieszyna polskie książki i prowadził korespondencję z Ludwikiem Kluckim — cieszyńskim adwokatem, z którym omawiał kwestię wydania polskiego czasopisma. W owym czasie często przebywał też w bibliotece, gdzie zgłębiał stare kroniki (m.in. Długosza), robiąc notatki z myślą o przyszłej działalności literackiej i redakcyjnej. W roku 1847, dzięki protek-

cji Štúra, nawiązał kontakt z wpływowym polskim słowianofilem — Jerzym Lubomirskim. Mimo dzielącej ich przepaści społecznej znajomość ta okazała się trwała i w dużym stopniu pokierowała dalszymi losami Stalmacha. W marcu 1848 r. w Wiedniu wybuchła rewolucja, w której wziął udział jako członek Legii Akademickiej. Wydarzenia te wpłynęły na radykalizację jego poglądów. W listach do przyjaciół wskazywał na konieczność ogłoszenia chłopskiej konfederacji i wypędzenia Niemców. Opowiadał się za austrosławizmem. Po ogłoszeniu wolności druku ponaglał Kluckiego w kwestii czasopisma. 6 maja 1848 r. wyszedł pierwszy numer „Tygodnika Cieszyńskiego”. Po ukończeniu studiów w czerwcu 1848 r. za namową Lubomirskiego wziął udział w Zjeździe Słowiańskim w Pradze, gdzie oficjalnie zaprotestował przeciwko włączeniu Ślązaków do sekcji czesko-słowackiej i wywalczył przeniesienie do grupy polsko-ruskiej. Było to posunięcie o wielkiej doniosłości, stanowiło bowiem pierwszą deklarację przynależności Ślązaków cieszyńskich do narodowości polskiej przedstawioną na forum międzynarodowym. W trakcie obrad Stalmach kilkakrotnie zabierał głos, wygłaszając m.in. memoriał *Żądania Ślązaków*, w którym zawarł postulaty przyłączenia „austriackiego” Śląska do Galicji oraz wprowadzenia w szkołach i urzędach języka polskiego. Po rozpadzie zjazdu przez wojska austriackie Stalmach wrócił do Cieszyna, gdzie starał się o posadę nauczyciela w gimnazjum ewangelickim. Nie otrzymał jej jednak ze względu na działalność polityczną. Utrzymywał się więc z korepetycji, wygłaszał też kazania w okolicznych parafiach ewangelickich. Ostatecznie zdecydował się na objęcie redakcji „Tygodnika Cieszyńskiego” i od 5 sierpnia 1848 r. pełnił funkcję redaktora głównego. Pod rządami Stalmacha gazeta zaczęła odgrywać znaczną rolę w krzewieniu świadomości narodowej na Śląsku Cieszyńskim. Za motto swojej dziennikarskiej działalności redaktor Stalmach obrał sobie słowa „narodowość i oświata” i właśnie te treści zdominowały ukazujące się w „Tygodniku Cieszyńskim” artykuły. Stalmach postulował w nich konieczność edukacji w języku narodowym, uwypuklał znaczenie związków Śląska z kulturą polską, bronił interesów chłopów. Działalność ta przysporzyła mu jednak wielu wrogów. Przeciwko Stalmachowi wystąpił Związek Austriackich Ślązaków, a pastorycy Kotschy i Żlik piętnowali go w wydawanych przez siebie ulotkach i proniemieckim czasopiśmie „Nowiny dla Ludu Wiejskiego”. Gdy w marcu 1849 r. władze austriackie wprowadziły obowiązek składania kaucji przez redakcje czasopism politycznych, Stalmach musiał zabiegać o wsparcie

finansowe z Galicji, tym bardziej że z wydawania pisma wycofał się Klucki. Uzyskawszy pomoc m.in. od Lubomirskiego, po kilkumiesięcznej przerwie wznowił wydawanie „Tygodnika”, zmniejszając częstotliwość jego ukazywania się do trzech razy w miesiącu oraz nadając mu charakter kulturalny. Równolegle od 21 sierpnia 1849 r. wydawał też miesięcznik „Przegląd Wypadków Politycznych”. W lutym 1851 r. władze austriackie zakazały rozpowszechniania obu pism. Jeszcze tego samego roku Stalmach reaktywował obie gazety, jednak pod zmienionymi tytułami. Trzy razy w miesiącu ukazywała się „Gwiazdka Cieszyńska — pismo naukowe i zabawne”, a „Przegląd Wypadków Politycznych” zastąpiony został przez „Miesięcznik. Obraz dziejów bieżących”. Pierwszy numer „Gwiazdki Cieszyńskiej” ukazał się 1 marca 1851 r. i stopniowo pismo zyskiwało coraz większą popularność. Na kształt „Gwiazdki Cieszyńskiej” składały się informacje z kraju i ze świata, ciekawie redagowany kącik porad z różnych dziedzin, a także bogaty dział popularnonaukowy i literacki. Była ona czytana także poza granicami Śląska Cieszyńskiego, przede wszystkim na Śląsku pruskim, a pisywali w niej m.in.: Józef Lompa, Juliusz Ligoń, Karol Miarka. Kolejne represje ze strony władz doprowadziły do zawieszenia pisma, ale już w marcu 1853 r. zaczęło się ukazywać ponownie, pod zmienionym tytułem — „Gwiazdka Cieszyńska — pismo dla zabawy, nauki i przemysłu”. W kolejnych latach, m.in. dzięki pomocy Lubomirskiego, udało się Stalmachowi umocnić byt „Gwiazdki Cieszyńskiej”, a nawet rozszerzyć jej zasięg na Królestwo Polskie. W tym okresie lista autorów publikujących w czasopiśmie wzbogaciła się o takie wybitne nazwiska jak Wincenty Pol, Michał Bałucki, Józef Ignacy Kraszewski. Ten ostatni napisał o „Gwiazdce Cieszyńskiej”, iż „świeci i służy na Śląsku bratnim sama jedna, nie popierana przez nikogo”. Na funkcjonowanie pisma od początku największy wpływ miała liczba prenumeratorów, którzy decydowali o jego bycie. Dlatego, gdy z czasem dużą rolę w życiu narodowym Śląska zaczęli odgrywać katolicy, Stalmach coraz silniej się z nimi wiązał. Doprowadziło to do licznych ataków na jego osobę ze strony stronnictwa ewangelickiego, które zarzucało mu tendencyjne pomijanie w piśmie treści ewangelickich. Atakowano go jednak również ze strony katolickiej za podejmowanie tematyki różnowierczej. Początkowo Stalmach dążył do łagodzenia tych wyznaniowych animozji, w końcu uległ jednak silniejszemu stronnictwu katolickiemu i w 1888 r. przekazał „Gwiazdkę Cieszyńską” przedstawicielom duchowieństwa katolickiego, którzy

zobowiązali się wypłacać mu dożywotnią rentę. Od tego momentu pismo redagował ksiądz Józef Londzin. Prócz „Gwiazdki Cieszyńskiej” Stalmach redagował także kalendarze ludowe — „Kalendarz Cieszyński” oraz — dla innych dzielnic — „Kalendarz Polski”. Działalność redakcyjna nie była jedynym polem wykorzystywanym przez Stalmacha do krzewienia idei narodowych. W roku 1848 założył w Cieszynie Czytelnię Polską, której celem było propagowanie czytelnictwa polskich czasopism i książek, organizowanie odczytów i deklamacji, śpiewanie polskich pieśni. W roku następnym przy Czytelni utworzono Bibliotekę Polską dla Ludu Cieszyńskiego, a w roku 1852 teatr amatorski, w którego działalność Stalmach angażował się jako sufler i reżyser. Gdy władze zamknęły Czytelnię (reaktywowaną w roku 1861 jako Czytelnia Ludowa), w roku 1856 Stalmach utworzył Kasyno — instytucję o charakterze kulturalno-oświatowym. Współdziałał też przy organizacji Kasy Oszczędności, a rok 1872 był początkiem działalności Towarzystwa Naukowej Pomocy. W roku 1885 Stalmach powołał do istnienia najbardziej znaczącą organizację — Macierz Szkolną dla Księstwa Cieszyńskiego, której dziełem było stworzenie polskiego szkolnictwa powszechnego i średniego. W Macierzy Stalmach piastował do końca życia stanowisko prezesa, choć i tutaj knuto przeciw niemu różne spiski. Swoje postulaty przedstawiał także na arenie międzynarodowej. W roku 1861 wszedł w skład delegacji, która w Wiedniu przedstawiała opracowaną przez niego petycję dotyczącą konieczności wprowadzenia języka polskiego do szkół i urzędów. W związku z tym wydarzeniem Stalmach był przesłuchiwany w Cieszynie przez władze austriackie. Wytaczano mu także procesy, przeprowadzano w jego domu rewizje, kilkakrotnie był osadzony w więzieniu. Nie brakowało jednak również zwolenników jego działalności. W roku 1873 z inicjatywy Karola Miarki wydano w Krakowie publikację pod tytułem *Wiśła. Księga zbiorowa ku uczczeniu 25-letniej rocznicy pracy na polu dziennikarskim Pawła Stalmacha* z podobizną Stalmacha według rysunku Jana Matejki i z życiorysem napisanym przez Władysława Ludwika Anczyca. Stalmach zmarł w Cieszynie 13 listopada 1891 r., przyjmując na łożu śmierci religię katolicką. Fakt ten stał się kolejną przyczyną sporów międzywyznaniowych, wielu ewangelików dowodziło bowiem, iż nie uczynił tego świadomie. Obecnie spoczywa w Alei Zasłużonych na Cmentarzu Komunalnym w Cieszynie. Działalność pisarska Stalmacha obejmuje przede wszystkim artykuły zamieszczane początkowo w „Tygodniku Cieszyńskim” (pierwszy, nadesłany w roku 1848

jeszcze z Wiednia artykuł nosi tytuł: *Co się już tego roku stało mianowicie w naszym Cesarstwie Austriackim?*), później w „Gwiazdce Cieszyńskiej”. W odpowiedzi na formułowane przeciw niemu zarzuty Stalmach publikował ponadto teksty polemiczne, które ukazywały się w „Gwiazdce Cieszyńskiej” (np. cykl artykułów pt. *Światło prawdy w narodowych stosunkach Szląska*) lub przybierały formę odrębnych broszur (*W obronie własnej. Odpowiedź Wydziałowi Czytelni Ludowej w Cieszynie. Cieszyn 1887*). Prócz działalności redakcyjnej i publicystycznej na wspomnienie zasługuje także dorobek literacki Stalmacha, choć on sam nie przywiązywał do niego wielkiej wagi. Stalmach literat to przede wszystkim piewca Słowiańszczyzny. W roku 1849 wydał przygotowany jeszcze w okresie studenckim *Zbiór pieśni słowiańskich*. W latach 1852—1853 ukazał się w „Gwiazdce Cieszyńskiej” cykl tekstów dotyczących dziejów Słowiańszczyzny (*Mitologia słowiańska, Spominki starosłowiańskie, Święta słowiańskie*), w których, przeciwstawiając się poglądom uczonych niemieckich, Stalmach przybliżał tradycje historyczne wiążące Śląsk Cieszyński z resztą ziem polskich i słowiańskich. Przeszłość narodów słowiańskich starał się odtworzyć także w wydanych w roku 1889 *Księgach rodu słowiańskiego*. Odbiorcą tego dzieła miał być — jak pisze sam autor — „każdy myślący, co przynajmniej szkołę ludową ukończył”. Istotnie, w bardzo przystępny sposób, dzieląc tekst na księgi, autor przedstawił tutaj dzieje, religię, obrzędy, obyczaje, stosunki społeczne i rodzinne dawnych Słowian, zagłębiając się ponadto w aspekty historyczno-językowe i etymologiczne. Z umiłowania Słowiańszczyzny wypływa również kolejne dziełko — *Cieszymir. Śpiewogra ludowa w trzech odstępach, z nutami do śpiewek i jednym obrazkiem*, wydane w roku 1890. Jest to tekst widowiska scenicznego utkany na motywach podania o założeniu Cieszyna. Razem z *Cieszymirem* autor wydał kolejny tekst (po raz pierwszy opublikował go już w roku 1850 w „Tygodniku Cieszyńskim”), który również oddaje jego zamiłowanie do historii i dawnych kronik. Tekst nosi tytuł *Bój na Dobropolu* i jest wierszowanym opisem walki książąt śląskich z Tatarami pod Legnicą w roku 1241. Jako tworzywo historyczne posłużyło tu autorowi dzieło Długosza, wzorca literackiego upatrywał zaś w serbskich pieśniach ludowych. Prawda historyczna schodzi w tym dziele na drugi plan, jego naczelną ideą jest bowiem czytelny przekaz społeczno-polityczny — jedność Śląska i reszty ziem polskich. Literackie zamiłowania Stalmacha znalazły swoje ujście również w pisanym przez niego *Pamiętniku*

(opublikowanym przez ks. Emanuela Grima w 1910 roku), będącym ważnym źródłem poznania nie tylko biografii redaktora „Gwiazdki Cieszyńskiej”, ale także XIX-wiecznego Śląska.

Bibliografia

P. Stalmach: *Zbiór pieśni sławiańskich*. Cieszyn 1849; P. Stalmach: *Cieszyn. Śpiewogra ludowa w trzech odstonach z nutami do śpiewek i jednym obrazkiem*. „Tygodnik Cieszyński” 1850, nr 13—15; P. Stalmach: *Mitologia sławiańska*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1852, nr 1—11; P. Stalmach: *Spominki starostawiańskie*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1853, nr 9—16; P. Stalmach: *Święta sławiańskie*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1853, nr 26—29; P. Stalmach: *Światło prawdy w narodowych stosunkach Śląska czyli odpowiedź na broszurkę „Ewangielicy i sprawa narodowa na Śląsku”*. „Gwiazdka Cieszyńska” 1884, nr 24; P. Stalmach: *Światło prawdy w narodowych stosunkach Śląska czyli odpowiedź na broszurkę „Ewangielicy i sprawa narodowa na Śląsku”*. Cieszyn 1884; P. Stalmach: *W obronie własnej. Odpowiedź Wydziałowi Czytelni Ludowej w Cieszynie*. Cieszyn 1887; P. Stalmach: *Księgi rodu sławiańskiego*. Cieszyn 1889; P. Stalmach: *Bój na Dobropolu. Opiew wojny Książąt śląskich z Tatarami*. Cieszyn 1890; P. Stalmach: *Pamiętnik*. W: E. Grim: *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*. Cieszyn 1910; P. Stalmach: *Pamiętnik*. W: E. Grim: *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*. Cieszyn 1991.

E. Grim: *Paweł Stalmach. Jego życie i działalność w świetle prawdy*. Cieszyn 1910; J. Londzin: *Polemika o Pawła Stalmacha czyli „Prawda o początkach ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim”*. Cieszyn 1925; M. Kudełka: *Paweł Stalmach a Slovensko*. „Slezský sborník” 1952, nr 1; Z. Hierowski, M. Motyka: *Pisarze śląscy XIX i XX wieku*. Wrocław 1963; *Wspomnienia cieszyńiaków*. Oprac. L. Brożek. Warszawa 1964; W. Ogrodziński: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice 1965; I. Homola: „Tygodnik Cieszyński” i „Gwiazdka Cieszyńska” pod redakcją Pawła Stalmacha 1848—1887. Katowice—Kraków 1968; *Korespondencja Pawła Stalmacha*. Oprac. I. Homola, L. Brożek. Wrocław 1969; *Śląski słownik biograficzny*. Red. J. Kantyka, W. Zieliński. Katowice 1977; E. Buława: *Znaczenie osobistych kontaktów Pawła Stalmacha z Jerzym Lubomirskim dla rozwoju polskiego ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim w połowie XIX wieku*. „Zaranie Śląskie” 1984, nr 3—4; B. Lubosz: *Paweł Stalmach (1824—1891). Pierwszy z budzicieli ducha narodowego na Śląsku Cieszyńskim. Redaktor „Gwiazdki Cieszyńskiej”. Twórca i pierwszy prezes Macierzy Ziemi Cieszyńskiej*. Katowice 1986; ks. W. Bochniak: *W służbie Bogu i ludziom. Sylwetki Ślązaków*. Warszawa 1989; E. Buława: *Uwikłania światopoglądu Pawła Stalmacha*. „Pamiętnik Cieszyński” T. 3. Red. I. Panic. Cieszyn 1991; I. Homola-Skapska: *Galicijskie kontakty Pawła Stalmacha*. „Pamiętnik Cieszyński” T. 3. Red. I. Panic. Cieszyn 1991; M. Heller: *Paweł Stalmach na Zjeździe Słowiańskim w Pradze (czerwiec 1848 r.)*. „Pamiętnik Cieszyński” T. 3. Red. I. Panic. Cieszyn 1991; I. Panic: „Bój na Dobropolu” jako program ideowo-polityczny Pawła Stalmacha w początkach jego działalności narodowej. „Pamiętnik Cieszyński” T. 3. Red. I. Panic. Cieszyn 1991; J. Golec,

S. Bojda: *Słownik biograficzny Ziemi Cieszyńskiej*. T. 2. Cieszyn 1995; E. Buława: *Pierwsi szermierze ruchu narodowego na Śląsku Cieszyńskim*. Cieszyn 1997; J. Szturc: *Ewangelicy w Polsce. Słownik biograficzny XVI—XX wieku*. Bielsko-Biała 1998; *Polski słownik biograficzny*. T. 41/4, z. 171. Warszawa—Kraków 2002; Paweł Stalmach (1824—1891). *Macierz Ziemi Cieszyńskiej* 2005.

Beata Stuchlik-Surowiak

STANCLIK MIECZYSLAW (1944—1998), pseudonim Adam Stanisławski, poeta. Urodził się 23 listopada w Komorowicach (obecnie Bielsko-Biała) w rodzinie górniczej Franciszka Stanclika i Heleny z Wieczorków. Już jako uczeń liceum ogólnokształcącego publikował wiersze w czasopismach: „Na przełaj” (1960 r.), „Odra” (1961 r.); literatura stała się dla młodego twórcy do tego stopnia ważna, że wraz z grupą młodych twórców — Stanisławem Gołą, Andrzejem i Bogusławem Kiercami założyli grupę literacką Skarabeusz. Jej celem stało się poznawanie literatury polskiej i obcej, a także prezentowanie własnej twórczości. W czasach Skarabeusza Stanclik publikował wiersze we „Współczesności”, „Nowej Kulturze”, „Więzi”, „Tygodniku Powszechnym”. Odegrał także dużą rolę w kręgu warszawskiej grupy studenckiej pokolenia Hybrydy. W 1962 r. zdał maturę i rok pracował jako tkacz włókiennik w bielskiej fabryce włókienniczej, następnie do 1965 r. odbywał zasadniczą służbę wojskową w Marynarce Wojennej.

W 1962 r. otrzymał I nagrodę w IV Łódzkiej Wiośnie Teatralnej za poemat *Siedem ptaków dosłownych*, rok później za poemat *Kryształowa kula*, który stał się w 1966 r. częścią jego debiutanczkiego tomu pt. *Kula kryształowa*. Po debiucie autor został okrzyknięty najwybitniejszą indywidualnością twórczą młodego pokolenia. Spodziewano się, że zapoczątkuje proces unowocześnienia polskiej poezji. W 1968 r. otrzymał Nagrodę Młodych im. W. Pietrzaka, w tymże roku został członkiem ZLP. W 1970 r. wyróżniono go nagrodą Czerwonej Róży przyznawaną w Gdańsku, w 1985 r. otrzymał Nagrodę im. G. Morcinka. Po 1968 r. należał do grupy literackiej Gronie im. E. Zegadłowicza przy Towarzystwie Miłośników Ziemi Żywieckiej. W latach 1978—1983 pełnił funkcję wiceprezesa, a następnie prezesa Beskidzkiego Klubu Pisarzy. W okresie 1975—1996 otrzymywał stypendium ZLP i Wydziału Kultury Urzędu Wojewódzkiego w Bielsku-Białej. Był autorem czternastu tomików wierszy. Współpracował m.in. z czaso-

pismami „Tak i nie” (1983—1987), „Poglądy” (1967—1982), „Kronika Beskidzka” (1969—1977). Wyróżniony został odznaką Zasłużonemu w Rozwoju Województwa Katowickiego (1976) i Złotym Krzyżem Zasługi (1985).

W twórczości Stancika wyróżnić można kilka ważnych motywów dowodzących, iż poeta stał się łatwo rozpoznawalny. Istotne są motywy biblijne zawarte zarówno w warstwie znaczeniowej, jak i w słownictwie stylizowanym na archaiczne oraz w stylistyce. Sam Stanek uważał się za poetę związanego z tradycją chrześcijańską. Biblijny rodowód ma *Kula kryształowa*, ale także inne wiersze, głównie z tomów *Jawor* i *Wysoki kasztel*. Emocjonalną autobiografią dającą wgląd w przeżycia poety jest piękna proza poetycka zawarta w zbiorze pt. *Tabor*, a zatytułowana *Z milczenia — w milczeniu*. Zmarł 25 października 1998 r. w Białym-Białej.

Bibliografia

Kula kryształowa. Poemat egocentryczny. Warszawa 1966; *Zielona gwiazda lasu*. Warszawa 1967; *Jawor*. Warszawa 1968; *Słoneczny chłopiec*. Warszawa 1969; *Krzyk pawia*. Warszawa 1970; *Wysoki kasztel. Poemat*. Warszawa 1971; *Elegie. Białe modrzewie*. Warszawa 1972; *Ikonostas*. Katowice 1980; *Białe miasto. Wiersze beskidzkie*. Bielsko-Biała 1981; *Jasnowidzenie*. Bielsko-Biała 1981; *Terjasz albo termin w terytorium*. Poemat cykliczny. Bielsko-Biała 1982; *Ave Eva*. Bielsko-Biała 1984; *Tabor*. Katowice 1987; *Żar. Poematy i wiersze*. Bielsko-Biała 1996.

Z. Jerzyńska: *Nie chcę być od rzeczy*. „Kultura” 1967, nr 41; J. Łukasiewicz: „Gdzie jest kula złota...”. „Twórczość” 1967, nr 7; R. Matuszewski: *Interesujący debiut*. „Nowe Książki” 1967, nr 9; F. Netz: *Seans mitologiczny*. „Poglądy” 1967, nr 12; J. Witan: „Bez skrzydeł na szczyt góry szklanej”. „Poezja” 1967, nr 7; P. Kuncewicz: *Widzialne, rzeczywiste*. „Współczesność” 1968, nr 5; B.S. Kunda: *S. po raz drugi*. „Poezja” 1968, nr 6; F. Netz: „Szukam cię wszędzie”. „Poezja” 1969, nr 7; B. Zadura: *Zawiedzione nadzieje*. „Współczesność” 1970, nr 10; M. Karpiński: *Autograf na mchu*. „Kultura” 1971, nr 36; T. Olszewski: *Odkrycia, warianty, poszukiwania*. „Kultura” 1971, nr 48; B. Zadura: *Okruchy debiutanckiej świetności*. „Poezja” 1972, nr 1; K. Śniegocki: *Wyobrażenia i schematy*. „Poezja” 1974, nr 9; S. Melkowski: *Kaliban — erudyta i Ariel — prostaczkę Boży*. W: *Rówieśnicy i bracia starsi*. Warszawa 1980; M. Pytasz: *Św. Franciszek z pokoleń, którego nie było*. „Poglądy” 1981, nr 5; L. Koziński: „Jak niedorzecznie trzeba spojrzeć, by w każdym kształcie ujrzyć piękno”. „Podbeskidzie” 1984, nr 11/12; T. Olszewski: *Beskidzki barok sta*. „Kierunki” 1984, nr 22; L. Żuliński: *Outsider*. „Tygodnik Kulturalny” 1984, nr 45; R. Bednarczyk: *Białe kruki*. „Tak i nie” 1985, nr 11; T. Olszewski: *Wewnątrz kryształowej kuli*. „Tygodnik Kulturalny” 1985, nr 22; Z. Dolecki: *Kula kryształowa*. „Kierunki” 1987, nr 48; M. Hałas: *Dialog z nierozpoznawalnym*. „Tak

i nie" 1988, nr 4; P. Kuncewicz: *Mieczysław Stanclik*. W: Idem: *Poezja polska od 1956*. T. 3. Warszawa 1993, s. 416; B.M.: *Mieczysław Stanclik*. W: *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*. Red. J. Czachowska, A. Szałagan. T. 3. Warszawa 1994, s. 431; Z. Niemiec: *Poezja i rozczarowanie*. „Kronika Beskidzka” 1998, nr 44; J. Wątroba: *Mietek...* „Informator Kulturalny Województwa Bielskiego” [Bielsko-Biała] 1998.

Edyta Korepta

SZRAMEK EMIL MICHAŁ (1887—1942), proboszcz parafii Najświętszej Marii Panny w Katowicach, etnograf, publicysta (kryptonimy: Ks. dr S., Dr S., pseudonim: Ludomir), animator kultury polskiej na Śląsku, wybitny kapłan, działacz oświatowy i plebiscytowy. Urodził się 29 września 1887 r. w Tworkowie k. Raciborza w rodzinie robotniczej jako syn Augustyna i Józefy z Kandziórów. Wychowany przez matkę (ojciec wyemigrował do Ameryki) — od najmłodszych lat starał się systematycznie rozszerzać swoje zdolności i zainteresowania historyczne, w czym wspomagał go ks. Józef Gregor (etnograf), a w późniejszym okresie ks. prof. Max Sdralek. Szkołę elementarną ukończył w rodzinnej miejscowości, następnie kształcił się w gimnazjum w Raciborzu. W 1907 r. rozpoczął studia teologiczne na Uniwersytecie Wrocławskim. W okresie studenckim działał w Związku Młodzieży Polskiej „Zet”. W 1911 r. przyjął święcenia kapłańskie i został wikarym w Miechowicach k. Bytomia. Jako współzałożyciel (a od 1927 r. prezes) Towarzystwa Oświaty św. Jacka zainteresował się zbieractwem polskich pieśni ludowych. Dzięki ks. Janowi Kuderze uzyskał zbiór ponad tysiąca pieśni zgromadzonych przez górniką z Rozbarku, Łukasza Wallisa (po opracowaniu przekazał go krakowskiemu wydawnictwu Polskiej Akademii Umiejętności, która wydała go z przypisem „ze zbiorów ks. Szramka”). Materiał ten stał się podstawą referatu *O zbiorach pieśni ludowych na Górnym Śląsku*, wygłoszonego przez Szramka 17 lutego 1914 r. w Górnośląskim Towarzystwie Literackim (tekst został opublikowany pod pseudonimem Ludomir przez Wydawnictwo „Katolika” w Bytomiu, w 1920 r.). Uporządkowane archiwum pieśni ludowej Szramek przekazał Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie (był pomysłodawcą zaplanowanej na kilka tomów edycji *Pieśni ludowych z polskiego Śląska*, z której wydano jedynie dwa zeszyty: *Pieśni balladowe*, 1927 oraz *Pieśni o zalotach i miłości*, 1934). Od stycznia 1912 r. (do 1916 r.) był wikarym w Tychach, gdzie poznał

ks. Jana Kapicę (proboszcza w tamtejszej parafii, znanego kaznodzieję i działacza politycznego). Doktoryzował się 15 lutego 1914 r. na podstawie rozprawy *Das Kollegiatstift zum hl. Kreuz in Oppeln* (Breslau 1915), napisanej pod kierunkiem znanego historyka prof. Józefa Jungnitza, dzięki któremu wypracował własny warsztat naukowy historyka. W 1916 r. krótko pełnił funkcję wikarego w Zaborzu k. Zabrze, a w 1917 r. przeniesiono go do Mikołowa, gdzie ówczesnym proboszczem był ks. Aleksander Skowroński (poeta, działacz niepodległościowy). W latach 1918—1924 był redaktorem „Głosów znad Odry” (periodyku Towarzystwa Oświaty św. Jacka). Podczas powstań śląskich i plebiscytów odważnie wypowiadał się w kwestiach społecznych i politycznych, opowiadając się za prawem do używania języka polskiego. Włączając się w dyskusje plebiscytowe — opublikował broszurę *W obronie polskości Górnego Śląska* (1918). Podobnej tematyki dotyczyła kolejna rozprawka: *Das Recht auf die Muttersprache im Lichte des Christums* (1919). Za wypowiedzane tam poglądy był aresztowany, a w 1928 r., w dowód uznania za jego postawę w okresie plebiscytu, uhonorowano go Złotym Krzyżem Zasługi. Gdy w 1822 r. utworzono Administrację Apostolską dla polskiej części Górnego Śląska z siedzibą w Katowicach — Szramek został mianowany jej kanclerzem. W 1926 r. został proboszczem parafii Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Katowicach (otrzymał również godność kanonika i prałata), przyczyniając się zarówno do rozwoju życia religijnego parafii (prowadził duszpasterstwo dwujęzyczne: w języku polskim i języku niemieckim), jak i rozbudowy prezbiterium i wyposażenia kościoła Mariackiego. W latach 1928—1930 przyozdobił świątynię w obrazy Józefa Unierzyskiego oraz witraże projektu Adama Bunscha (ucznia J. Mehoffera). Od 1927 r. zaangażował się w budowę kościoła katedralnego w Katowicach. W tym okresie pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku i redaktora periodyku („Roczników Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”), organizując liczne spotkania i dyskusje naukowe, współpracując z redakcją *Polskiego słownika biograficznego* (w którym publikował biogramy zasłużonych Ślązaków) oraz publikując na łamach popularnych i naukowych czasopism katolickich: „Gość Niedzielny”, „Ateneum Kapłańskie”, „Kwartalnik Homiletyczny”. Był pomysłodawcą powołania Biblioteki Śląskiej w Katowicach (działającej od 1922 r. jako Biblioteka Sejmu Śląskiego), nawiązał współpracę z Akademią Umiejętności. W 1931 r. został wpisany do grona Tajnych Szambelanów Jego Świątobliwości, pełnił też funkcję egzaminatora posynodalnego,

był członkiem Consilium Vigilantiae oraz diecezjalnej komisji konserwatorskiej. Opublikował liczne rozprawki biograficzne, w latach 1932—1938 z jego inicjatywy ukazało się pięć tomów „Fontes” — źródeł do historii Śląska. Współpracując z Wincentym Ogrodzińskim, w 1936 r. wydał utwory ks. N. Bonczyka, którego uważał za jednego z najbardziej znaczących poetów śląskich. Duży rozgłos zyskał w 1934 r. dzięki publikacji swojego najważniejszego studium *Śląsk jako problem socjologiczny*. Za liczne i bogate osiągnięcia dla rozwoju literatury, języka i kultury na Śląsku Polska Akademia Literatury odznaczyła go w 1935 r. Srebrnym Wawrzynem Akademickim. Spośród około dwustu rozpraw i artykułów (w tym 186 prac autorskich i 58 recenzji prac historycznych), do najbardziej znaczących publikacji Szramka należy zaliczyć: *O zbiorach pieśni ludowych na G. Śląsku* (Bytom 1914); *Das Kollegiatstift zum heiligen Kreuz in Oppeln* (Wrocław 1915, Opole 1916); Ks. Norbert Bonczyk. *Życiorys* (Opole 1918); *W obronie polskości Górnego Śląska. Referaty i szkice Ludomira i innych autorów górnośląskich* (Opole 1918); *Entgegnung des Tow. Oświaty im. Św. Jacka auf die Ausführungen des Herrn Kulturministers Dr Schmidt betreffend das sog. Wasserpolnisch in Oberschlesien* (Bytom 1918); *Das Recht der Familie, der Kirche und des Staates an der Volksschule nach katholischen Grundsätzen* (w „Schlesische Pastoralblatt”, Wrocław 1919), *Kuria wrocławska a język polski* (1919); *Znaczenie Juliusza Ligonia. Kartka pamiątkowa* („Głosy znad Odry” 1919); *Das Recht auf die Muttersprache im Lichte des Christentums. Eine zeitgemässe Erörterung mit bes. Berücksichtigung der Verhältnisse in Oberschlesien, von Makkabacus* (współautorstwo z ks. Józefem Czempielem i ks. Aleksandrem Skowrońskim (Opole 1919)); *Wyznanie narodowe Śląska. Głos jego poezji* (Opole 1919); Ks. Konstanty Damroth (Czesław Lubiński), *wieszcz śląski. Życiorys* (Opole 1920); *Bajki dla diatwy polskiej*. Dwa zeszyty, Mikołów 1920/1921, *Zur Geschichte von Mokra* (Bytom 1924); *Piekary. Pamiątka Koronacji cudownego obrazu M.B.Piekarskiej* (Piekary 1925), *Statua Capituli Cathedralis Katowicensis* (1927); *Wspomnienia pośmiertne* („Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk”); Ks. proboszcz Józef Gregor, Ks. dr Jan Chrzyszcz; *O pracy parafialnej na Śląsku* — referat wygłoszony w Lublinie. „Ateneum Kapłańskie” 1929; Ks. Norbert Bonczyk. *Homer górnośląski i poeta walki kulturalnej. Studium historyczno-literackie* (1930); Dr med. Józef Rostek. *Życiorys a zarazem przyczynek do dziejów narodowego odrodzenia Śląska*; Adam Napieralski. *Wspomnienie pośmiert-*

ne; *Czeskie obrazy wotywnie M.B.Piekarskiej*; Ks. Jan Kapica. *Życiorys a zarazem fragment historii G. Śl.* (Katowice 1931); *Zjazd katolickich akademików niemieckich w Gliwicach* (Bytom 1931); *Początki Pierwszego Towarzystwa Polskich Górnoślazaków przy uniwersytecie wrocławskim 1863—1876*. „Śląska Myśl Akademicka” (Katowice 1932); Ks. dr Bernard Skulik z Szopienic („Głos Niedzielny” 1933); Ks. Jan Kapica. *Kazania — mowy — odezwy* (Katowice 1933); *Typy Chrystusa w sztuce chrześcijańskiej a kapłan jako alter Chrystus*. „Ateneum Kapłańskie” 1934; *Homiletyczne pokłosie z podróży do Ziemi Świętej* („Kwartalnik Homiletyczny”, Kielce 1934); *Śląsk jako problem socjologiczny* (Katowice 1934).

W swoich poglądach polityczno-społecznych Szramek kwestionował zakorzenione w XIX-wiecznej myśli politycznej i historiozoficznej pojęcie „ducha narodowego” (uważając je za abstrakcyjne). Rozprawkę zatytułowaną *Wyznanie narodowe Śląska. Głos jego poezji* opatrzył mottem *Na Górnym Śląsku* Wincentego Pola, co świadczy o podkreśleniu tożsamości kulturowej Śląska, jednocześnie uzasadniając uwarunkowaną historycznie i geograficznie odrębność tego regionu. Jego zainteresowania badawcze wykaczały poza historię i socjologię — w obszary literackie, językoznawcze, folklorystyczne, diagnozę literatury i kultury popularnej. W każdej z tych dziedzin prowokował do dyskusji, ujawniając wyjątkową erudycję. W studium *Śląsk jako problem socjologiczny. Próba analizy* (zwanym przez niektórych krytyków i badaczy kontrowersyjną „książką niebezpieczną”) — wypowiedział słynne stwierdzenie, że „Duszą Śląska jest Ślązak”, sugerując że wielokrotnie analizowana przez modernistów kategoria duszy narodu — jest indywidualna, autonomiczna, „ujawnia się w człowieku i przez człowieka”, ewoluując w toku doświadczeń historycznych (powoływał się przy tym na tezy Ezechiela Ziviera zawarte w artykule *Zur Geschichte der Zinkindustrie in Oberschlesien*, definiujące tzw. narożnikowy charakter Śląska jako regionu pogranicznego i wskazujące, że kondycja polityczna i ekonomiczna tego obszaru stanowi konsekwencję podziałów terytorialnych). Akcentując kulturotwórczy wymiar polskości Śląska — jednocześnie szanował dwujęzyczność i kulturową niezależność Śląska, podkreślając prawo mieszkańców tego regionu do wolnego wyboru narodowości. Lecz jako znakomity analityk śląskiej mentalności dowartościowywał zarazem postawy patriotyczne, dramatyczne osamotnienie obywateli stojących na straży własnej tożsamości (studium opatrzył znamienym mottem — fragmentem wiersza swego nauczyciela i mistrza, ks. Józefa Gregora: „Długo Śląsk

nasz ukochany, / Bez wszelkiej obrony, / Został od swych zaniebdany / Od obcych wzgardzony”), wskazując, iż „Decyzja [...] Ligi Narodów i rady Ambasadorów z dnia 20 X 1921 o chirurgicznym podziale Śląska obficie oblana krwią powstańców, uważana być może raczej za pogłębienie, aniżeli za rozwiązanie problemu”. Nawołując do tolerancji i zrozumienia dla obu stron, głosił, że „ideał Ślązaka jak rzeka w morzu rozplywa się w ideale człowieka”. Studium kończył perswazyjnym, moralizatorskim cytatem Augusta Cieszkowskiego: „Do gotowego gdzieś Eldorado niech sobie duchowi leniwcze wzdychają [...] nam potrzeba naszą ziemię obiecaną własną pracą urządzić”.

Był znanym bibliofilem, koneserem sztuki (malarstwa i rzeźby), kolekcjonerem ekslibrisów. W testamencie spisany w 1939 r. powierzył swoje zbiory diecezji katowickiej. Emocjonalnie związany z parafią Mariacką w Katowicach. Gdy we wrześniu w 1939 r. otrzymał nakaz jej opuszczenia i osiedlenia się w Generalnej Guberni, odwołał się od tej decyzji pismem adresowanym do ministra ds. kościelnych Hansa Kerrla oraz szefa Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy Heinricha Himmlera. 8 kwietnia 1940 r. został aresztowany, a dzień później wywieziony do obozu koncentracyjnego w Dachau (25 kwietnia przewieziono go do Mauthausen, a od 8 grudnia 1940 r. ponownie przebywał w Dachau). Z tego okresu zachowała się korespondencja adresowana do rodziny oraz tekst kazania wygłoszonego do więźniów w Nowy Rok 1941. Emanuje z niego nieugięta postawa moralna, pokorna wiara w zwycięstwo człowieczeństwa, wolności wewnętrznej i godności ludzkiej („Dopiero tutaj zrozumieliśmy, że człowiek wolny to nie ten, co jest silny fizycznie, co nadużywa swej władzy ciemienia i znęcania się nad swymi bliźnimi, lecz ten, który wobec zewnętrznej niewoli i cierpień zdobywa się na wewnętrzne *Tak* i jest jeszcze w stanie okazać miłosierdzie oprawcy, ten, który wreszcie potrafi dziękować za to, że został wybrany do prawdziwego naśladowania Mistrza; i ten, który jest w stanie dziękować za to, że może cierpieć i modlić się za swój naród i za ludzkość oraz za to, że wynurzają się oni z mroku myślenia niegodnego człowieka”). Zginął 13 stycznia 1942 r. w Dachau. Proces beatyfikacyjny Szramka został wszczęty w 1993 r., a beatyfikacji dokonał papież Jan Paweł II w 1999 r. na placu Teatralnym w Warszawie. Od 2000 r. w katowickiej parafii Najświętszej Marii Panny wierni odmawiają *Nowennę do błogostawionego Emila Szramka, kapłana i męczennika*.

Bibliografia

Pieśni ludowe z polskiego Śląska. Z rękopisów zebranych przez ks. E. Szramka oraz zbiorów dawniejszych A. Cinciały i J. Rogera wydał i komentarzem zaopatrzył J.S. Bystron, z. 1: *Pieśni balladowe*. Kraków 1927; W. Ogrodziński: *Dzieje piśmiennictwo śląskiego*. Do druku przyg. L. Brożek, Z. Hierowski. Katowice 1965; Z. Hierowski: *Życie literackie na Śląsku w latach 1922—1939*. Katowice 1969; *Duszą Śląska jest Ślązak. Materiały konferencji zorganizowanej w 50. rocznicę śmierci ks. Emila Szramka*. Red. S. Gajda, A. Kwiatek. Opole 1993; K. Krasoń: *Pierwsze polskie książki dla śląskich dzieci czyli o baśniach w opracowaniu ks. Emila Szramka*. W: *Książka polska na Śląsku w latach 1900—1922. Zarys problematyki*. Red. M. Pawłowiczowa. Katowice 1994; J. Wycisło: *Szramek*. W: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*. Red. M. Patera. Katowice 1996, s. 418—420; Victor — quia Victima. *Ksiądz Emil Szramek (1887—1942)*. Red. ks. E. Szczotok, A. Liskowacka. Katowice 1996; ks. J. Wycisło: *Błogosławiony ks. Emil Szramek. Życie duchowe i rozwój kultu*. Katowice 2002; K. Tałuc: *Emil Szramek, Jan Kudera, Konstanty Prus — pierwsze pokolenie badaczy śląskiego regionalizmu*. Katowice 2002; *Nowe oblicza bł.* ks. Emila Szramka. Red. K. Heska-Kwaśniewicz, J. Myszor. Katowice 2003. W tomie również szczegółowa bibliografia drobnych artykułów prasowych za lata 1990—2002, s. 146—152.

Małgorzata Łoboz

W

WANTUŁA JAN, pseudonim Jan Gojański (1877—1953), ślusarz hutniczy, publicysta, prozaik, działacz społeczny, bibliofil, pomolog. Urodził się 20 września w Ustroniu w rodzinie chłopskiej, notowanej na tym terenie od XVII wieku. Skończył tylko trzy klasy ewangelickiej szkoły powszechnej, ale dzięki wytrwałej pracy samokształceniowej zdobył stosunkowo głęboką wiedzę. Miał trzy podstawowe zawody: hutnik, ślusarz hutniczy i sadownik. Rozpoczął pracę w wieku 14 lat, początkowo w Ustroniu, ale za radykalne poglądy patriotyczne został usunięty (1907), przeniósł się zatem do Trzyńca, gdzie pozostawał do emerytury (1925). Jego działalność kulturalna i społeczna miała szeroki zakres odniesień, dotyczyła bowiem ciemnoty, wstecznictwa, pijaństwa (*Śląsk ewangelicki w walce z alkoholizmem*, Cieszyń 1937) i czytelnictwa. We wszystkich przypadkach Wantuła dał się poznać jako autor radykalny, który szukał przyczyn położenia robotników w uwarunkowaniach społecznych. Napisał kilkadziesiąt (około 350) artykułów, które zamieszczał w prasie śląskiej i małopolskiej, na ogół o wyraźnym obliczu programowym („Zorza”, „Dziennik Cieszyński”, „Zaranie Śląskie”, „Głos Ludu Śląskiego”, „Poseł Ewangelicki”). Jego główne zainteresowania dotyczyły Śląska Cieszyńskiego w perspektywie historycznej, z pasją też spisał kroniki Ustronia i Golezowa i swój zakład pracy (*Obrazki z huty trynieckiej*, „Głos Ludu Śląskiego” 1947). W tym ostatnim dziele z prostotą, ale i bezpośredniością ujął dzieje miejsca, w którym spędził ponad piętnaście lat, dzięki czemu mógł się z nim zaznajomić. Nie poprzestał jednak na tym, starając się wskazać na pisarzy śląskich, którzy, jego zdaniem, zasługują na uwagę, Emanuela Grima i Gustawa Morcinka. Wysoko cenił twórczość Władysława Orkana, Bolesława Prusa i Jana Kochanowskiego. Zajmował się również ewangelicką przeszłością regionu, pokazując sylwetki, m.in., Adama Gdacjusza, Jana Kłapsi, Pawła Twardego, Jana

Muthmana. Ogłosił drukiem pamiętnik Jury Gajdzicy, bibliofila żyjącego na przełomie XVIII i XIX wieku („Zaranie Śląskie” 1930, nr 3). Pozostawił po sobie bardzo interesujące *Pamiętniki* (Cieszyn 2003), dowodzące jego szerokich horyzontów poznawczych. Zgromadził sporą bibliotekę (około 2 300 tomów), która stała się z czasem własnością publiczną (Biblioteka Miejska w Ustroniu). Doskonale orientował się w ówczesnym życiu literackim i kulturalnym, dzięki bliskim kontaktom, przede wszystkim, z Bolesławem Prusem, Władysławem Orkanem, Pawłem Hulką-Laskowskim, Emilem Zegadłowiczem, Lucjanem Rudnickim, Ludwikiem Brożkiem, Tadeuszem Mikulskim i Janem Stanisławem Bystroniem. Zmarł 29 lipca w Ustroniu.

Bibliografia

Karty z dziejów Śląska Cieszyńskiego. Wybór pism. Oprac. R. Rybacka. Warszawa 1954; *Książki i ludzie.* Oprac. i wstęp L. Brożek. Kraków 1956; G. Morcinek: *Jan Wantuła.* Katowice 1959; L. Brożek: *Jan Wantuła.* W: *Pisarze śląscy XIX i XX wieku.* Red. Z. Hierowski. Wrocław 1963; Z. Hierowski: *Życie literackie na Śląsku 1922–1939.* Katowice 1969; Z. Gaca-Dąbrowska: *Wantuła Jan.* W: *Słownik pracowników książki polskiej.* Red. I. Treichel. Warszawa—Łódź 1972; A. Radziszewska: *Jan Wantuła jako pisarz ludowy i społecznik (Śląsk Cieszyński w drugiej połowie XIX i pierwszej XX wieku).* W: *Udział ewangelików śląskich w polskim życiu kulturalnym.* Red. T. Wojak. Warszawa 1974; I. Homola: *Wantuła Jan.* W: *Literatura polska. Przewodnik encyklopedyczny.* T. 2. Red. C. Hernas. Warszawa 1985; J. Golec, S. Bojda: *Wantuła Jan.* W: *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej.* T. 1. Cieszyn 1993.

Krzysztof Biliński

WELTZEL AUGUSTYN BOGUSŁAW (1817–1897), ksiądz katolicki, historyk. Urodził się 9 kwietnia 1817 r. w Jelczu pod Wrocławiem w powiecie oławskim jako syn gajowego w majątku hrabiego von Saurma-Jeltsch — Karla i Susanne z domu Adam. Uczęszczał do szkoły elementarnej w rodzinnej miejscowości, potem został posłany przez rodziców do szkoły św. Wincentego we Wrocławiu. W latach 1830–1838 uczył się we wrocławskim Gimnazjum św. Macieja. Studiował na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Wrocławskiego (1838–1841). 8 maja 1842 r. został wyświęcony przez wrocławskiego ks. bpa Daniela Latuska. Już

podczas studiów żywo interesował się historią. Chodził do Kolegium Historycznego na wykłady znanych profesorów, m.in. G.A. Stenzla.

Pracę jako duszpasterz rozpoczął w Szczecinie, gdzie był wikariuszem przez czternaście lat. Pełnił także funkcję duszpasterza garnizonów na Pomorzu i we wschodniej Brandenburgii. Tutaj powstały pierwsze dziejopisarskie dzieła księdza Weltzla — kilka artykułów o dziejach Kościoła katolickiego na Pomorzu i w Brandemburgii. Zdołał także wydać książkę o życiu i św. Ottona, apostoła Pomorza. Ks. Weltzel wstąpił także do Pomorskiego Towarzystwa Historycznego i Archeologicznego. Za wstawiennictwem hrabiego von Saurma-Jeltsch w 1857 r. został proboszczem w Tworkowie. Funkcję tę sprawował aż do śmierci. Tam napisał większość swoich prac historycznych.

17 lutego 1859 r. Pruskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zleciło urzędowi państwowym zadbanie o przechowywanie i udostępnianie akt archiwalnych (miały one wielkie znaczenie dla stosunków własnościowych w miastach oraz dla historyków). Prezydent Rejencji Opolskiej dr Georg von Viebahn chciał, aby każde miasto prowadziło rzetelną lokalną kronikę. Do napisania kilku monografii śląskich miast wyznaczył księdza Augustyna Weltzla. Tak powstało pięć monografii historycznych śląskich miast: *Historia miasta, dóbr ziemskich i byłej twierdzy Koźle / Geschichte der Stadt, Herrschaft und ehemaligen Festung Cosel*, *Historia miasta Raciborza / Geschichte der Stadt Ratibor*, *Historia miasta Prudnika na Górnym Śląsku / Geschichte der Stadt Neustadt in Oberschlesien*, *Historia miasta i dóbr ziemskich Dobrodzień / Geschichte der Stadt und Herrschaft Guttentag*, *Historia miasta Żory na Górnym Śląsku. Opracowana na podstawie dokumentów i akt urzędowych / Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien. Aus Urkunden and amtlichen Aktenstücken bearbeitet*.

Proboszcza z Tworkowa interesowały także dzieje znanych śląskich rodów arystokratycznych. Napisał ich kilka: *Geschichte des Geschlechts der Saurma und Sauerma / Dzieje roku Saurmów i Sauermów* (wydano w Raciborzu w 1869 r.), *Geschichte der edlen und freiherrlichen Geschlechts von Eichendorff. Nach Handschriften und Urkunden bearbeitet / Dzieje szlacheckiego, baronowego rodu von Eichendorffów. Opracowanie wedle rękopisów i dokumentów* (wydano w Raciborzu w 1876 r.), *Geschichte des edlen, freiherrlichen und gräflichen Geschlechts von Praschma / Dzieje szlacheckiego, baronowego rodu von Praschmów* (Racibórz, 1883) oraz *Pomniki pobożności po szlacheckiej rodzinie hrabiów z Gaszy-*

na. Niepochlebna dla rodu Oppersdorffów monografia ich dziejów nie została nigdy wydana.

Proboszcz z Tworkowa jest autorem kilku monografii parafii: *Chronik der Parochie Ostrog / Kronika parafii Ostróg* (Ratibor 1882), *Chronik der Parochie Pogrzebin / Kronika parafii Pogrzebień* (Ratibor 1888), *Die Cisterzienserpropstei Kasimir im Kreise Leobschütz / Probostwo cystersów Kazimierz w powiecie głubczyckim* (Breslau 1889), *Książęca fundacja cystersów w Jemielnicy* (Breslau 1895). Swoje artykuły drukował również w czasopiśmie naukowych i popularnonaukowych. Jest także autorem 44 szkiców na temat osadnictwa rejonu na północ od rzeki Opawy.

Ksiądz Weltzel pisał głównie po niemiecku. Powstały też dzieła jego autorstwa w języku polskim, m.in.: *Pomniki pobożności po szlacheckiej rodzinie hrabiów z Gaszyna* (wydane w Gliwicach w 1877) oraz *Żywot błogosławionej Eufemii księżnej raciborskiej z zakonu św. Dominika / Das Leben der heiligen Euphemia* (wydany w 1878 w Gliwicach). Posługiwał się także językiem czeskim.

Ksiądz Augustyn Weltzel materiałów do swoich prac historycznych szukał w bibliotekach, archiwach, a także w czasie licznych podróży. Posiadał okazałą bibliotekę. Badacz prowadził także liczną korespondencję. Utrzymywał kontakt m.in. z Colmarem Grünhagenem, Josefem Jungnitzem, Paulem Pfothenhauerem, Wilhelmem Wattenbachem z Wrocławia, Vincencem Praskiem (*Listy Augustyna Weltzla do Vincenca Praska* zostały wydane w 1999 r. w Raciborzu. Wyboru, przekładu i opracowania podjął się Ryszard Kincel), Karolem Miarką, Norbertem Bonczykiem, Heinrichem Kleiberem z Głubczyc, ks. Cyprianem Lelkiem. Przyjaźnił się także z historykiem ks. Józefem Gregorem (objął on parafię w Tworkowie po śmierci ks. Weltzla) i ks. Johannesem Chrzęszczem z Pyskowic, górnośląskim dziejopisarzem.

W latach 1863—1866 ksiądz Weltzel był posłem w pruskim Landtagu w Berlinie z ramienia katolickiej partii Centrum. W 1886 r. został odznaczony pruskim orderem Czerownego Orła IV klasy. W 1868 r., za działalność i osiągnięcia w dziedzinie historii, proboszcz z Tworkowa został mianowany przez biskupa wrocławskiego Henryka Foerstera radcą duchownym. Okres kulturbudownictwa to czas wielkich rozczarowań dla księdza Weltzla. W tym czasie nawiązał kontakt z polskimi kołami politycznymi. Współpracował z polskim Towarzystwem Bożego Grobu oraz z redakcją pisma „Katolik”. Publikował m.in. w polskim piśmie „Monika. Tygodnik poświęcony chrześcijańskiemu wychowaniu dzie-

tek". W 1889 r. ks. Weltzel otrzymał doktorat *honoris causa* Fakultetu Teologii Uniwersytetu we Wrocławiu.

Ks. Weltzel zmagał się z chorobą oczu, która utrudniała mu pracę badawczą. Cierpiał także na kamice żółciową. Zmarł 4 listopada 1897 r. w Tworkowie. Ks. Augustyn Weltzel został pochowany w kwaterze proboszczów tworkowskich naprzeciw głównego wejścia do fary.

Pracą dziejopisarską księdza Weltzla zajmowało się wielu historyków, m.in. jego przyjaciel Vincenc Prasek, Johannes Chrzaszcz, Alfons Nowak, Józef Gregor, Jan Kopiec. Dr Augustin Potthast nazwał księdza Weltzla „Górnośląskim Tacytem”. Ksiądz Augustyn Weltzel był dobrym proboszczem i duszpasterzem. W Tworkowie obchodził wspólnie z parafianami 25- i 50-lecie kapłaństwa. W Raciborzu obchodzono 180. rocznicę urodzin oraz 100. rocznicę śmierci dziejopisarza z Tworkowa. Od 2002 roku Gimnazjum nr 3 w Raciborzu nosi imię Augustyna Weltzla.

Bibliografia

R. Kincel: *Największy dziejopisarz Górnego Śląska*. „Zeszyty Raciborskie »Strzecha«” 1997, T. 6; N. Mika: *Ksiądz Augustyn Weltzel jako historyk — warsztat naukowy i problem wiarygodności prezentowanych faktów w jego dziejopisarstwie*. „Zeszyty Raciborskie »Strzecha«” 1997, T. 6; R. Kincel: *Wstęp*. W: A. Weltzel: *Listy Augustyna Weltzla do Vincenca Praska 1875—1897*. Racibórz 1999; J. Pixa: *Listy Augustyna Weltzla do Vincenca Praska 1875—1897*. „Konwersatorium” 2000, nr 27; J. Pixa: *Śląski Tacyt — ksiądz Augustyn Bogisław Weltzel*. „Konwersatorium” 2000, nr 27; A. Bidacz: *Tworków wczoraj i dziś*. Racibórz 2007, s. 133—136.

Aldona Senczkowska

WOJACZEK RAFAŁ (1945—1970), poeta, prozaik. Urodził się 6 grudnia 1945 r. w Mikołowie, w znanej i poważanej w mieście rodzinie. Ojciec poety był profesorem gimnazjum, matka miała także wyższe wykształcenie. Szkołę podstawową Wojacek ukończył w Mikołowie i tu rozpoczął szkołę średnią. Wyróżniał się w gronie rówieśników ponadprzeciętnymi zdolnościami. W mikołowskim liceum uczył się tylko dwa lata. Po konfliktach z nauczycielami, zmuszony do zmiany szkoły, Wojacek kontynuował naukę najpierw w Katowicach, a następnie w Kędzierzynie-Koźlu,

gdzie w 1963 r. zdał maturę. W 1963 r. Wojacek rozpoczął studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, które przerwał po semestrze. W 1964 r. przeniósł się do Wrocławia, który był wówczas mekką artystów i ośrodkiem aktywnego życia literackiego. Tutaj mieszkał do końca życia, najpierw u starszego brata Piotra, potem na stancjach, w pokojach sublokatorskich, utrzymując się dzięki pomocy rodziców oraz zapomogom, stypendiom i tantiomom literackim. Zmarł we Wrocławiu w nocy z 11 na 12 maja 1971 r. śmiercią samobójczą, przeżywszy niecałe 26 lat. Został pochowany na cmentarzu św. Wawrzyńca we Wrocławiu. Fascynacja Wojaczka literaturą zaczęła się w pierwszych klasach liceum. Próbował w tym czasie tłumaczyć poezję z języków obcych. Podjął pierwsze własne próby poetyckie. We wspomnieniach pojawia się obraz dorastającego młodzieńca, który niesłychanie dużo czyta (w zestawie lektur są m.in.: Ch. Beaudelaire, A. Rimbaud, F. Kafka, T. Mann, F. Dostojewski) i który posiada doskonałą pamięć fotograficzną. Pisał w czasach studenckich, jednakże aktywny okres twórczości literackiej przypadł na lata 1965—1971. Wiersze z tego czasu stanowią materiał wydanych tomów, w całości zostały opublikowane w *Wierszach zebranych* w 2005 r. W marcu 1971 r. powstały ostatnie utwory, które poeta uznał podobno za zamknięcie dorobku, porzucając — na wzór swojego mistrza Artura Rimbauda — pisanie.

Fakt przeprowadzki z Mikołowa diametralnie zmienił osobowość Wojaczka i miał przełomowe znaczenie w jego życiu. W tym czasie zaczęły ujawniać się cechy autodestrukcyjnej natury poety, symptomy poczucia wyobcowania i dezintegracji osobowości, skłonność do melancholii i depresji. Z nimi poeta będzie zmagał się do końca życia. Już wtedy dokonuje pierwszych okaleczeń ciała i podejmuje próby samobójcze. Podejrzenie o chorobę psychiczną uniemożliwiło m.in., kontynuowanie studiów i skłoniło Wojaczka do poddania się w 1965 r. badaniom w klinice psychiatrycznej. Tutaj poeta poznał pielęgniarkę, którą wkrótce poślubił, a z tego związku narodziła się córka. Małżeństwo nie przetrwało roku i zakończyło się rozwodem. W klinice Wojacek prowadził dziennik, powstały także niedrukowane przez poetę wiersze, będące zapisem nawiedzających go stanów depresyjnych. Epizod małżeński stał się natomiast kanwą pięcioczęściowego poematu prozą *Sanatorium*.

Życie Wojaczka we Wrocławiu to okres, w którym praca twórcza i próby spokojnej egzystencji przeplatały się z narastającą de-

presją. Postępy czyniła także choroba alkoholowa. Skandale obyczajowe, pijackie ekscesy stały się sposobem życia, częstokroć specjalnie prowokowane przez poetę. Pojawiły się następne próby samobójcze. Ulubionym zajęciem Wojaczka były także podróże, m.in. do Mikołowa, gdzie poeta pisał lub kończył rozpoczęte utwory.

Po rozpadzie małżeństwa Wojacek związał się uczuciowo z Teresą Ziomber. Związek ten trwał kilka lat i stanowił inspirację do napisania wielu wierszy, a bohaterce i adresatce tych utworów zadedykował poeta swój pierwszy zbiór wierszy. Kolejną kobietą w życiu Wojaczka była Grażyna Lisowska, obdarowana tomem *Którego nie było*. Na początku 1971 r. poeta poznał aktorkę Elżbietę Fediuk. Z relacji przyjaciół wiadomo, że czas znajomości był dla Wojaczka okresem szczęścia i spokoju. Jednakże nie mogło to wnieść porządku do tragicznej egzystencji pisarza. Umarł Wojacek, zażywając nadmierne ilości środków nasennych. Przy zwłokach znaleziono skrawek strony z „*Twórczości*”, na której znajdował się sporządzony przez poetę zapissek o tym, ile i jakie środki zażył. Był to fragment strony z artykułem o tragicznej śmierci Tadeusza Borowskiego.

Wojacek zadebiutował na łamach prasy w grudniu 1965 r. Siedem jego wierszy ukazało się w pierwszym numerze ważnego później w życiu literackim pisma „*Poezja*”. Wiersze były poprzedzone wprowadzeniem napisanym przez Tymoteusza Karpowicza, poetę poważanego w środowisku literackim, i wywołały spore zamieszanie nie tylko swoim kontrowersyjnym charakterem, ale także samym faktem publikacji w periodyku, w którym mieli publikować poeci uznani.

W 1969 r. ukazał się debiutancki tom wierszy zatytułowany *Sezon*, a w rok później następny — *Inna bajka*. W maju 1968 r. złożył poeta w wydawnictwie pierwszą redakcję *Nie skończonej krucjaty*, a w zimie 1970 roku — zbioru zatytułowanego *Którego nie było*. Oba tomy ukazały się już po śmierci poety w 1972 r. Wszystkie zbiory były publikowane po licznych zmianach redakcyjnych czynionych przez poetę, perturbacjach z wydawnictwami i cenzurą. Tuż po śmierci poety rozpowszechniła się legenda literacka dotycząca debiutu, osobowości i tragicznej śmierci Wojaczka. Przyczyniła się ona do powstania kultu poetyckiego. Wojacek został obwołany poetą pokoleniowym, poetą przeklętym (*poète maudit*), „kaskaderem literatury”. Upowszechniła się lektura eksponująca w wierszach niezgodę poety na zastany świat i bunt przeciwko obowiązującym normom, poczucie zagrożenia egzysten-

cji, męstwo codziennego bycia. Akcentowano również bezpośredniość tej poezji, zwracano uwagę na fakt, że wiersze są zapisami stanów i lęków nękających poetę oraz swoistą formą autoterapii. Wskazywano katastrofizm, ekspresjonizm, somatyzm, fizjologizm jako zasadnicze składniki poetyckiego języka i obrazowania. Podkreślano romantyczną w swym rodowodzie integralność, w której życie zostaje splecione z twórczością oraz prowadzoną przez poetę tragiczną w swych konsekwencjach grę ze śmiercią. Z biegiem lat akcenty recepcji zostają przeniesione z biograficznego na kreacyjny charakter tej liryki, dostrzega się jej literackość i eksponuje rolę eksperymentu artystycznego. Wskazuje się zainteresowania poety ontologią podmiotu, czyniąc centralnym zagadnieniem poetyckie transformacje i transgresje, dzięki którym dokonuje się próba osiągnięcia androgynicznej pełni (eksponowanie podmiotu żeńskiego), ukonstytuowania podmiotu lirycznego jako rzeczywistego *alter ego* poety, przeciwstawionego „ja” empirycznemu (gra sygnaturą, motyw „ja to kto inny”), wreszcie rozumienia miłości, śmierci, kobiety i poezji jako aspektów Jednego. Reinterpretuje się motywy śmierci, cielesności, miłości sprowadzanej do aktu seksualnego, poszerza się wątek poezji pokoleniowej, wskazując na polityczny wymiar niektórych wierszy. Ważną pozycję w interpretacjach zajmuje aspekt religijny wierszy i motyw chrystologiczny, poszukiwanie transcendencji, a jednocześnie — próba wyzwolenia się spod władzy Absolutu w postaci Boga i Rozumu poprzez uczynienie *arché* świata z anomalii i z tego, co podszeptuje ciało — perwersji, pożądania, okrucieństwa, przemocy. Badacze odczytują wiersze w kontekście filozofii Lwa Szestowa, Fryderyka Nietzschego, markiza de Sade’a. Wojacek staje się polskim Allenem Ginsbergiem i Arturem Rimbaudem.

Powstało kilkanaście wyborów poezji, książek poświęconych życiu i twórczości Wojaczka, wiele artykułów, szkiców krytycznych. Zagościł poeta na stronach internetowych. Życie poety stało się kanwą filmu *Wojacek* (reż. L. Majewski). Powstał w Mikołowie Instytut promujący twórczość poety, organizujący konkursy poetyckie imienia Rafała Wojaczka dla młodych twórców. Wiersze Wojaczka są tłumaczone na języki obce.

Fundamentem poezji Wojaczka jest antynomia, występujące w niej elementy układają się w pary przeciwieństw. Szczerości i bezpośredniości wypowiedzi oraz autobiografizmowi zostaje przeciwstawiona kreacyjność i manifestacyjna literackość wierszy. Somatyzmowi, fizjologii i fizykalizmowi języka i ujęć — mistycyzm, brutalizmowi — czułość, dosadności języka naruszającego

obyczajowe tabu i osuwającego się w obscena — poetyzmy, banalnej metaforyce — wyrafinowane układy literackie modyfikujące zastane konwencje, destrukcji — porządkowanie, impulsowi i emocji — zmysł obserwacji i kalkulacji, żywiołowości opisu — metodyczność, realności i realizmowi — mistyfikacja i symbolizm. Ta antytetyczna koincydencja elementów wyraża się także we współlistnieniu idiomu konwersacyjnego i literackiego. Pierwszy, widoczny zwłaszcza w *Sezonie*, to stylizacja na język potoczny, zaczerpnięty z tradycji awangardowej wiersz nieregularny i elementy poetyki nadrealistycznej, drugi, obecny zwłaszcza w tomach późniejszych to świadomie aktualizowane tradycyjne gatunki literackie, regularne, mocno zakorzenionych w liryce polskiej rozmiary wersowe, stroficzne, wyrafinowane układy rymowe, poetyzmy. Współobecność przeciwstawnych elementów jest podstawą występujących w wierszach: ironii, dystansu, paradoksu i paralogii. Wspomaga charakterystyczne dla tej poezji gry literackie. Jest środkiem w przewartościowaniu wszelkich wartości i pomaga w rewizji stanu takich zjawisk jak: poezja, etyka, estetyka. Poezja Wojaczka ma ambicje być nową czy może faktyczną prawdą o człowieku i świecie, dla której podstawy tworzy wewnętrzne doświadczenie ciągłości bytu. Istotną stroną twórczości poetyckiej Wojaczka jest także świadome wykorzystywanie tradycji literackiej. W wierszach poety można odnaleźć liczne odwołania, reminiscencje, stylizacje. Styl Wojaczka ma charakter „bluszczowaty”, w którym zapożyczony element z wiersza innego autora staje się punktem wyjścia do tworzenia własnego tekstu. Obszar przywoływanej tradycji to przede wszystkim poezja romantyczna (Mickiewicz, Słowacki, Norwid), katastroficzna (Miłosz, Baczyński), a z literatury obcej — przede wszystkim poezja Rimbauda, Beaudelaire’a, Rilkego. Rozpoznawalne są zapożyczenia myślowe i stylistyczne z Tomasza Manna, Fiodora Dostojewskiego, Fryderyka Nietzschego.

Dzięki wymienionym cechom poezja Rafała Wojaczka należy do najoryginalniejszych zjawisk w poezji polskiej drugiej połowy XX wieku. Jest poezją odnawiającą diametralnie model uprawianej wówczas liryki (formulizm) i prekursorką nurtu w poezji Nowej Fali lat siedemdziesiątych. Stała się kluczową tradycją dla poetów młodszych pokoleń (pokolenie „bruLionu”). Z perspektywy lat coraz wyraźniej objawia się jako antycypacja poetyckiej odmiany polskiej ponowoczesnej literatury wyczerpania.

Spuścizna prozatorska Wojaczka obejmuje drobne etiudy prozatorskie (*Brama*, *** [„Piotr umieściwszy swą osobę”], *Pornografia*

w siedmiu klatkach), jak również późniejsze teksty pisane na początku 1969 roku, rozwijające tematykę i styl prób prozatorskich: *Sanatorium* — poemat prozą składający się z siedmiu pieśni i opowiadania zatytułowane: *Na progu*, *List do Królowej Polski*, *Kto powiedział koniec świata*, *Przez ogień o wodę*. Żaden z utworów nie ukazał się drukiem za życia poety, aczkolwiek Wojacek planował publikację *Sanatorium* i czterech późniejszych opowiadań. Składając książkę prozatorską, zatytułowaną właśnie *Sanatorium*, poeta nazwał poematem cały ciąg wymienionych utworów. Jako poemat złożony z pięciu, mogących istnieć samodzielnie części, traktuje także te utwory Bogusław Kierc — wydawca jedynej do tej pory edycji tego dzieła w *Utworach zebranych* (1976).

Pisane pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku *Sanatorium* było utworem oryginalnym. Przejawia się to w twórczej aktualizacji konwencji poematu dygresyjnego, w przywołaniu poetyki para-autobiograficznej, w grze konwencjami stylowymi, gatunkowymi i kompozycyjnymi oraz kategoriami estetycznymi. Poemat podejmuje zagadnienie nędzy i powagi istnienia. Istotnym elementem narracji jest ironia, w której wzniosłość miesza się ze śmiesznością, „tu i teraz” z nieskończonością, *sacrum* z *profanum*, ukazując prawdziwe oblicze świata i życia. Bohater poematu to Piotr G. Sobecki, *alter ego* poety, a poszczególne części *Sanatorium* są opowieścią o jego życiu. Niemniej jednak konwencja autobiograficzna poddawana jest w utworze modyfikacjom w ramach różnych gier literackich, a osobowość Wojaczka zostaje w ten sposób „rozpisana na głosy”. Autor aktualizuje w poemacie konwencję „małego realizmu”, z pedanterią opisując realia lat sześćdziesiątych XX wieku i środowiska, w którym żyje. Zostaje ona jednak wykorzystana przez Wojaczka jako element strategii prowadzenia narracji dygresyjnej, a jej „rozbrojenie” uzyskał poeta poprzez specyficzny język poematu, w którym mieszają się style, gatunki i eksponowana jest poetyckość wypowiedzi. Te cechy sytuowały utwór w czasach jego powstawania w rzędzie literatury eksperymentującej, wyłamującej się z panujących wówczas i rozpowszechnionych dyskursów prozatorskich. Można również czytać *Sanatorium* jako twórczą, bo nieustannie przetwarzającą, aktualizację istotnych konwencji prozy współczesnej, widocznych w twórczości Fiodora Dostojewskiego (zagadnienie „zbrodni i kary”), Tomasza Manna (pojawiająca się w poemacie postać Tonia Krögera), André Gide’a (zabójstwo bez powodu) i Jamesa Joyce’a (motyw wędrówki i strumień świadomości). Tytułowa aluzja do twórczości

Brunona Schulza (motyw sanatorium) rozwija się w jawne relacje intertekstualne poprzez zastosowane w poemacie mitologizacje.

Bibliografia

R. Wojaczek: *Sezon. Piosenki*. Kraków 1969; R. Wojaczek: *Inna bajka*. Wrocław 1970; R. Wojaczek: *Nie skończona krucjata*. Kraków 1972; R. Wojaczek: *Którego nie było*. Wrocław 1972; R. Wojaczek: *Utwory zebrane*. Oprac. B. Kierc. Wrocław 1976; R. Wojaczek: *Reszta krwi*. Red. M. Melecki. Mikołów 1999; R. Wojaczek: *Wiersze*. Wybór T. Pióro. Warszawa 1999; R. Wojaczek: *Wiersze zebrane*. Red. B. Kierc. Wrocław 2005.

E. Kolbus: *Z dziejów krucjaty, której nie było*. W: *Kaskaderzy literatury*. Red. E. Kolbus. Łódź 1986; E. Rewers: *Filozofia ciała w poezji — Rafał Wojaczek*. „Sztuka i Filozofia” 1992, T. 5; M. Bogdanowska: *Porządkowanie Wojaczka*. „Ruch Literacki” 1999, z. 2; M.M. Szczawiński: *Rafał Wojaczek, który był*. Katowice 1999; M. Łukaszuk-Piekara: *W mocy sygnatury, czyli poemat jest osobą?: poemat jest kimś innym (Wojaczek)*. „Kresy” 2000, nr 2/3; P. Spychała: *Poematy prozatorskie Rafała Wojaczka*. „Fraza” 2001, nr 1—2; *Który jest. Rafał Wojaczek w oczach przyjaciół, krytyków i badaczy*. Red. R. Cudak, M. Melecki. Katowice 2001; P. Spychała: *Kim był Rafał Wojaczek, którego nie było*. Cz. 1—4. Tarnów 2001—2003; R. Cudak: *Inne bajki. W kręgu liryki Rafała Wojaczka*. Katowice 2004; S. Srokowski: *Skandalista Wojaczek. Poezja, dziewczyny, miłość*. [Wrocław] 2006; B. Kierc: *Rafał Wojaczek. Prawdziwe życie bohatera*. Wrocław 2008; S. Beres, K. Batorowicz-Wołowicz: *Wojaczek wielokrotny. Wspomnienia, relacje, świadectwa*. Wrocław 2008.

Romuald Cudak

ZAREMBA JAN KAZIMIERZ (1906—1983), profesor Uniwersytetu Śląskiego, wybitny humanista, historyk literatury polskiej, badacz literatury regionalnej — śląskiej, nauczyciel szkół średnich i wyższych, zasłużony organizator szkolnictwa wyższego na Śląsku, wychowawca wielu pokoleń polonistów, autor znacznej liczby prac naukowych. Jan Kazimierz Zaremba urodził się 1 stycznia 1906 r. w Morawskiej Ostrawie (dziś Czechy, Zaolzie), gdzie ojciec jego był inżynierem w śląskich hutach żelaza. Pochodził z rodziny ziemiańskiej. Jej siedzibą był modrzewiowy dwór z XVII w. w Stróżach Niżnych (województwo małopolskie). Dziadek Profesora walczył w powstaniu styczniowym, a po jego klęsce uczestniczył w budowie pierwszych linii kolejowych w Galicji.

Jan Kazimierz Zaremba w 1924 r. ukończył IV Gimnazjum w Krakowie i po maturze wstąpił na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie studiował filologię polską. Pod wpływem prof. Ignacego Chrzanowskiego zainteresował się literaturą staropolską i piśmiennictwem różnowierczym. Pod jego kierunkiem opracował rozprawę doktorską o Anonimie Protestancie, twórcy z XVI w., którą obronił w 1933 r. Podczas studiów zamieszczał w pismach krakowskich swoje pierwsze utwory literackie. Następnie z dyplomem doktora filozofii podjął J.K. Zaremba pracę nauczycielską w gimnazjach w Sosnowcu, Mysłowicach i kolejno w Boguminie. Równocześnie nawiązał kontakt ze środowiskiem młodych twórców śląskich, skupionych wokół nowego pisma literackiego „Fantana”, gdzie opublikował swoje prace, a także z Rozgłośnią Polskiego Radia w Katowicach. Kilkakrotnie jego utwory transmitowane były tu w roku 1938 i 1939.

W latach II wojny światowej J.K. Zaremba mieszkał wraz z żoną i dwiema córkami w Stróżach, gdzie gospodarował w rodzinnym majątku. Uczestniczył też w pracach Tajnego Nauczania w Gorlickiem. Po zakończeniu wojny, na skutek przemian spo-

lecznych i ustrojowych, uległa likwidacji rodzinna siedziba, a morderzewiowy dwór został zburzony. J.K. Zaremba powrócił do szkolnictwa: zorganizował gimnazjum w Bobowej oraz uczył w Gorlicach. Następnie wyjechał na Śląsk, gdzie w latach 1948—1950 pracował w katowickich szkołach średnich.

W 1950 r. Ministerstwo Oświaty powierzyło mu organizację Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach. Był w tej uczelni ponad 12 lat prorektorem oraz Dziekanem Wydziału Filologicznego (1956—1958). Na Wydziale tym pełnił też w latach 1953—1968 funkcję Kierownika Katedry Historii Literatury Polskiej, ponadto kierował zespołem rzeczoznawców z zakresu filologii polskiej dla Wyższych Szkół Pedagogicznych w kraju. W 1956 roku J.K. Zaremba został mianowany docentem. Pod jego kierunkiem odbyły się sesje naukowe o zasięgu ogólnopolskim: Sesja Odrodzenia (1954) i Mickiewiczowska (1956), kolejno poświęcone Sienkiewiczowi (1959), Słowackiemu (1960) i Żeromskiemu (1964). W 1956 r. powstało Wydawnictwo WSP, które miało upowszechniać wyniki naukowe pracowników tej uczelni. Doc. J.K. Zaremba w latach 1962—1968 był tu przewodniczącym Komitetu Wydawniczego.

Naukowy charakter miał półroczny pobyt docenta J.K. Zaremby we Francji (1966/1967). W tamtejszych bibliotekach poszukiwał poloników, ponadto zapoznawał się z francuską dydaktyką uniwersytecką. Swoje refleksje badawcze zawarł w pięciu artykułach. W 1968 r. został powołany w Katowicach Uniwersytet Śląski, gdzie w roku 1970 doc. J.K. Zaremba uzyskał nominację na profesora nadzwyczajnego. Pełnił tu obowiązki Dyrektora Instytutu Filologii Polskiej (1969—1973) oraz do roku 1976 — Kierownika Zakładu Historii Literatury Staropolskiej, Oświeceniowej i Romantycznej. W roku 1976 Profesor Jan Kazimierz Zaremba przeszedł na emeryturę, ale długo jeszcze prowadził zajęcia dydaktyczne — wykłady i seminaria magisterskie, ponieważ wysoko ceniono jego rozległą wiedzę, a doktoranci wymagali rady i opieki swego promotora.

Profesor J.K. Zaremba pracował też w różnego typu instytucjach kulturalnych. Był m.in. Prezesem Katowickiego Oddziału Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza (1950—1957) oraz przez piętnaście lat uczestniczył w pracach Oddziału Śląskiego Towarzystwa Przyjaciół Książki. Brał też czynny udział w ogólnopolskich gremiach naukowych. W Warszawie był członkiem Rady Naukowej Instytutu Badań Literackich oraz Komitetu Nauki o Literaturze Polskiej Akademii Nauk. W Krakowie od

1962 r. był zastępcą przewodniczącego Komisji Historycznoliterackiej PAN, kierował też od 1959 roku Podkomisją Śląską działającą przy Oddziale Krakowskim PAN. Gdy powstał Oddział PAN w Katowicach, został tu przewodniczącym Komisji Historycznoliterackiej (1975—1980), następnie zaś kierował Sekcją Badań Śląskich (1980—1983). Głównym nurtem prac badawczych i dydaktycznych prof. J.K. Zaremby była literatura staropolska. Szczególnym zainteresowaniem obdarzał Renesans i Barok, z późniejszych epok — Romantyzm. Drugim kierunkiem jego prac była literatura regionalna — śląska. Tym nurtem poświęcał liczne publikacje, a także wykłady i seminaria magisterskie, nad nimi pracowali też jego doktoranci. Z wielką uwagą badał też dorobek pisarzy związanych z polską reformacją, zwłaszcza z arianizmem. Na tym ogólnym tle wyróżnić można prace o Janie i Piotrze Kochanowskich oraz Wacławie Potockim — piewcy Pogórza Sądeckiego, ziemi, z którą również związany był Profesor. Wśród pisarzy epoki Romantyzmu wyróżniał Adama Mickiewicza.

Bardzo liczne artykuły i rozprawy jego autorstwa dotyczyły tematyki śląskiej. Swymi badaniami objął głównie epoki dawne, do XVIII w. włącznie. Syntezą jest tom *Polska literatura na Śląsku*, cz. 1 (1971). Szczególną uwagą darzył dzieła Adama Gdaczusza, twórcy prozy polskiej na Śląsku i Walentego Rozdzieńskiego, autora poematu o wytopie żelaza z 1612 r. Opracował też dorobek pisarzy ziemi cieszyńskiej XVIII w. Profesor J.K. Zaremba potrafił zainteresować badaniami regionalnymi liczne grono współpracowników, których skupił wokół siebie w Wyższej Szkole Pedagogicznej oraz w Uniwersytecie Śląskim. Utworzył tym samym znaczący ośrodek badań nad polskim piśmiennictwem na Śląsku. W WSP był to Zakład Literatury Śląskiej powołany w ramach Katedry Historii Literatury Polskiej w 1958 roku. W Uniwersytecie Śląskim od 1973 roku działała Pracownia „Śląskiego Korbuta” w ramach kierowanego przez Profesora Zakładu Historii Literatury Staropolskiej, Oświeceniowej i Romantycznej. Do badań tych, oprócz współpracowników i doktorantów, włączył studentów, którzy w swoich pracach magisterskich zbierali materiały. Zgromadzona wspólnymi siłami dokumentacja była bazą dla publikacji o nazwie „Śląski Korbut”, czyli retrospektywnej bibliografii piśmiennictwa polskiego na Śląsku. Tom obejmujący stulecia XVII i XVIII ukazał się w Ossolineum we Wrocławiu w 1980 roku. W planach było objęcie badaniami wszystkich epok literackich, od średniowiecza do 1922 roku. Ale wraz ze śmiercią Profesora ten ambitny projekt upadł. Miało to być pierwsze odgałęzienie regionalne „No-

wego Korbuta”, czyli literackiej bibliografii ogólnopolskiej, której edytorem był Instytut Badań Literackich PAN.

W kierowanej przez prof. J.K. Zarembę Podkomisji Śląskiej, Komisji Śląskiej i kolejno Sekcji Badań Śląskich działających przy Komisji Historycznej Oddziału PAN w Krakowie i Katowicach, rozwijane były badania nad piśmiennictwem polskim na Śląsku, jego gwarą i folklorem. Brali w tych pracach udział uczeni z Katowic, Opola, Wrocławia, Częstochowy, Cieszyna i Bielska. Publikacje te miały ocalić od zapomnienia polski dorobek niszczoney przez wieki w myśl wrogiej zasady „Silesiaca non leguntur”.

Kierując tymi zespołami prof. J.K. Zaremba zawsze podkreślał, że to śląscy poloniści powinni odkrywać piśmiennictwo dzielnicy, która wykształciła jedyną w pełni dojrzałą w Polsce literaturę regionu, a jak zaznaczał, tej literaturze poświęcił najwięcej swoich prac. Dorobek Profesora jest znaczny. Opublikował trzy książki, około stu artykułów, rozpraw i studiów, a także liczne prace popularnonaukowe oraz literackie. Pod jego redakcją ukazało się osiem tomów zbiorowych („Zeszyty Naukowe WSP w Katowicach” oraz „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego”). W przygotowaniu była obszerna *Antologia dawnej literatury polskiej na Śląsku*. Pracował nad nią wraz z prof. Stanisławem Rospondem. Śmierć obydwu Profesorów zniweczyła te plany. Pozostał niedokończony zbiór rękopisów i maszynopisów. Publikacje książkowe Profesora to *Polscy pisarze na Śląsku po wojnie trzydziestoletniej* (1960, też 1969), *Adam Gdaczusz: wybór pism* (współ z Henrykiem Borkiem, 1969) i wspomniana już *Polska literatura na Śląsku* (cz. 1, 1971). Dostrzegał powiązania z Polską w rozprawie *Związki literackie Śląska z Rzeczpospolitą* (1977), wysoko cenił jej walory w pracy *Trwałe wartości literatury polskiej na Śląsku* (1970).

Pod kierunkiem prof. J.K. Zaremby powstało ponad 200 prac magisterskich, w tym ponad sto o tematyce śląskiej. Profesor był promotorem jedenastu rozpraw doktorskich poświęconych literaturze ogólnopolskiej i śląskiej. Działal też jako recenzent licznych prac doktorskich i habilitacyjnych w różnych ośrodkach naukowych kraju. Swoje osiągnięcia badawcze prezentował na forum ogólnopolskim, uczestnicząc w sesjach naukowych i zjazdach.

Państwo i środowisko naukowe doceniło trud badawczy, organizacyjny oraz dydaktyczny Profesora. Otrzymał on Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski, Medal Komisji Edukacji Narodowej oraz liczne inne odznaczenia i wyróżnienia. Profesor Jan Kazimierz Zaremba zmarł 7 lutego 1983 roku w Katowicach i tutaj znajduje się jego grób. W licznych nekrologach żegnano go

jako „współtwórcę polonistyki śląskiej” w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Katowicach oraz w Uniwersytecie Śląskim.

Bardzo bogata spuścizna rękopiśmienna prof. J.K. Zaremby została przekazana przez jego Małżonkę, historyka-mediewistę dr Wandę Semkowicz-Zarembinę, do Archiwum PAN Oddział w Katowicach z siedzibą w Wodzisławiu Śląskim. Zbiór ten obejmuje rękopisy stale uzupełnianych wykładów, notatki z pracy dydaktycznej i społecznej, obszerny warsztat naukowy (fiszki, zapisy czynione w bibliotekach krajowych i zagranicznych), fotografie i odbitki kserograficzne źródeł oraz teczek zainteresowań. Są tam również fragmenty prac rozpoczętych i planowanych, a ponadto teksty już ukończone, które pozostały tylko w rękopisach.

Profesor J.K. Zaremba od młodości z pasją uprawiał turystykę. Pracując w WSP i UŚ wędrował ze swoimi studentami, doktorantami oraz członkami zespołów badawczych i uczelnianych szlakami wytyczonymi przez twórców i bohaterów literatury polskiej w kraju i w regionie. Z tych ponad pięćdziesięciu wycieczek zespołowych i wielu indywidualnych zachowało się dużo zdjęć i przewodników z odręcznymi notatkami uczonego i badacza. Wszystko to dołączone zostało do zdeponowanego w Wodzisławiu warsztatu pracy Profesora. Profesor Jan Kazimierz Zaremba pozostawił dużo rozpoczętych dzieł. Wytyczył dalsze drogi badań i wykształcił ich kontynuatorów. Wychował wielką liczbę studentów, którym zaszczerpił zainteresowanie kulturą i literaturą ogólnopolską oraz śląską. Liczne prace Profesora poświęcone regionowi są ważnym dowodem w dokumentowaniu polskości Śląska.

Bibliografia

M. Letkiewicz-Ćwiklińska: *Bibliografia prac Jana Zaremby*, „Prace Historycznoliterackie”, T. 11. Katowice 1978, s. 11—18; J.K. Zaremba: *Płonąca Hiszpania*. Katowice 1937; J. Zaremba: *Związki literackie Śląska z Rzeczpospolitą (do połowy XVIII wieku)*. W: *Literatura staropolska w kontekście europejskim. Związki i analogie*. Red. T. Michałowska, J. Ślaski. Wrocław 1977, s. 293—304; *Bibliografia piśmiennictwa polskiego na Śląsku XVII i XVIII w. „Śląski Korbut”*. Red. J. Zaremba. Wrocław 1980; J. Zaremba: *Piśmiennictwo śląskie XVII wieku w publikacjach powojennych*. W: *Wśród zagadnień literatury barokowej. Cz. 2: Motywy, interpretacje, recepcja*. Red. Z.J. Nowak. Katowice 1980, s. 79—98; J. Zaremba: *Na powrót zwłok generała Józefa Bema. Wiersz z 1929 r. Posłowiem opatrzył J. Mayer*. Katowice 1984; J. Zaremba: *Jan Kochanowski w wykładach paryskich Adama Mickiewicza*. W: *Jan Kochanowski. Twórczość i recepcja*. Red. Z.J. Nowak. Katowice 1985, s. 58—69; J. Zaremba: *Mecenas z Lublińca*. W: *Szkice lublinieckie*.

Cz. 3. Lubliniec 1992, s. 19—22; J. Zaremba: *Larum w obozie. Słuchowisko radiowe*. Katowice 1997; S. Wiatr: *Stróże, wieś powiatu gorlickiego*. W: „Rocznik Nauk Rolniczych i Leśnych”, T. 50. Poznań 1948, s. 121 i in. (Tu: *Stróże Niżne majątkiem Zarembów*); *Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Katowicach*. 1950—1968. Red. A. Jarosz, A. Jendrysik. Katowice 1971; M. Pawłowiczowa: *Tematyka śląska w pracach historycznoliterackich Uniwersytetu Śląskiego*. „Poglądy” 1974, nr 13, s. 16—17; Z.J. Nowak: *Działalność naukowa, dydaktyczna i społeczna profesora Jana Zaremby*. „Prace Historycznoliterackie”, T. 11. Katowice 1978, s. 5—11; *Tradycje śląskiej humanistyki*. Jan Kazimierz Zaremba. Red. J. Malicki, D. Rott. Katowice 1994; M. Pawłowiczowa: *Dokonania Profesora Jana Kazimierza Zaremby w katowickim środowisku naukowym*. W: „Annales Silesiae”, T. 26. Wrocław 1996, s. 119—127; M. Pawłowiczowa: *Badania nad tematyką śląską prowadzone pod kierunkiem Profesora Jana Kazimierza Zaremby w WSP w Katowicach i Uniwersytecie Śląskim*. W: *Książka na Śląsku w latach 1956—1989. Zarys problematyki*. Red. M. Pawłowiczowa. Katowice 1999, s. 17—44; *Cenzura PRL. Wykaz książek podlegających niezwłócznemu wycofaniu. I X 1951 r.* Posłowie Z. Żmigrodzki. Wrocław 2002.

Maria Pawłowiczowa

ZEGADŁOWICZ EMIL (1888—1941), właśc. Emil Erwin Kajszar-Zegadłowicz (ur. się 20 czerwca 1888 r. w Bielsku, zmarł 24 lutego 1941 r. w Sosnowcu), poeta, prozaik, dramaturg, tłumacz poezji włoskiej, angielskiej, rumuńskiej, niemieckiej (m.in. utworów Goethego). Uczęszczał do szkoły podstawowej i gimnazjum w Wadowicach. Studiował filologię polską, germanistykę i historię sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim. Studia estetyczne kontynuował w Wiedniu i Dreźnie. Nie zdobył jednak tytułu naukowego. Jako poeta debiutował w 1908 r. za sprawą tomu *Tenty*, wydanego wspólnie z Wacławem Orłowskim i Władysławem Toporem. Z chwilą otrzymania „dekretu pełnoletności” (21 sierpnia 1908 r.) stał się pełnoprawnym właścicielem majątku w Gorzeniu Górnym pod Wadowicami. Zamieszkał w nim i rozpoczął pracę w charakterze nauczyciela gimnazjalnego. W 1914 r. poznał swoją przyszłą żonę Marię, która w towarzystwie siostry i matki przyjechała do Gorzenia na letnisko. W 1915 r. został wcielony do wojska austriackiego, zwolniono go ze służby w 1916 r. Wtedy to urodziła mu się pierwsza córka, Halszka, kolejna, Atessa, przyszła na świat cztery lata później.

Okres I wojny światowej spędził w rodzinnym Gorzeniu, poświęcając się zarówno pracy gospodarskiej, jak i prowadzeniu salonu literacko-artystycznego. Nawiązał współpracę z poznańską

grupą ekspresjonistów Zdrój, którą kierował Jerzy Hulewicz. W Bibliotece „Zdroju” wydał dwa poematy: *Odejście Ralfa Moore’a* (1919) oraz *U dnia, którego nie znam, stoję bram. Poema symfoniczne wysnute z misterii snów nadbranych, noc pierzchliwą doganiających, dzień zdmuchujący gwiazdy witających spod szczylin w pół przymkniętych powiek. Spisał srebrną dłonią księżniczki Astralu Inki Todwe Ralf Moor na liściu klonu opadłego do jej stóp w alei parku strzeżonego przez Sfīnx uskrzydloną* (1921). Ten drugi, ze względu na długość pełnego tytułu, został określony mianem „nieznośnie pretensjonalnego” i ukazującego poetyckie, niemal przysłowiowe, gadulstwo Zegadłowicza.

W latach 1919—1922 pracował w Ministerstwie Kultury i Sztuki. Związał się także z warszawską „Gospodą Poetów” i przez kilka miesięcy wydawał pismo „Ponowa”, którego współredaktorami byli także: Karol Irzykowski, Jan Nepomucen Miller i Stefan Kołaczkowski. Jednocześnie w 1921 r. Zegadłowicz opuścił Warszawę i wrócił do Gorzenia. Tu związał literacką grupę Czartak, którą wraz z nim tworzyli: Janina Brzostowska, Edward Kozikowski, Zofia Kossak-Szczucka, Wiktor Hanys, Józef Birkenmajer, Jan Nepomucen Miller oraz Tadeusz Szantroch. Pierwszymi znaczącymi tomami poetyckimi z tego okresu okazały się pisane gwarą *Powsinogi beskidzkie* (1923) i *Kolędziołki beskidzkie*, stylizowane na naiwną ludową religijność i przesiąknięte radością z obcowania z przyrodą Beskidu. W 1927 r. Zegadłowicz wydał tom *W obliczu gór i kulis*, w którym wskazywał na inspirację, jaką stanowiły dla niego góry, a także „ukochanie swobody, ekstatyczne wsłuchiwanie się w mowę ziemi i nieba i miłość biedoty bytowania człowieczego”.

Trudna sytuacja finansowa zmusiła Zegadłowicza do opuszczenia Gorzenia. W latach 1927—1932 przebywał w Poznaniu, gdzie podejmował różne prace, m.in. w teatrze (kierownik literacki Teatru Polskiego), rozgłośni (kierownik programowy Polskiego Radia), wydawnictwach (doradca literacki Wydawnictw Księgarni św. Wojciecha). W latach 1928—1929 redagował pismo „Tęcza” związane z obozem Narodowej Demokracji, a także „Świat Kulis” (1929—1930). Publikował m.in. w „Wiadomościach Literackich” (1925—1939) oraz „Sygnałach” (1936—1939). W latach 1931—1935 ściśle współpracował z obozem rządzącym dowodzonym przez Józefa Piłsudskiego. W późniejszych latach związał się z lewicą. W 1936 r. wziął udział w Zjeździe Pracowników Kultury we Lwowie. Nawiązał również kontakt ze Związkiem Młodzieży Ludowej i redagował jej organ „Wieś”. W chwili wybuchu II wojny

światowej przebywał w Gorzeniu. Jego sytuacja rodzinna i materialna uległa wielkim komplikacjom. W dodatku poważnie zachorował, przez co musiał udać się na leczenie do Sosnowca. Tam zmarł 24 lutego 1941 r.

Jego ponadpięćdziesięcioletni dorobek literacki obejmuje czterdzieści tomów poezji (m.in. *Ballady, Nad rzeką, Dziewanny, Niam-niam. Antologia poezji murzyńskiej, Wielka Nowina w Beskidzie, Ballada o Wourze, powsinodze beskidzkim, Głaz graniczny, Lampka oliwna, Dom jałowcowy, Głośnieki płonące, Pieśń o Śląsku*), sześć powieści (m.in. *Gawęda poety z typografem, Uśmiech, Motory, Żywoł Mikolaję Srebrempisanego*), a także osiem dramatów scenicznych (m.in. *Noc świętego Jana Ewangelisty, Głaz graniczny, Pokój dziecinny, Domek z kart — pośm.*).

W twórczości Zegadłowicza wskazuje się pewne cechy. Jego poezja odznacza się kultem przyrody, zwrotem ku wsi i ludowości, pragnieniem stworzenia mitu kraju, gdzie możliwe jest życie w zgodzie z naturą w duchu ewangelicznej prostoty. Twórczość poetycka Zegadłowicza przypomina utwory Kasprowicza i Wyspiańskiego. Dramaty charakteryzuje sięganie po wątki biblijne i antyczne, a także tematy życia chłopskiego i wierzeń ludowych. Z kolei powieści Zegadłowicza, zwłaszcza *Zmory* i *Motory*, wywołały w latach trzydziestych XX wieku skandal ze względu na odważnie ukazaną w nich problematykę dojrzewania seksualnego, potraktowanego przez autora z naturalistyczną drastycznością. W 1933 r. z okazji 25-lecia pracy twórczej Zegadłowicz otrzymał honorowe obywatelstwo miasta Wadowic, które mu jednak odebrano właśnie po ukazaniu się wspomnianej wyżej powieści *Zmory*.

Bibliografia

W. Studencki: *Twórczość dramatyczna Emila Zegadłowicza*. Wrocław 1962; E. Kozikowski: *Portret Zegadłowicza bez ramy. Opowieść biograficzna na tle wspomnień osobistych*. Warszawa 1966; E. Kuźma: *Z problemów świadomości literackiej i artystycznej ekspresjonizmu w Polsce*. Wrocław 1976; *Mały słownik pisarzy polskich*. T. 2. Red. W. Maciąg. Warszawa 1981; *Okresy literackie*. Red. J. Majda. Warszawa 1990; J. Kwiatkowski: *Dwudziestolecie międzywojenne*. Warszawa 2000; S. Burkot: *Literatura polska w latach 1939—1999*. Warszawa 2002; J. Tomkowski: *Dzieje literatury polskiej*. Wrocław 2009; <http://dwudziestolecie-miedzywojenne.klp.pl/a-8849.html> [online] [data dostępu: 07.03.2011 r.]; <http://wadowita13.pl/tl/Emil-Zegad%26%23322%3Bowicz-.htm> [online] [data dostępu: 07.03.2011 r.].

Magdalena Marzec

ZWOŹNIAKOWA RENATA MARIA (1930—1997), Nata, Renata Prawdzic śląska dziennikarka, redaktorka, pisarka, krytyk literacki i działaczka społeczna. Urodziła się w Łodzi 8 grudnia 1930 r. jako córka obywatela ziemskiego Jerzego Izzydora Rudzkiego i Wacławy Władysławy z Pappjusów. Jerzy Izydor Rudzki był zaangażowanym w sprawy państwa patriotą. Z pierwszą żoną Anną Szmidt miał piątkę dzieci. Z drugiego małżeństwa z Wacławą, zawartego 7 stycznia 1930 r., narodziła się Renata Maria Rudzka. Rodzina Rudzkich, która od wieków szczyciła się herbem Prawdzic, mieszkała w Dłużniewicach i zajmowała się swoim majątkiem. Wraz z wybuchem II wojny światowej życie Rudzkich uległo poważnym zmianom. Ojciec Renaty został zastrzelony w roku 1940, a Dłużniewice dostały się pod panowanie niemieckiej administratury. Wacława Rudzka pozostała sama z dziesięcioletnią wówczas córką, ciężko pracowała, opiekując się Renatą i sparaliżowaną matką. Sytuacja Renaty i jej matki pogorszyła się w roku 1945, kiedy to nowe władze sowieckie doprowadziły do usunięcia tzw. obszarników z zajmowanych przez nich dotychczas posiadłości. W czerwcu 1945 r. obie przeniosły się do Katowic, gdzie zamieszkały u rodziny. Wacława Rudzka objęła posadę urzędniczką w „Społem”, zaś Renata uczęszczała kolejno do gimnazjum i liceum żeńskiego znajdującego się przy ul. 3 maja, które przeniesiono na ul. Mickiewicza i zespolono z liceum męskim, tworząc w ten sposób szkołę koedukacyjną. Tam też w roku 1950 zdawała maturę, osiągając bardzo dobre wyniki. Renata Rudzka zdawała egzaminy wstępne na filologię polską na Uniwersytecie Jagiellońskim, jednakże niepowodzeniem zakończyła się rozmowa kwalifikacyjna, w czasie której zwrócono uwagę na jej szlacheckie pochodzenie. W październiku 1950 r. rozpoczęła jednak studia na wydziale humanistycznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, gdzie otrzymała tytuł magistra 21 stycznia 1955 r. w zakresie filologii polskiej na podstawie pracy *Satyryczne komedie Antoniego Słonimskiego*.

1 maja 1955 r. Renata Rudzka została zatrudniona w wydawnictwie Civitas Christiana (Spółka Wydawnicza PAX), w redakcji „Gościa Niedzielnego”, gdzie zajmowała stanowisko korektorki (do 30 listopada), a później także dziennikarki. W maju 1956 r. poślubiła Zdzisława Kazimierza Zwoźniaka, którego poznała w redakcji „Gościa Niedzielnego”. Renata Zwoźniakowa została usunięta z zespołu „Gościa Niedzielnego” wraz z grupą innych dziennikarzy z powodu podpisania tzw. wypowiedzi pracowników naukowych KUL, w której odcinano się od ówczesnej postawy

społeczno-politycznej prezesa stowarzyszenia PAX, opublikowanej w „Życiu Warszawy”. Jako pracownik Śląskiego Wydawnictwa Prasowego RSW Prasa kolejno pracowała bądź współpracowała z redakcjami: „Trybuny Robotniczej” (jako pracownik działu i redaktorka w latach 1957—1959), dziennika „Wieczór” (jako korektorka od lipca 1960 do końca kwietnia 1961 r.), tygodnika „Goniec Górnos Śląski” (jako publicysta od listopada 1965 do kwietnia 1966 r.), tygodnika „Echo” (1966—1969). Od lutego 1969 do końca kwietnia 1982 r. pracowała w Śląskim Wydawnictwie Prasowym RSW „Prasa — Książka — Ruch” jako korektorka w zespole Korekty Pism Lokalnych i starsza korektorka. Od sierpnia 1982 r. aż do śmierci była redaktorem „Gościa Niedzielnego”.

W latach 1959 do 1965 była objęta zakazem współpracy z piśmami województwa śląskiego. W pierwszym półroczu 1960 r. pracowała jako bibliotekarz w Bibliotece Śląskiej w Katowicach, a później jako ekonomistka, starsza ekonomistka i inspektor w Sekcji Inspekcji i Analizy Czytelnictwa (1962—1965). Wówczas pisała recenzje dla miesięcznika „Nad Wartą” (za 1961 rok oraz za pierwszy kwartał 1962 r.), stale też współpracowała z redakcją „Więzi”, gdzie publikowała teksty literackie i publicystyczne pod pseudonimem Renata Prawdzic. W 1969 r. z powodu współpracy z biuletynem „Solidarność” straciła dotychczasową pracę dziennikarki i została zatrudniona jako korektorka w Śląskim Wydawnictwie Prasowym. W roku 1972 pracowała bardzo krótko jako sekretarz literacki Teatru Śląskiego w Katowicach.

Na początku lat osiemdziesiątych wraz z mężem była zaangażowana w działalność śląskiej Solidarności. Renata Zwoźniakowa zajmowała się wówczas redagowaniem biuletynów Solidarności — „Wprost” i „Tygodnika Katowickiego”. Podziemne wydawnictwa pozwalały publicystce na nieograniczoną wolność słowa. 13 grudnia 1982 r. internowany został Zdzisław Zwoźniak, a jego żonę po raz kolejny wydano ze stanowiska korektorki w Śląskim Wydawnictwie Prasowym, tym razem pod pretekstem redukcji etatów. Prawda była jednak inna, zwolniono ją za współpracę z Solidarnością. Po ogłoszeniu stanu wojennego Renata Zwoźniakowa współpracowała z podziemnymi czasopismami m.in. z „Jesteśmy”. Czas to był niepewny i gwałtowny, a nadzieja na zmiany ogromna.

Od 1975 r. była członkiem Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, od 1970 r. Związku Literatów Polskich, zaś od 1989 r. była członkiem Stowarzyszenia Pisarzy Polskich. 5 lipca 1975 r. Renata Zwoźniakowa otrzymała Złotą Odznakę Zasłużonemu w Rozwoju Województwa Katowickiego. Nagrodę tę przyznawała Wojewódz-

ka Rada Narodowa. 5 marca 1980 r. uchwałą Rady Państwa została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi. 3 listopada 1996 r. otrzymała nagrodę Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich za konsekwentną obronę wartości humanistycznych. Renata Zwoźniakowa zmarła 6 stycznia 1997 r. w Katowicach.

Dziennikarski debiut Renaty Zwoźniakowej miał miejsce w 1954 r. na łamach „Młodych Oczu”, będących dodatkiem do „Słowa Powszechnego”. Z ogromnym poświęceniem oddawała się pracy. Publikowała wiele artykułów i szkiców w programach teatralnych Teatru Śląskiego, Teatru Nowego w Zabrzu i Teatru Zagłębia w Sosnowcu. Drukowała teksty również w „Katowickim Almanachu Kulturalnym” w latach 1971–1981. W tych samych latach współpracowała z „Poglądami”, gdzie drukowała recenzje teatralne, szereg szkiców literackich. Ogłosiła prawie dwieście felietonów społeczno-obyczajowych w *Śpięciach* — dodatku do „Panoramy”, a od 1981 r. ponad pięćset felietonów w „Gościu Niedzielnym” (głównie w rubryce *Bez klucza*). W 1992 r. katowickie Towarzystwo Zachęty Kultury wydało książkę *Polskie Mzimu. Wybór felietonów Natty, drukowanych w latach 1981–1992 w „Gościu Niedzielnym”*. Publikowała nieprzerwanie aż do śmierci. Miała ogromny wpływ na rozwój kultury niezależnej na Śląsku, działała aktywnie w śląsko-dąbrowskim Komitecie Kultury Niezależnej, w Klubie Inteligencji Katolickiej oraz w organizacji Tygodni Kultury Chrześcijańskiej. Była osobą niezwykle zaangażowaną w sprawy narodu, a przy tym niespotykanie wrażliwą na uczucia jednostki.

Literacki debiut Zwoźniakowej miał miejsce w 1962 r., kiedy to w *Almanachu Młodych 1960/61* ukazującym się w Wydawnictwie Iskry opublikowano opowiadanie *Fioletowy Zajęc*. Na twórczość literacką dziennikarki składają się cztery zbiory opowiadań: *Ekscelecja Zegar* (Warszawa 1963), *Romans z ludożercą. Opowiadania niezwykle* (Łódź 1970), *Jakoś się żyje* (wydawnictwo podziemne 1989) oraz *Wielkie drzwi* (wydanie pośmiertne 1998). Po śmierci Zwoźniakowej opublikowano również zbiór jej wierszy w książce *Pies pod księżycem* (2006). W 1986 r. w podziemiu opublikowano książkę Zwoźniakowej *Czy partia lubi pisarzy? — szkice o humanizmie, literaturze i „polityce kulturalnej” w PRL*. Dziennikarka opracowała również tomik wierszy poetów śląskich: *W ciemnościach słyszę Boga kroki. Wiersze poetów śląskich*, który został wydany przez Księgarnię św. Jacka. Na pograniczu literatury i dziennikarstwa można umieścić zbiór szkiców literackich i teatralnych *Liście laurowe i bobkowe* (Katowice 1996).

Bibliografia

R. Zwoźniakowa: *Ekscelencja zegar: opowiadania*. Warszawa 1963; *Romans z ludożercą: opowiadania niezwykle*. Łódź 1970; *Czy władza lubi pisać?: szkice o humanizmie, literaturze i „polityce kulturalnej” w PRL*. Katowice 1986; *W ciemnościach słyszę Boga kroki...: wiersze poetów śląskich*. Wybrała i wstępem opatrzyła R. Zwoźniakowa. Katowice 1986; A.M. Korzeniewska: *Dotyk świata: wiersze*. Wybór wierszy R. Zwoźniakowa. Katowice 1988; *Polskie Mzimu: wybór felietonów Naty drukowanych w „Gościu Niedzielnym” w latach 1981—1992*. Katowice 1993; *Liście laurowe i bobkowe*. Katowice 1996; *Wielkie drzewi: opowiadania*. Katowice 1998; *Pies pod księżycem: wiersze z notatnika poetyckiego 1951—1957*. Katowice 2006; *Archiwum Renaty Zwoźniakowej*. Zbiory Specjalne Biblioteki Śląskiej w Katowicach (teki nr 1—3); K. Rosner: *Opowiadania Renaty Zwoźniakowej*. „Nowe Książki” 1964; W. Szymański: *Renata Zwoźniakowa: „Ekscelencja Zegar”*. „Tygodnik Powszechny” 1964, nr 6; *Polscy pisarze współcześni 1944—1974*. Warszawa 1977; *Środowisko literackie Katowic*. Katowice 1978; J. Koryl: *Jakoś się żyje*. „Nowe Książki” 1991, nr 8; *Kto jest kim w województwie katowickim 93*. Katowice 1994; T. Kijonka: *Była wśród nas. Pamięć Renaty Zwoźniakowej*. „Śląsk” 1997, nr 3; R. Bednarczyk: *Wyświechtane słowa, prawdziwe uczucia*. „Śląsk” 1998, nr 1; R. Bednarczyk: *Wyświechtane słowa, prawdziwe uczucia*. „Śląsk” 1998, nr 1 (27).

Marta Kasprowska-Jarczyk

INDEKS HASEŁ TOMU 4

Baldhoven Georg Martin von

Bednorz Zbyszko

Blaschke Julius

Calagius Andreas

Cunradus Caspar

Fabricius Raudensis Silesius Laurentius

Ferinarius Johannes

Ficek Jan Alojzy Nepomucen

Gallus Józef

Gansiniec Ryszard

Gojawczyńska Pola

Hulka-Laskowski Paweł

Kosyrczyk Klemens Norbert

Kudera Jan

Michejda Karol

Munk Salomon

Opitz Martin

Piernikarczyk Józef

Poniatowski Wiesław

Reisch Chryzogon Antoni OFM

Roger Juliusz

Rybisch Seyfried

Schneider Władysław Edward

Skrzyposzek Christian

Stalmach Paweł

Stanlik Mieczysław

Szramek Emil Michał

Wantuła Jan

Weltzel Augustyn Bogusław

Wojaczek Rafał

Zaremba Jan Kazimierz

Zegadłowicz Emil

Zwoźniakowa Renata Maria

INDEKS HASEŁ TOMÓW 1—4

- Angelus Silesius — zob. Scheffler Johann
 Aschenborn Michał (T. 2) 7
- B**adura Jerzy (T. 3) 7
 Baldhoven Georg Martin von (T. 4) 7
 Baumgarten Aleksander (T. 2) 11
 Bednorz Zbyszko (T. 4) 9
 Benedykt z Poznania (T. 1) 9
 Benkowitz Karl Friedrich (T. 3) 9
 Biharzowski Jan Fryderyk (T. 2) 13
 Bilovský Bohumír Hynek Josef (T. 3) 11
 Blaschke Julius (T. 4) 14
 Bock Jerzy (T. 1) 11
 Böhme Jacob (T. 3) 15
 Bonczyk Norbert (T. 1) 12
 Bornbach Stanisław (T. 2) 14
 Borys Franciszek (T. 2) 17
 Bożan Jan Josef (T. 3) 17
 Brzoza Jan (T. 2) 19
 Büthner Adam (T. 3) 19
 Bythner Bartłomiej (T. 2) 25
- C**alagius Andreas (T. 4) 17
 Cassel David (T. 3) 22
 Chuć Jan (T. 1) 18
 Crato Jan (T. 1) 19
 Cretius Samuel (T. 3) 24
 Cunitia Maria (T. 1) 22
 Cunradus Caspar (T. 4) 21
 Cureus Joachim (T. 3) 27
 Czacheritz Michał z Nysy (T. 1) 24
 Czepko Daniel (T. 1) 25
 Czopik-Leżachowski Jan (T. 2) 29
- D**ambrowski Samuel (T. 1) 28
 Damrot Konstanty (T. 1) 30
 Dirbach Jan (T. 2) 32
- Dobkiewiczowa Kornelia (T. 2) 33
 Dyboski Roman (T. 2) 36
- E**ichendorff Joseph Karl Benedikt von
 (T. 1) 34
 Elgot Jan (T. 1) 36
 Eschenloer Peter (T. 1) 39
- F**abricius Raudensis Silesius Laurentius
 (T. 4) 26
 Falkowski Zygmunt (T. 3) 31
 Ferinarius Johannes (T. 4) 32
 Ficek Jan Alojzy Nepomucen (T. 4) 34
 Fihauser-Mieczowski Gustaw (Eugeniusz)
 (T. 2) 39
 Franconius Maciej (T. 1) 41
 Freytag Gustaw (T. 1) 42
 Fülleborn Georg Gustaw (T. 2) 43
- G**ałka Andrzej (Jędrzej) (T. 3) 34
 Gallus Józef (T. 4) 39
 Gansiniec Ryszard (T. 4) 41
 Gdacjusz Adam (T. 1) 46
 Gojawiczyńska Pola (T. 4) 45
 Gołba Kazimierz Marian (T. 3) 36
 Gregor Józef (T. 2) 47
 Grim Emanuel (T. 1) 49
 Gryphius Andreas (T. 2) 49
 Gutthäter-Dobracki Maciej (T. 1) 51
- H**eermann Johann (T. 2) 53
 Herbinius Jan (T. 1) 54
 Hes Jan (T. 1) 56
 Hoffmann Ernst Theodor Amadeus Wil-
 helm (T. 3) 42
 Holtei Karl von (T. 2) 57
 Hulka-Laskowski Paweł (T. 4) 48

Imiela Emanuel Konstanty (T. 1) 58

Iskra Augustin (T. 3) 45

Jan (Hildebrand) z Kluczborka (T. 1) 60

Jankowski Kazimierz (T. 2) 61

Jaroń Jan Nikodem (T. 1) 62

Jasionowski Maksymilian (T. 2) 62

Jodok z Głuchołazów (T. 1) 65

Johnsdorf Benedykt (T. 1) 66

Kaldenbach Krzysztof (T. 1) 68

Kania Jakub (T. 2) 67

Kauschke Jan Józef Bernard (T. 2) 71

Klepper Jochen Wilhelm Georg (T. 2) 73

Kłapsia Jan (T. 1) 70

Knorr von Rosenroth Christian (T. 2) 76

Kobiela Ludwik (T. 2) 78

Korwin Wawrzyniec (T. 1) 72

Kossak Zofia (T. 2) 80

Kosyrzyk Klemens Norbert (T. 4) 50

Krahelska Halina (T. 2) 87

Krautwald Walenty (T. 1) 75

Królak Adam Witold (T. 3) 47

Krupiński Józef (T. 3) 49

Krzaszcz Walenty (T. 2) 90

Kubisz Paweł (T. 2) 92

Kucianka Jadwiga (T. 3) 50

Kudera Jan (T. 4) 52

Langus Johann (T. 3) 57

Lebiedzik Józef (T. 2) 96

Lehmann Johann (T. 3) 59

Licinius Jan (T. 1) 77

Liebenthal Mikołaj (T. 1) 80

Ligoń Juliusz (T. 1) 81

Ligoń Stanisław (T. 3) 61

Lompa Józef (T. 1) 83

Lubecki Rudolf (T. 2) 97

Łysek Jan (T. 3) 65

Łysek Paweł (T. 2) 100

Majunke Paul (T. 2) 104

Malina Jan (T. 1) 80

Manlius Jerzy (T. 2) 107

Marcin Polak (T. 1) 91

Mehl Jan (T. 3) 68

Miarka Karol (T. 1) 93

Michejda Karol (T. 4) 56

Mikołaj z Koźła (T. 1) 96

Moiban Ambroży (T. 1) 98

Morcinek Gustaw (T. 3) 69

Munk Salomon (T. 4) 60

Murovius Johannes (T. 3) 79

Musioł Paweł (T. 2) 108

Muthman Jan (T. 2) 112

Mymer Franciszek (T. 2) 115

Neukirch Beniamin (T. 1) 101

Nikodem Jerzy (T. 2) 118

Nitsch Daniel Ignatius (T. 3) 82

Ogrodziński Wincenty Stefan (T. 3) 86

Opitz Martin (T. 4) 62

Oppersdorf von Johann Georg (T. 3) 92

Pastorius Joachim (T. 1) 103

Peregryn z Opola (T. 1) 107

Piecha Augustyn (T. 3) 96

Piernikarczyk Józef (T. 4) 65

Pilarek Józef (T. 2) 120

Piotr z Byczyny (T. 1) 109

Pisecki Tomasz (T. 2) 124

Pistorius Szymon (T. 1) 111

Poniatowski Wiesław (T. 4) 69

Pośpiech Alfons (T. 2) 126

Pragenus Johannes (T. 3) 97

Probosz Jerzy (T. 2) 129

Puklerzski Jan Thyreus (T. 2) 131

Reisch Chryzogon Antoni OFM (T. 4) 73

Richter Johann Samuel (T. 3) 100

Ring Konstanty (T. 2) 133

Roger Juliusz (T. 4) 76

Rosa Bernard (T. 2) 135

Różdzieński Walenty (T. 1) 114

Rybisch Seyfried (T. 4) 81

Ryszka Józef (T. 2) 139

Scheffler Johann (Angelus Silesius) (T. 1) 117

Scherffer von Scherffenstein Wenzel (T. 1) 120

Schickfuß Jakub Bonawentura (T. 3) 103

Schneider Władysław Edward (T. 4) 83

Schoneus Andrzej (T. 1) 123

Siekierski Albin (T. 2) 142

Siwek Franciszek (T. 3) 106

Skowroński Aleksander (T. 3) 107

Skrzyposzek Christian (T. 4) 88

Stabik Antoni (T. 1) 126

Stalmach Paweł (T. 4) 92

Stanclik Mieczysław (T. 4) 99

- Stateczny Euzebiusz Franciszek (T. 1) 129
Szeja Jan (T. 2) 144
Szersznik Leopold Jan (T. 1) 131
Szurowacki Jan (T. 2) 145
Szoman Jerzy (T. 1) 135
Szramek Emil Michał (T. 4) 101

Świder Augustyn (T. 2) 146
Świątek Augustyn (T. 2) 149

Titius Jan Piotr (T. 1) 138
Trzanowski Jerzy (T. 1) 140
Twardocus Paulus (T. 3) 111

Velius Casper Ursinus (T. 2) 150

Wachenius Piotr (T. 1) 143
Wantuła Jan (T. 4) 107

Weltzel Augustyn Bogusław (T. 4) 108
Węgierski Wojciech (T. 3) 113
Wenzelius Łukasz (T. 2) 153
Wetziger Jan z Paczkowa (T. 1) 145
Wiktor Jan (T. 2) 154
Wilczek Franciszek (T. 3) 117
Wincenty z Kielczy (T. 1) 146
Wojaczek Rafał (T. 4) 111
Wolf Samuel (T. 1) 148

Zaremba Jan Kazimierz (T. 4) 118
Zasadius Samuel Ludwik (T. 1) 150
Zegadłowicz Emil (T. 4) 123
Żelechowski Włodzimierz (T. 1) 157
Zweig Arnold (T. 3) 120
Zwoźniakowa Renata Maria (T. 4) 126

Redaktor
KATARZYNA WIĘCKOWSKA

Projektant okładki
ZENON DYRSZKA

Redaktor techniczny
BARBARA ARENHÖVEL

Korektor
ALEKSANDRA GAŹDZICKA

Łamanie
EDWARD WILK

Copyright © 2013 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

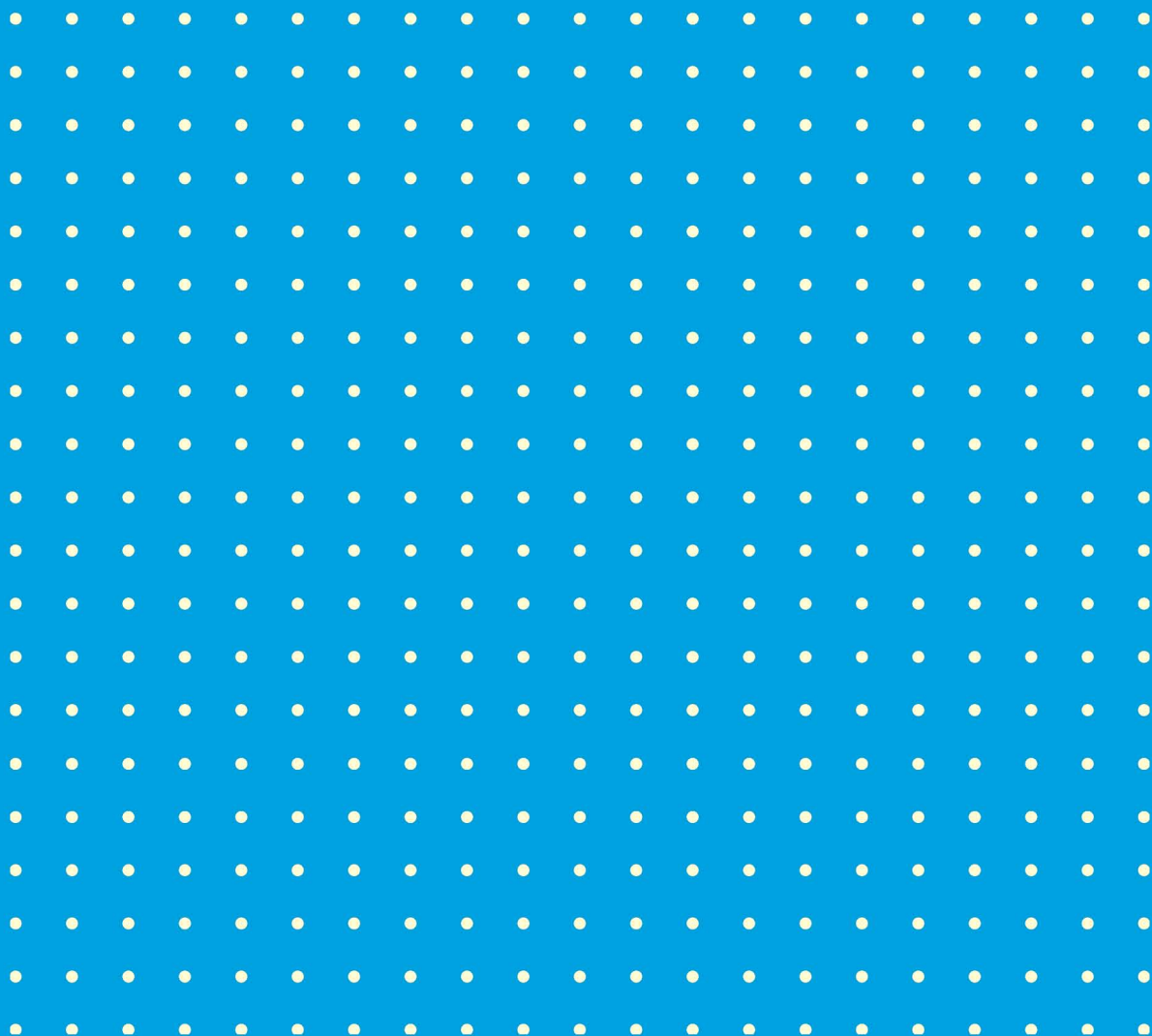
ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2165-3

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 8,5. Ark. druk. 8,5.
Papier offset kl. III, 90 g Cena 18 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Cena 18 zł (+VAT)

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2165-3